

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM BÖLÜMÜ

TÜRK İŞARET DİLİNDE UYUM: ŞABLON BİÇİMBİLİM
AÇISINDAN BİR İNCELEME

Doktora Tezi

Bahtiyar MAKAROĞLU

Ankara, 2018

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM BÖLÜMÜ

TÜRK İŞARET DİLİNDE UYUM: ŞABLON BİÇİMBİLİM
AÇISINDAN BİR İNCELEME

Doktora Tezi

Bahtiyar MAKAROĞLU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İclâl ERGENÇ

Ankara, 2018

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİL BİLİM BÖLÜMÜ

**TÜRK İŞARET DİLİNDE UYUM: ŞABLON BİÇİMBİLİM
AÇISINDAN BİR İNCELEME**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İclâl ERGENÇ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. İclâl ERGENÇ (Danışman)

Prof. Dr. Selçuk İŞSEVER

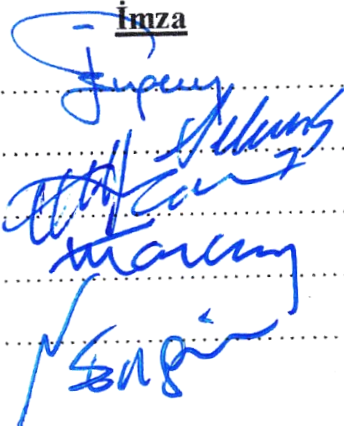
Prof. Dr. Ümit Deniz TURAN

Prof. Dr. Özgür AYDIN

Prof. Dr. N. Engin UZUN

Tez Sınav Tarihi: 26 Ocak 2018

İmza

Ankara, 2018

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlar andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (26/01/2018)

Bahtiyar MAKAROĞLU

İmza

ÖNSÖZ

Eylem sınıflandırması ile uyum etkileşimi, eylemcil uyumun türü ve dilsel gerçekleşimi, işaret dillerine yönelik yapılan dilbilimsel çalışmaların uzun zamandır ilgilendiği bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. İşaret dillerinde sözcük biçimlenişinin, özellikle uyum gerçekleşiminin, şablon biçimbilimsel doğrultuda çözümlenebilmesi, eylem türünün dolayısıyla uyum mekanizmasının eylemcil şablonlarla ne derecede ilişkili olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca işaret dillerinin yapısal özellikleri, şablon biçimbilim çerçevesinde incelendikçe sözcük biçimlenişine ait sorunlar da daha hızlı bir şekilde çözümlenecektir.

TİD'e yönelik yapılmış sınırlı sayıdaki önceki araştırmalarsa, ne yazık ki, istenen düzeyde değildir. Bu gereklilikten yola çıkan bu araştırma, bir yandan eylemcil uyumun TİD'deki görünümünün açıklanmasını, diğer yandan da şablon biçimbilim kuramının evrensel amaçlarına, nispeten az da olsa, bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca bu tez, TİD'e ilişkin gerçekleştirilecek olası araştırmaları da özendirme umudunu taşımaktadır.

TEŞEKKÜR

Türk İşaret Dili alanını, Prof. Dr. Ulrike ZESHAN'ın bölümümüzde verdiği bir konferans sonrası merak etmeye başladığım günden beri, her zaman beni motive eden, akademik düşüncelerime saygı duyan, kapısından kafamı uzattığım her an her türlü sorunuma çözüm bulmayı çabalayan tez danışmanım sayın Prof. Dr. İclâl ERGENÇ'e,

Hem akademik bilgisi hem de kaynakları ile yardımını esirgemeyen, Doç. Dr. Engin ARIK'a, Prof. Dr. Leyla UZUN'a, Prof. Dr. Ulrike ZESHAN'a, Prof. Dr. Josep QUER'e, Doç. Dr. Zeynep ERK EMEKSİZ'e, Prof. Dr. Yeşim AKSAN'a,

Tezin biçimlenmesinde her türlü soruma bıkmadan usanmadan yanıt veren, Türk İşaret Diline ilişkin yaptığımız haftalık toplantılarla, tezin kapsamı dışında birçok kuramsal sorunu tartışma olanağı sağlayan, her toplantı sonucunda beni farklı ufuklara götüren ve en yoğun zamanlarında bile her türlü desteğini sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Selçuk İŞSEVER'e

Tez jürimde yer almayı kabul ederek beni onurlandıran ve çok önemli katkılar sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Ümit Deniz TURAN'a, Prof. Dr. N. Engin UZUN'a ve Prof. Dr. Özgür AYDIN'a,

TİD verilerini çözümlerken yaptığım el hareketlerine bir türlü anlam veremeyen ve her seferinde dikkatini dağıttığım, yoğun çalışma temposuna rağmen desteğini üzerimden hiçbir zaman eksik etmeyen oda arkadaşım, değerli dostum Arş. Gör. Dr. İ. Pınar UZUN'a

Veri toplama ve değerlendirme süreçlerinde, Türk İşaret Dili anadili konuşucusu olarak verdikleri katkılardan dolayı Hasan DİKYUVA'ya, Mesut ÖZTÜRK'e ve Ersan YÜCEL'e

Tezin yazım sürecinde, bilgisayarın başından kalktığım her an, klavyenin başına geçerek kendi görüşlerini ve eleştirilerini yazdığını düşündüğüm ve her seferinde tezle ilişkili dosyaların güvenli bir biçimde saklanması gerektiğini bana hatırlatan kedilerimiz, Sütlaç ve Güllaç'a

Her telefon görüşmemde akademik hayata ve doktora tezine sitem eden, bu süreçte maalesef çok az ilgi gösterebildiğim, buna rağmen en zor dönemlerinde bile hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, sadece bu çalışma sırasında değil, hayatım boyunca desteklerini üzerimden eksik etmeyen aileme,

“Hayatım, tezin ne zaman bitecek?” sorusuyla tezin zamanlamasını en iyi şekilde planlayan, varlığıyla ve desteğiyle bana en büyük katkıyı sağlayan, herhangi bir ücret talep etmeden kişisel terapistliğini yapan ve bütün sorunları beraber aştığım eşim Psk. Fatma MAKAROĞLU'na, teşekkür ederim.

Bahtiyar MAKAROĞLU,
Ankara, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
Kısaltmalar	vii
İşaret Dillerinin Kısaltmaları	ix
Şekiller	x
Tablolar	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1 Tezin adı.....	1
1.2 Tezin konusu.....	1
1.3 Tezin Amacı.....	1
1.4 Tezin Önemi.....	2
1.5 Tezin Araştırma Soruları.....	3
1.6 Tezin Sınırlılıkları.....	4
2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	5
2.1 İşaret Alanı.....	5
2.1.1 Çıkak.....	12
2.2. Belirleyici Öbeği.....	14
2.3. İşaret Dillerinde Uyum	18
2.3.1 Eylem Sınıfları ve Uyum Türü	18
2.3.2 Sayı Uyumu	25
2.3.3. Uyumun Gerçekleşimi	29
2.3.3.1 Gönderimsel-çıkak çözümlemesi.....	30
2.3.3.2 Belirtme Çözümlemesi.....	31
2.3.3.3 Özellik Çözümlemesi.....	32

2.4. Şablon Biçimbilim	33
2.4.1 Şablon Biçimbilimin Genel Özellikleri	33
2.4.2 İşaret Dilini Şablon Biçimbilimle Açıklayan Yaklaşımlar	36
3. TÜRK İŞARET DİLİNDE BELİRLEYİCİ ÖBEĞİ.....	43
3.1. İşaret Alanının Özellikleri.....	43
3.2. Belirleyici Öbeği	49
3.2.1. Anlambilimsel Testler.....	49
3.2.2. Yapısal Görünüm	67
4. ŞABLON BİÇİMBİLİM ÇERÇEVESİNDE TÜRK İŞARET DİLİ.....	74
4.1 İşaret Dilinde Şablon Özellikleri	74
4.1.1 İletişim Kanalı ve Şablon Biçimbilim İlişkisi.....	74
4.2.1 Sözcük Türetimine İlişkin Şablon Yaklaşımı	77
4.1.3 Sözcüksel Ulamların Belirlenmesi.....	84
4.2 Şablon Biçimbilim ve Eylem Sınıfları.....	89
4.2.1 Eylemcil Şablonun Görünümü.....	90
4.2.2 Uyum- Eylemcil Şablon İlişkisi.....	91
4.3. Türk İşaret Dilinde Eylemcil Şablonlar	97
4.3.1. EyŞ-1: Basit Eylem.....	97
4.3.2. EyŞ-2: Basit Eylem.....	101
4.3.3. EyŞ-3: Tek Uyumlu Eylem.....	104
4.3.4. EyŞ-4: Tek Uyumlu Eylem.....	106
4.3.5. EyŞ-5: Çift Uyumlu Eylem.....	109
4.3.6. EyŞ-6: Çift Uyumlu Eylem.....	118
4.4 Eylemcil Şablonlara İlişkin Genel Değerlendirme	120

5. TÜRK İŞARET DİLİNDE UYUMA İLİŞKİN ÇÖZÜMLEMELER	131
5.1 Uyum Türü.....	131
5.1.1. Kişi Uyum ve Uzamsal Uyum	131
5.1.2 Kullanımbilimsel Uyum.....	146
5.2 Sayı Paradigmasının Görünümü	158
5.2.1. Çoklu Hareket	158
5.2.2. Yinelemeli Hareket	165
5.2.3 İkili Hareket	171
5.3. Uyumun Gerçekleşimi	175
6. SONUÇ	190
KAYNAKÇA.....	195
Özet	219
Summary	220
Türkçe-İngilizce Dizin	221

Kısaltmalar

A	Ad
akh	Ağız kıpırdatma hareketleri
AÖ	Ad öbeği
Bel	Belirleyici
BelÖ	Belirleyici öbeği
bn	TİD'de el dışı bitmişlik görünüşü
BoE	Baskın olmayan el
dağ.	Dağılımsal
E	Eylem
EÖ	Eylem öbeği
EŞ	El şekli
EyŞ	Eylemcil şablon
Gös	Gösterici
KON	Konum
SNF	Sınıflandırıcı
SnfÖ	Sınıflandırıcı öbeği
YÖN	Yönelimsel biçimbirim
1tk	1. tekil kişi
2tk	2. tekil kişi
3tk	3. tekil kişi
a,b,c...	Gönderimsel uzaydaki çıkak değerleri

[± belirli]	± belirli
[± canlı]	± canlı
[± çoğul]	± çoğul
[± genel]	± genel
[± gönderimsel]	± gönderimsel
[± kimlik]	± kimlik
[± özgül]	± özgül
[± teklik]	± teklik
İM _a	Göstermenin (işaret parmağı) adillaşma amacıyla kullanılması
^a EYLEM _b	Eylem işaretinin bir konumdan başka bir konuma hareket etmesi
İŞARET	İşaret dilinde sözcüğün gösterimi
İŞARET-İŞARET	İşaret dilinde tek bir sözcükbirimin Türkçede iki sözcükle ifade edilmesi
İŞARET+İŞARET	İki sözcüğün/işaretin kaynaşma sergilemesi
<u>İŞARET</u>	El dışı işaret, ağız kıpırdatma hareketleri
İŞARET ₊₊	İşaretin dilbilgisel işlevler amacıyla yinelenmesi
#	Dilbilgisel, ama bağlama uygun değil
*	Dilbilgisi dışı
?	Kabuledilebilirliği şüpheli
??	Kabuledilebilirliği çok şüpheli

İşaret Dillerinin Kısaltmaları

ASL	Amerikan İşaret Dili	(American Sign Language)
Auslan	Avusturalya İşaret Dili	(Australian Sign Language)
BSL	İngiliz İşaret Dili	(British Sign Language)
CSL	Çin İşaret Dili	(Chinese Sign Language)
DGS	Alman İşaret Dili	(Deutsche Gebärdensprache)
HKSL	Hong Kong İşaret Dili	(Hong Kong Sign Language)
ISL	İsrail İşaret Dili	(Israeli Sign Language)
Libras	Brezilya İşaret Dili	(Lingua Brasileira de Sinais)
LIS	İtalyan İşaret Dili	(Lingua Italiana dei Segni)
LSC	Katalan İşaret Dili	(Lengua de Signes Catalana)
LSE	İspanyol İşaret Dili	(Lengua de Signos Española)
LSF	Fransız İşaret Dili	(Langue de Signes Française)
LSM	Meksika İşaret Dili	(Lengua de Señas Mexicana)
LSQ	Kebek İşaret Dili	(Langue des Signes Québécoise)
NGT	Hollanda İşaret Dili	(Nederlandse Gebarentaal)
NZSL	Yeni Zelanda İşaret Dili	(New Zealand Sign Language)
RSL	Rus İşaret Dili	(Russian Sign Language)
SSL	İsveç İşaret Dili	(Svenskt Teckenspråk)
TİD	Türk İşaret Dili	(Türk İşaret Dili)

Şekiller

Şekil 1. Çeyrek küresel işaret alanı (Barberà, 2012)	6
Şekil 2. TİD’de DiĞER ve İLK	7
Şekil 3. TİD’de yüklemcil sınıflandırıcılar.....	8
Şekil 4. TİD’de gönderimsel çıkak.....	9
Şekil 5. İşaret dilleri için eylem sınıflaması (Padden, 1990).....	20
Şekil 6. Uyum ve uzamsal eylemin uzayı benzer şekilde kullanması (Schembri, 2003)	24
Şekil 7. TİD’de ileriye dönük uyum eylemi (Sevinç, 2006)	25
Şekil 8. TİD’de geriye dönük uyum eylemi (Sevinç, 2006).....	25
Şekil 9. Uyum eylemlerinde çoğullama türleri (Sandler ve Lillo-Martin, 2006).....	26
Şekil 10. Farklı yüksekliklerde bulunan alıcılara yönelik SORMAK eylemi: (Liddell 1990: 182).....	32
Şekil 11. TİD’de KİLİTLEMELİK ve ANAHTAR.....	38
Şekil 12. Auslan’da hareket biçimlenişi yoluyla türetim (Johnston ve Schembri, 2003)	39
Şekil 13. Bürünsel Model’in hiyerarşik düzenlenişi (Brentari, 1998).....	41
Şekil 14. Gönderimsel uzay/kimlik uzayı ve eksilteli uzay	45
Şekil 15. İşaret uzayının görünümü: KİTAP ÇOK SEVMEK BEN.....	50
Şekil 16. [KİTAP İM _a]ÇOK SEVMEK BEN.....	51
Şekil 17. İşaret dillerinde kök biçimlenişi çizgiselliği	77
Şekil 18. TİD’de EVLENMEK, BOŞANMAK ve EŞ.....	78
Şekil 19. TİD’de ÖDEMEK, ÖDEME ve MAAŞ	80
Şekil 20. TİD’de KÖTÜLEMELİK, FENA, KÖTÜ ve DALGA-GEÇMEK	80
Şekil 21. Eşzamanlı hareket: MEET (GÖRÜŞMEK) (SSL; Belsitzman ve Sandler, 2016).....	83

Şekil 22. Eşzamanlı hareket: NEGOTIATE (GÖRÜŞMEK) (ISL; Belsitzman ve Sandler, 2016)	
.....	84
Şekil 23. TİD’de sözcüklerden sözcük biçimlenişi: CAN+LI (canlı).....	88
Şekil 24. TİD’de CAN+LI = CANLI.....	88
Şekil 25. Konum ve çıkak farkı: İNANMAK ve DALGA-GEÇMEK	93
Şekil 26. İşaret dillerinde eylemcil uyuma ilişkin Şablon Modeli	94
Şekil 27. Vücut bağımlı eylemlerde konum ve çıkak farkı: GÖRMEK	95
Şekil 28. EyŞ-1’in uzaydaki görünümü.....	97
Şekil 29. TİD’de EyŞ-1 ile türetilen eylemler	98
Şekil 30. DÜŞÜNMEK, UNUTMAK ve ANLAMAK.....	100
Şekil 31. EyŞ-2’nin uzaydaki görünümü.....	102
Şekil 32. TİD’de EyŞ-2 ile üretilen eylemler: İNANMAK ve SABRETMEK.....	103
Şekil 33. EyŞ-3’ün uzaydaki görünümü.....	105
Şekil 34. TİD’de EyŞ-3 ile üretilen eylemler: BULMAK ve SATMAK	105
Şekil 35. EyŞ-4’ün uzaydaki görünümü.....	107
Şekil 36. TİD’de EyŞ-4 ile üretilen eylemler: AZALMAK ve KAZANMAK	107
Şekil 37. EyŞ-5’in uzaydaki görünümü	109
Şekil 38. TİD’de EyŞ-5 ile üretilen eylemler: SORMAK ve VERMEK	110
Şekil 39. Sözlükselleşmiş harflemeden oluşan eylemler: UYARMAK ve CEVAPLAMAK.....	112
Şekil 40. TİD’de EyŞ-5 ile üretilen vücut bağımlı eylemler: HABER-VERMEK, GÖRMEK, SÖYLEMEK.....	113
Şekil 41. Eylemcil şablondaki seslem sayısının artmasının uzaydaki görünümü	114
Şekil 42. EyŞ-5 ile üretilen vücut bağımlı eylemin uyum gerçekleşimi: GÖRMEK.....	114

Şekil 43. Vücut bağımlı uyum eylemlerinin karmaşık hareket mekanizması: ISL (Meir, 1998).....	116
Şekil 44. Vücut bağımlı uyum eylemlerinin karmaşık hareket mekanizması: TİD ve ASL	117
Şekil 45. EyŞ-6'nın uzaydaki görünümü.....	118
Şekil 46. TİD'de EyŞ-6 ile üretilen eylemler: GÖZ-GEZDİRMEK ve ALAY-ETMEK.....	119
Şekil 47. TİD'de sözlükselleşmemiş eylemler: 2-GOL-ATMAK	121
Şekil 48. Farklı eylemcil şablonlardaki sözlükselleşmemiş sınıflandırıcı eylemler.....	122
Şekil 49. Sözlükselleşmemiş sınıflandırıcı eylemler: DİREKSİYON-VERMEK.....	125
Şekil 50. Sınıflandırıcı özellikteki el şekillerinin türetimi: KİTAP ve KİTAP-UZATMAK	126
Şekil 51. Vücut/Bütün Parçası Sınıflandırıcısı: BİLGİSAYAR ve KÖPEK	128
Şekil 52. Kökün farklı eylemcil şablonla birlikteliği: SEÇMEK-1 ve SEÇMEK-2	129
Şekil 53. Kapsayıcı çıkak: bUc.....	153
Şekil 54. Kapsayıcı çıkak: bUcUd = ÜÇÜ(NÜZ) _{bUcUd}	154
Şekil 55. İşaret uzayının görünümü: PATRON YÖNETİM İM _a [DEĞİŞMEK ₊₊₊].....	155
Şekil 56. İşaret uzayının görünümü: BEN ÇOCUK İM _a [SÖYLEMEK ₊₊₊] _a	157
Şekil 57. Üç farklı çıkağın bulunması	157
Şekil 58. İşaret uzayının görünümü: BEN ONLAR HABER-VERMEK _[çoklu]	159
Şekil 59. İşaret uzayının görünümü: *ONLAR BEN _[çoklu] HABER-VERMEK.....	159
Şekil 60. İşaret uzayının görünümü: BEN ÖNCE DUYURMAK _[yinelemeli]	162
Şekil 61. İşaret uzayının görünümü: BEN SİZ _{aU_bU_c} TANIMAK.....	164
Şekil 62. İşaret uzayının görünümü: BEN SİZ _{aU_b} TANIMAK.....	164
Şekil 63. İşaret uzayının görünümü: BU PROBLEM ÇIKMAK _[yinelemeli]	166
Şekil 64. İşaret uzayının görünümü: BEN ARKADAŞ PARA VERMEK _[ikili]	173

Şekil 65. ISL’de geriye dönük eylemin uyum gerçekleşimi (Meir ve Sandler, 2008: 84).	175
Şekil 66. Yönelimin uyum kodlaması: Rus İşaret Dili (Schwager ve Zeshan 2008: 536).	181
Şekil 67. Kimlik uzayı ve eksilteli uzay.....	184
Şekil 68. İşaret uzayının görünümü: ÖĞRETMEN _a BEN _b aKAMERA-ÇEKMEK _b	185
Şekil 69. İşaret uzayının görünümü: *ÖĞRETMEN _a BEN _b aKAMERA-ÇEKMEK _b	185
Şekil 70. İşaret uzayının görünümü: *BEN _a ÖĞRETMEN _b aKAMERA-ÇEKMEK _b	186
Şekil 71. İşaret uzayının görünümü: BEN _a ÖĞRETMEN _b aKAMERA-ÇEKMEK _b	187
Şekil 72. İşaret uzayının görünümü: HERKES BEN _a SORMAK _a	188

Tablolar

Tablo 1. İbranice’de eylemcil şablonlar (Arad, 2005)

Tablo 2. İbranicede CaCaC eylemcil örüntüsü/şablonu (Arad, 2005)

Tablo 3. Sözcük ve kök biçimlenişinin çizgiselliği

Tablo 4. TİD’de gözlemlenen köklere örnekler

Tablo 5. TİD’de eylemcil şablonlar ve özellikleri

Tablo 6. TİD’de EyŞ-1 ile üretilen eylemler ve kökleri

Tablo 7. TİD’de EyŞ-2 ile üretilen eylemler ve kökleri

Tablo 8. TİD’de EyŞ-3 ile üretilen eylemler ve kökleri

Tablo 9. TİD’de EyŞ-4 ile üretilen eylemler ve kökleri

Tablo 10. TİD’de EyŞ-5 ile üretilen eylemler ve kökleri

Tablo 11. TİD’de EyŞ-5 ile üretilen vücut bağımlı eylemler ve kökleri

Tablo 12. TİD’de EyŞ-6 ile üretilen eylemler ve kökleri

Tablo 13. TİD’de sınıflandırıcıların kökteki görünümü

Tablo 14. Sayı uyumuna ilişkin yaklaşımlar

Tablo 15. Uyumun gerçekleşimine ilişkin yaklaşımlar: BEN_a SEN_b BURAC_c bALMAK_c

Tablo 16. Uyumun gerçekleşimine ilişkin yaklaşımlar: SEN BEN ETKİLEMEK

1. GİRİŞ

1.1 Tezin adı

Türk İşaret Dilinde Uyum: Şablon Biçimbilim Açısından Bir İnceleme

1.2 Tezin konusu

Padden (1983, 1988, 1990)'ın işaret dillerine özgü biçimbilimsel eylem sınıflandırmasının, eklemlesiz biçimbilimsel görünüme sahip olan dillerin, çizgisel özellikte bulunmayan biçim-sesbilimsel birimlerini inceleyen Şablon Biçimbilim (*Templatic Morphology*) açısından sorgulanması ve bu çerçevede Türk İşaret Dili'nin (TİD) eylemcil uyum mekanizmasının biçimbilimsel temel özelliklerinin ortaya konması, uzayın ve uzamsal ilişkilerin rolü gözetilerek uyum türünün saptanması, uyumun yapısal sınırlılıklarının belirlenmesi ve dilbilgisel gerçekleşiminin çözümlenmesi, bu tezin konusunu oluşturmaktadır.

1.3 Tezin Amacı

İşaret dillerindeki klasik eylem sınıflandırmasını Şablon Biçimbilim açısından inceleyen ilk araştırma niteliği taşıyan bu tezde, eylemcil şablonların özelliklerinin ve dağılımının, TİD'de biçimbilimsel bir eylem sınıflandırması sergileyip sergilemediğinin sorgulanması, uyumun türünün belirlenmesinde ve sözdizimsel/anlambilimsel ilişkilerin gerçekleşiminde hangi dilbilgisel özelliklerin belirleyici olduğu sorusuna yanıt bulunması amaçlanmaktadır.

1.4 Tezin Önemi

İşaret dillerinin ilginç özelliklerinden biri, uyumun eylemlerin yalnızca bir alt grubuyla ortaya çıkmasıdır. İşaret dillerinde uyumun bu görünümü Padden (1983, 1988, 1990)'ın klasikleşmiş eylem sınıflandırmasıyla ele alınmakta, eylemlerin işaret alanı içinde bulunabilmesi ve üyeleriyle arasındaki dilbilgisel ilişki, türünü belirlemektedir. Eylemin uyuma ilişkin taşıdığı özelliklerin belirleyici olduğu bu biçimbilimsel sınıflandırmaya göre eylemler, (i) basit eylemler, (ii) uyum eylemleri, ve (iii) uzamsal eylemler olmak üzere üç-parçalı bir dağılım sergilemektedir.

Her ne kadar klasikleşmiş ve alanyazında genel olarak kabul görmüş olsa da, Padden'in betimsel sınıflamasının kimi sorunları bulunmaktadır. Öncelikle, konuşma dillerinin tersine, işaret dillerinde uyumun, eylemin sözcüksel ulamına ait içsel bir bilgi olarak bulunması, oldukça beklenmedik bir durumdur. Öte yandan, bu sınıflandırmada eylem türlerini birbirinden ayıran dilsel özellikler oldukça belirsizdir; hatta türler arasında geçişim de gözlenerek birden fazla türde bulunabilen belirsiz eylemler ortaya çıkmaktadır (Fischer ve Gough, 1978; Quadros ve Quer, 2008). Ayrıca uyumun gerçekleşimi açısından uyum eylemleri, düzenli ve geriye dönük eylemler olmak üzere iki alt gruba ayrılmakta, bu türler arasında da geçişim olduğu gözlemlenmektedir. Eylemin üyeleriyle ilişkili gönderimsel-çıkaklar (*referential-loci*) arasındaki yolak (*path*) hareketinin ve/veya elin yöneliminin, uyum gerçekleşimini sağladığı öne sürülmesine (Meir, 2002) karşın, her ikisine de uymayan örneklere rastlanmaktadır. Bu nedenle, eylemlerin biçimbilimsel bir eylem sınıflandırması sergileyip sergilemediği, gönderimsel-çıkakla uyum arasında nasıl bir ilişki olduğu ve uyumun türünün, yapısal sınırlılıklarının, dilbilgisel gerçekleşiminin hangi görünümde bulunduğu sorusu, TİD'de araştırılması gereken önemli bir sorundur.

1.5 Tezin Araştırma Soruları

Bu tezde, Şablon Biçimbilim çerçevesinde eylemcil şablonların özelliklerinin ve dağılımın, TİD’de biçimbilimsel bir eylem sınıflandırması sergileyip sergilemediğinin sorgulanması, bu eylemcil şablonlarla uyumun türü, yapısal sınırlılıkları ve dilbilgisel gerçekleşimi arasındaki ilişki ortaya konularak, alanyazına katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda özelleştirilen araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

1. Eşzamanlı ve ardışık biçimbirimsel görünüm sergileyen TİD, Şablon Biçimbilim açısından incelenebilir özellikte midir? Alanyazında Sami dilleriyle ilişkilendirilen [kök + şablon] bileşimi, sesbilimsel özelliklerin eşzamanlı olarak gerçekleştiği TİD’de de gözlemlenmekte midir?
2. TİD’de eylemcil şablonların, eylem sınıflandırması oluşturması açısından biçimbilimsel bir işlevi bulunmakta mıdır? Alanyazında uyum özelliğiyle ilişkilendirilen eylem sınıflandırması, eylemcil şablonlar açısından TİD’de görülmekte midir? Ayrıca, işaret dillerinde uyum olgusuyla ilişkili çıkak adı verilen işaret uzayındaki özel konumların, eylemcil şablonların belirlenmesine ve dağılımına etkisi bulunmakta mıdır?
3. İletişim kanalının (*modality*) ve uzamsal mekanizmanın etkisi nedeniyle TİD’de eylemcil uyum paradigmasının, konuşma dillerine benzer şekilde mi, yoksa işaret dillerine özgü ϕ -özelliklerle mi incelenmesi gerekmektedir? Alanyazında kişi uyumu ve uzamsal uyum olarak ayrılan uyum türü, TİD’de de gözlemlenmekte midir?

4. TİD’de eylemler sayı özelliğine göre çekimlenmekte midir? Alanyazında [+çoğul] sayı uyumu türlerinden olan ikili, yinelemeli ve çoklu hareket, TİD’de de benzer işlevde bulunmakta mıdır?
5. TİD’de eylemcil uyum, eylemin üyeleriyle ilişkili gönderimsel-çıkaklar arasındaki yolak hareketi ve/veya elin yönelimiyle mi gerçekleşmekte, yoksa uyumun gerçekleşimi farklı mekanizmalarla mı sağlanmaktadır?

1.6 Tezin Sınırlılıkları

İşaret dillerinde eylem sınıflandırmasının ortaya atılmasıyla birlikte uyumun dilbilgisel gerçekleşiminin nasıl olduğu tartışılmalıdır. Alanyazında bu doğrultuda, uyumun eylemin üyeleriyle ilişkili gönderimsel-çıkaklar arasındaki yolak hareketinin ve/veya elin yönelimi tarafından gerçekleştiğini iddia eden ele ait uyum (*manual agreement*) çözümlerinin (bkz. Meir, 2002) yanı sıra, özne ve nesneyle ilişkili ϕ -özelliklerin başı yatırma (*head tilt*) ve yönlü bakış (*eyegaze*) gibi el dışı işaretlerle gerçekleştiğini belirten, el dışı uyum (*nonmanual agreement*) çözümleri de (bkz. Bahan, 1996; Neidle ve diğ., 2000) bulunmaktadır. Ancak alanyazında yapılan deneysel (göz-hareketleri vb.) ve gözlemsel çalışmaların bulguları, el dışı hareketlerin uyum gerçekleşimi açısından düzensiz bir görünüm sergilediğini ve seçimlik bir mekanizma olduğunu göstermektedir (bkz. Thompson, 2006; Thompson, Emmorey ve Klunder, 2006). Bu doğrultuda, eylemcil uyum sürecinde görülen el dışı hareketlerin görünümü ve dağılımı araştırma dışında bırakılacaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 İşaret Alanı

Farklı iletişim kanalına sahip konuşma ve işaret dilleri karşılaştırıldığında beklenen ilk soru, iletişim kanalının dil mekanizmasında farklılık oluşturup oluşturmadığıdır. Kuramsal çalışmaların konuşma ve işaret dillerinin benzerliğini öne çıkarmasına, farklılıkların dil mekanizmanın aksine üretim/algılama boyutunda olduğunu öne sürmesine karşın işaret dillerini konuşma dillerinden farklılaştırıp kendine özgü modellerle incelenmesi gerektiğini ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Buna karşın iletişim kanalında görülen farklılıklar, doğrudan her iki dilin dilsel üretim için kullandığı sesletim organlarına ve dilsel anlama sürecinde kullandığı algısal sisteme bağlı olabilir (Meier, 2002).

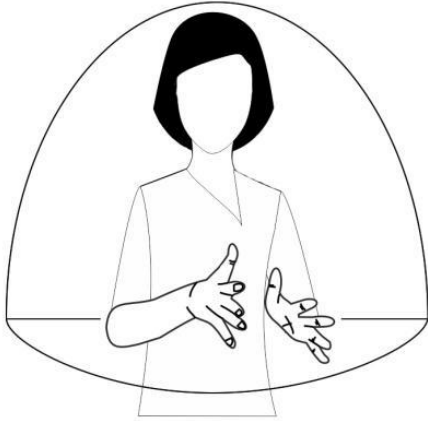
Konuşma dili üretimindeki akustik sinyaller her ne kadar konuşma organlarının devinimiyle meydana gelse de dudaklarda gerçekleşen görülebilir/çözümünebilir özellikte bilgi, tüm sesbilimsel envantere göre sınırlı görünümde dir. Diğer tarafta ise işaret dili üretimindeki elin hareketiyle gerçekleşen görsel sinyal, elin uzamsal düzlemde gerçekleştirdiği devinimin tümünü olduğu gibi yansıtmaktadır (Wilbur, 2008:218).

Konuşma ve işaret dili arasında dilsel düzlemlerde farklılıklar bulunmasına rağmen varolan birçok benzerlik, berimsel bileşenin (*computational component*) benzer görevde olduğunu göstermektedir (Lillo-Martin, 2002). Ayrıca üretici dilbilgisi çerçevesinde, dil sisteminin insana ait bir yeti olması ve beyinde kendine özgü bilişsel modül barındırması (Chomsky, 1965) nedeniyle farklı iletişim kanalına sahip olmalarına karşın, konuşma ve işaret dillerinin aynı soyut dil sisteminin bir parçası oldukları durumunu değiştirmemektedir.

İşaret alanının görünümü, işaret dillerinin dilbilgisel düzenlenişi açısından iletişim kanalının en karakteristik özelliği olarak tanımlanmasına (Meier, 2012:857) karşın uzayın dildeki görünümü ve özellikleri, kuramsal açıdan birçok tartışmaya neden olmaktadır (bkz. Lillo-Martin ve Meier, 2011). İşaret uzayının farklı dilsel düzlemlerdeki görünümü göz önüne alınmadan, tüm dilsel mekanizmasının tek bir işleve indirilmesi, olası sorunları oluşturduğu düşünülmektedir.

İşaret dilleri, görsel iletişim kanalına sahip olmaları nedeniyle uzaysal-mekansal düzlemde üretilmekte ve konuşma dillerinden farklı sesletim/üretim organlarını kullanmaktadır: eller ve/veya omuzlarla yüz ve başı içeren üst vücut. İşaretin üretimi, vücudu çevreleyen işaret uzayının içindeki bir yerde ya da doğrudan vücudun üstünde üretilmektedir. Yaklaşık çeyrek-küresel hacmi bulunan işaret uzayı (Şekil 1), işaretçinin önünde bulunan yeri tanımlamak için kullanılmaktadır (Costello, 2016).

Şekil 1. Çeyrek küresel işaret uzayı (Barberà, 2012)

İşaret dillerinin üretimi, işaretçinin önündeki bulunan işaret alanında gerçekleşmekte, bu alanın sesbilimsel, biçimbilimsel, sözdizimsel, söylemdilbilimsel düzlemlerdeki farklı işlevleri olduğu birçok araştırmayla ortaya konulmuştur. Sesbilimsel düzlem açısından bakıldığında, işaretin/sözcüğün işaret uzayında belli bir hareket gerçekleştirilmesi, doğrudan

sözlüksel gerçekleşimiyle bağlantılıdır. DİĞER işareti, avuç içinin yönelimini değiştiği hareketle üretilmekte iken İLK işareti, el şekli yöneliminin değişmediği, yukarıdan aşağıya doğru büyükçül bir hareketle gerçekleşmektedir.

şekil 2. TİD’de DİĞER ve İLK¹

Biçimbilimsel düzleme bakıldığında ise işaret uzayı içerisinde elin hareketi, sözcüğü yeni bir bilgi eklemekle birlikte biçimbirimsel düzlemde değerlendirilmektedir. Bu düzleme sınıflandırıcı yapılarından örnek vermek gerekirse, sınıflandırıcının (SNF) işaret uzayındaki biçimbirimsel hareketi yüklemcil görevde bulunmaktadır (Emmorey, 2003). (şekil 3)’deki arabaya ilişkin sınıflandırıcıların hareketi, arabaların birbirine göre yatay şekilde nasıl konum aldıklarını göstermektedir.

¹ Bu araştırma kapsamında TİD’e ilişkin kullanılan tüm fotoğraflar, Dikyuva, Makaroğlu & Arık (2015) ve Makaroğlu & Dikyuva (2017)’den doğrudan alınmış veya yeniden biçimlendirilmiştir.

Şekil 3. TİD’de yüklemcil sınıflandırıcılar

‘İki araba karşılıklı duruyor.’

İşaretlerin sözlük biçimlerinin yanı sıra gönderimsel özellikte her bir gönderge, uzayda kendine özgü bir boşluk kaplamaktadır. Çıkak (*locus*) olarak tanımlanan bu yer, söylemde göndergeyi belirtirken kullanılmakta, çoğunlukla göstermeyle (*pointing*) kodlanan çıkak, söylemin geri kalanında göndergeye yönelik tüm gönderimsel ilişkileri sunmaktadır. Göndergelerin ilişkili çıkaklarla işaret uzayında temsil edilmesi, eylemcil uyum gibi uzamsal düzlemde gerçekleşen mekanizmaların, bu çıkaklarla açık bir şekilde ilişkiye girmesini sağlamaktadır.

Padden (1988), işaret dilinde eylemlerin uyum özelliklerine göre üç-parçalı (*tripartitive*) bir sınıflandırma önermekte: basit eylemler, uyum eylemleri ve uzamsal eylemler. Basit eylemler herhangi bir çekime girmemekte, uyum eylemleri ve uzamsal eylemler ise uzayı kullanarak uyum kodlamaktadır. Uyum eylemleri, uzayda özneyle ilişkili çıkaktan nesneyle ilişkili çıkağa hareket ederek kişi uyumu açısından çekimlenirken, uzamsal eylemlerin başlangıç konumu varlığın bulunduğu yeri, bitiş konumu ise varlığın ulaştığı/hareket ettiği yeri temsil etmektedir.

İşaret uzayı, gönderimsel ilişkileri sunmak için sözdizim-söylem arakesitinde yoğun bir şekilde kullanılmakla birlikte, işaret uzayı içindeki her bir gönderge, kendine özgü gönderimsel-çıkaklarla temsil edilmektedir (Lillo-Martin ve Klima, 1990). (Şekil 4)'te ÇOCUK AÖ'sünün işaret uzayındaki çıkığı, göstermeyle (İM) uzamsal olarak kodlanmakta, daha sonra uyum eylemlerinden SÖYLEMEK, işaretçinin bulunduğu yerden göndergenin temsil edildiği ilişkili çıkığa doğru hareket ederek uyuma girmektedir.

Şekil 4. TİD'de gönderimsel çıkak

‘Çocuğa söyledim.’

Brentari (1998)'in öne sürdüğü Bürünsel Model'e göre işaret dillerinde işaretin/sözcüğün içyapısı, beş farklı sesbilimsel parametreden oluşmaktadır: el şekli, konum, yönelim, hareket ve el dışı işaretler. Konum veya sesletim yeri (*place of articulation*), sıklıkla işaretin üretimi sürecinde, el(ler)in işaretçinin vücudu üstündeki veya işaret alanı içindeki yeri tanımlanmaktadır. Bu nedenle sesbilimsel düzlem açısından bakıldığında işaretlerin üretildikleri konumlar, doğrudan sözlüksel gerçekleşmeyle bağlantılı sesbilimsel özelliktir. Buna karşın gönderimsel çıkak ise sözlüksel görünümün aksine göndergelerin işlevsel

yansımalarına ilişkindir. Her ne kadar iki terim de işaret uzayında belirli bir yeri belirtmek için kullanılsa da iki farklı dilbilgisel düzleme aittir.

İşaret dili araştırmalarının başlangıcından beri uzayın sözdizimsel ve yer-betimsel (*topographic*) olmak üzere iki farklı işlevde kullanıldığı öne sürülmektedir (Poizner ve diğ., 1987)². Sözdizimsel işlev, eylemin üyelerini belirtmek/gönderimde bulunmak için bu varlıkların, uzayda soyut biçimde gelişigüzel konumlanmalarıdır. Kendine özgü konumu bulunan varlıklar, tümce içindeki doğruluk değerlerini değiştirmeden yer değiştirebilmektedir. Yer-betimsel işlev ise iletişim kanalının uzaysal-mekansal düzlemdeki görüntüsel (*iconic*) özelliklerini kullanarak, nesnelerin buldukları konumların uzamsal şekilde sunulmasıdır. Sözdizimsel işlevinin aksine nesnelerin yer-betimsel konumlarının değişimi, gerçeklik değerlerini etkilemektedir (Barberà, 2012). Gerçek dünyadaki bir nesnenin konumuna göre, işaretçinin yer belirtmesi yer-betimsel işlev iken, (Şekil 4)'de görüldüğü gibi gerçek dünyada işaretçinin yanında bulunmayan ÇOCUK varlığını, dilsel dünya kapsamında uzayda bir yere yerleştirmesi ise doğrudan sözdizimsel işleve yöneliktir.

Quer ve diğ. (2005)'in çalışmasını temel alarak Katalan İşaret Dili (LSC) üzerine yaptığı çalışmada Barberà (2012), işaret dillerinde konumlaştırmanın betimsel olmayan ve betimsel şekilde ikiye ayrılması gerektiğini önermektedir. Buna göre betimsel olmayan konumlaştırma, uzayın sözdizimsel açısından kullanılmasıdır. Betimsel olan ise gerçek

² Liddell (1995) ise ikili ayrımın aksine uzayın üç farklı türde bulunduğunu öne sürmekte: gerçek uzay (*real space*), vekil uzay (*surrogate space*) ve simgesel uzay (*token space*). Buna göre gerçek uzay, varolan gerçek çevrenin kişi tarafından zihinsel sunumudur. Vekil uzay, gerçek çevredeki görünmeyen kişi veya nesnenin işaretçi tarafından kavramsallaştırarak varsayımsal şekilde yer almasıdır. Bu tür gönderim, alanyazında genel olarak rol değiştirme (*role shift*) olarak adlandırılır. Simgesel uzay ise işaret alanında görülmeyen birimleri içermekte olup varlıklar, vekil uzayda olduğu gibi normal boyutlarda değildir, ayrıca sadece üçüncü kişi adları ile sınırlıdır. Liddell (1995), gönderim açısından bakıldığında vekil ve simgesel uzayın, gerçek uzayda olduğu gibi uzaysal ilişkiler kurduğunu ve fiziksel olarak bulunuyor gibi davrandığını belirtmektedir.

ortama bağlı olan uzamsal ilişkilerin yer-betimsel olarak sunulmasıdır. Bu nedenle yer-betimsel uzayla sözdizimsel uzayın ayrıldığı en büyük noktalardan birisi, işaretçinin çevresinde, gerçek dünyada bulunan varlıklarının konumlarının, doğrudan fiziksel olarak buldukları yerlerle ilişkili olması nedeniyle, gönderimde bulunan bu yerler sadece varlığın fiziksel olarak taşınması/yer değiştirmesiyle değişebilir. Sözdizimsel uzayda ise varlıklar, uzamsal olarak gelişigüzel şekilde yer kaplamaktadır.

İşaret dilinde, gerçek dünyadaki bir nesnenin yeri ve konuşucuya göre uzaklığı belirtirken, nesnenin gerçek dünyadaki yer-betimsel işlevleri kullanılmaktadır. Böylece nesnenin gerçek dünyadaki konumunun, dilsel düzlemde korunmasının altında bilişsel etmenler de yatmaktadır. Bu nedenle, her ne kadar dilsel araçlar kullanılsa bile dil-dışı etmenlerin de bu durumda etkili olduğu görülmektedir. şöyle ki işaretçinin, sağında bulunan bir kediyi belirtirken, kedinin bulunduğu konumdan farklı bir konumda sunduğunda oluşan uyumsuzluk, dilsel nedenlerin aksine doğrudan dil-dışı etmenlere bağlıdır.

Emmorey ve Tversky (2002) işaret dilinin üretim sürecinde, hem işaretçinin hem de alıcının dil üretiminde ortak bir uzamsal sistemin bulunduğunu, “paylaşılan uzay” (*shared space*) olarak tanımlanan bu yapının farklı konuşma rollerine sahip olan kişilerin ortak bakışını temsil ettiğini belirtmektedir. Böylece uzamda varsayımsal olarak konumlandırılan bir kişi veya nesnenin dilbilgisel kodlamalar yapılırken belirlenen konumu, işaretçiye ve alıcıya göre sabit özelliktedir.

Diğer bir taraftan işaret dillerinde uzayın yer-betimsel ve sözdizimsel işlev açısından ikiye ayrılma sorunsalı henüz çözümlenmemiş, Liddell (1990) ve Engberg-Pedersen (1993) gibi araştırmacılar, betimsel ve betimsel olmayan konumların, bilişsel sunumun bir yansıması olduğunu ve iki işlev arasındaki sınırın çok belirsiz olduğunu öne sürmektedir.

Ruhdibilimsel çalışmalarda bu iki ayrımı deneysel bir ortamda test edilebilir bir durumuna getirmektedir. Emmorey ve diğ. (1995), beyin hasarı durumunda çevrimiçi işleme ve bellek kodlama özelliklerini test ederek, bu iki işlevin birbirinde ayrımlaştırılabileceğini söylemektedir. Elde edilen sonuçlar, uzayın yer-betimsel kullanımının, yoğun bir şekilde uzamsal bilişsel yeteneklerin gerçekleştirildiği sağ yarıküreye ait olduğunu söylemesine karşın Emmorey ve diğ. (1995), iki uzamsal işlevin birbirini tamamen dışlayıcı olmadığını da belirtmektedir. Ayrıca Poizner ve diğ. (1987)'i destekleyen şekilde, iki farklı işaret uzayının bulunmadığını fakat bu uzayın iki farklı işlevde kullanıldığını ileri sürmektedir. Böylece uzayda yer alan bir konum, hem betimsel-olmayan hem de betimsel düzlemde belli bir işlevi bulunabilmektedir.

İşaret dilinde uzayın görünümüyle ilgili birçok tartışma bulunmasına rağmen TİD'de eylemcil uyum paradigmasını betimsel ve yapısal açıdan çözümlemeyi amaçlayan bu çalışma, uyumun kodlanması sürecinde uzayın sözdizimsel işlevlerde kullanılmasıyla sınırlıdır. Bu nedenle, işaret uzayının biçim-sözdizimsel işlevde kullanıldığında, çıkakların ne işlevde bulunduğu ve eylemcil uyum sürecinde rolünün ne olduğunun incelenmesi araştırmanın hedefleri arasındadır.

2.1.1 Çıkak

Uzayın işlevine ilişkin tartışmalara koşut bir şekilde çıkak, alanyazında genellikle iki farklı bakış açısıyla incelenmektedir: *bilişsel çözümleme* (Liddell, 1990; ve diğ.) ve *yapısal çözümleme*³ (Lillo-Martin ve Klima, 1990; Janis, 1992; ve diğ.).

³ Geleneksel olarak, gönderimsel çıkak çözümlemesi olarak da adlandırılmaktadır.

Uzamsal haritalama açısından çıkak, konuşma esnasında bulunmayan göndergelerin belirli bağlamda uzaya yansımaları olarak tanımlanmaktadır (Engberg-Pedersen, 1993:53). Zihinsel Alan Kuramını (*Mental Space Theory*) (Fauconnier, 1985) takip eden Liddell (1990), varlıkların uzayda yer kapladıklarını, dil üretimi sürecinde de benzer şekilde, konuşma sırasında bulunmayan varlıkların o süre içinde varmış gibi algılandıklarını ileri sürmektedir. Böylece işaretçiler, hakkında konuştukları varlıkları kavramsallaştırmakta ve uzayda bir konuma yerleştirerek görselleştirmektedir. Böylece çıkak, kavramsallaştırılan göndergeyi temsil eden “yer tutucu” işlevde değerlendirilmekte, eylemin uyumu sürecinde ise el, üyelerini temsil eden bu çıkaklar arasında hareket etmektedir.

Öte yandan gönderimsel çıkak çözümlemesine göre, göndergeyle konum arasında yapısal bir ilişki bulunmakta ve bu ilişki ise daha sonra söylemde kullanılmaktadır (Lillo-Martin ve Klima, 1990; Aronoff ve diğ., 2000; Lillo-Martin ve Meier, 2011; ve diğ.). Sözdizimsel bakış açısına göre temellenen gönderimsel çıkak çözümlemesi, AÖ’lerin farklı uzamsal konumlara yerleşerek, soyut gönderimsel özelliklerini, açık biçimbilimsel görünümde sunduğunu belirtmektedir.

Bu yaklaşıma göre konumlar, gönderimsel belirtici (*referential indice*) olarak tanımlanmakta, ayrıca içeriği söylemden gelen bu gönderimsel belirticiler, dilbilgisel sistem içerisindeki değişkenlerdir (*variables*). Söylem modeli, sınırsız sayıda olası gönderge içerebildiği için değişkenler de sınırsız sayıdaki olası göndergeler arasında tek olabilmektedir. Bununla birlikte, gönderimsel-çıkak çözümlemesinin temel savunuları, adılların aksine uzamsal konumların belirtici olduğu görüşünü de desteklemektedir (Lacy, 1974). Öte yandan, işaret dillerinde dilbilgisel adıl bulunmadığını aksine, gönderimsel

konumların bulunduğunu öne süren çalışmalar genellikle şu üç özelliği temel almaktadır (Barberà, 2012).

i. Sonsuzluk: Kişi dizini, işaretlerin yönlendiği yerde sınırsız sayıda olası konumlardır. Bu nedenle daha çok belirticiye (*indice*) benzemektedir. Çünkü adılar, sınırlı sayıda üyeden oluşan kapalı bir sınıftır.

ii. Söylem kesinliği (*discourse determinacy*): Göndergeyle bağlantılı uzamsal konum, sözlüksel olmanın aksine söylem-belirli özelliğindedir. Bu nedenle sözlüksel belirlilikteki herhangi bir şey, kişi dizini işaretinin konumunu belirleyemez.

iii. Belirsiz olmayan (*non-ambiguity*): Söylem bölümlerinde, göndergelerin bağlı bulunduğu kendine özgü uzamsal yerler bulunmaktadır. Bu nedenle, işaret dillerinde uzaya yönelen kişi dizini işareti, konuşma dillerinde adılarda olduğu gibi belirsizlik taşımamaktadır. Çünkü belirtilen söylem çerçevesinde, kendine özgü bir göndergeyle bağlantılıdır.

2.2. Belirleyici Öbeği

Konuşma dillerine ilişkin alanyazın incelendiğinde sıfat, niceleyici, sayı (*numeral*), ad gibi birçok ulamdaki birimin, adcıl açıdan uyuma girdikleri bilinmektedir. Bu çalışmanın konusu eylemcil uyum olmasına karşın, eylemcil uyum paradigmasının ortaya konulabilmesi için adcıl uyumun temel örüntüsünün belirlenmesi de büyük öneme sahiptir. Aynı zamanda, hem adcıl hem de eylemcil uyum düzleminde rolü olan işaret alanının sınıflandırılması ve gönderimsel özelliklerinin betimlenmesinin, genel uyum mekanizmasının işaret dilinde nasıl çalıştığına ilişkin birçok kanıt sunacağı düşünülmektedir.

Üretici Dilbilgisi çerçevesinde işlevsel ulam kavramı, uzun bir süre sadece eylemcil alana özgü bir durum olarak değerlendirilmiştir. Ancak sonraki çalışmalarla birlikte ad öbeklerinin (AÖ) içyapısı görünümünün tümcelerinkine paralel olduğuna dikkat çekilmiş ve AÖ'lerin de tıpkı diğer işlevsel birimler gibi işlevsel bir başla sözdizimine yansıdığı ortaya atılmıştır. Bu doğrultuda Abney (1987)'nin öne sürdüğü Belirleyici Öbeği (BelÖ) Varsayımına göre, işlevsel bir birim olan belirleyicilerin, kendi öbekleri olduğu ve Belirleyici Öbeği işlevsel ulamı aracılığıyla sözdizimine yansıdığı öne sürülmektedir.

Karşılaştırmalı dilbilgisi açısından bakıldığında, sadece bazı dillerin tanımlık (*artikel*) içeriyor olmasına karşın, evrensel olarak bütün dillerin belirli yollarla gönderimselliği kodladığı bilinmektedir. Bu doğrultuda, farklı bir iletişim kanalına sahip olan işaret dillerinin, gönderimselliği hangi araçlarla kodladığının belirlenmesi, kuramsal açıdan belirli bir öneme sahiptir. Her ne kadar bu çalışma, eylemcil uyum üzerine olsa da işaret alanının kullanımı açısından adcıl ve eylemcil uyumun benzer görünüm sergilemesi nedeniyle adcıl uyumun temel özelliklerinin göz ardı edilmesi, bütünü betimlenmesini olumsuz yönde etkileyecektir (Costtello, 2016). Baker (2008) benzer şekilde, işaret dillerinde uyumun, eylem, sıfat, belirleyici vb. gibi ulamları kapsayan bir mekanizma olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenle uyumun genel paradigmasının belirlenebilmesi için bu dilsel yapıların işlevsel açıdan görünümünün incelenmesine gereksinim duyulmaktadır.

İşaret dili alanyazını açısından bakıldığında, adcıl öbeklerin içyapısını farklı bakış açılarıyla inceleyen birçok araştırmaya rastlanmakta ve bu araştırmaların genel olarak üç farklı ulamda toplandıkları görülmektedir: *çoğullama* (Wilbur, 1987; Pizzuto ve Corazza, 1996; Pfau ve Steinbach, 2006; Steinbach, 2012), *göstermenin işlevi ve rolü* (Zimmer ve Patschke, 1990; MacLaughlin, 1997; Engberg-Pedersen, 2003; Bertone, 2007; Pfau, 2011) ve *BelÖ'nün içsel yapısı* (MacLaughlin, 1997; Bertone, 2007; Zhang, 2007; Brunelli, 2011).

Eylemcil uyum açısından bakıldığında, bu üç farklı ulamdaki çalışmaların eylemin üye yapısındaki birimleri inceleyebilme konusunda kuramsal açıdan katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İşaret dili alanyazınındaki kimi araştırmacılar, işaret dillerinde belirleyici bulunmadığını iddia ederken (De Vriendt ve Rasquinet, 1989) kimi araştırmacılar ise işaret parmağının dilsel birimlerden önce veya sonra gelecek şekilde belirli bir noktayı göstermesinin belirleyici görevinde olduğunu ileri sürmektedir (Hoffmeister, 1977; Kegl, 1977; Wilbur, 1979). Amerikan İşaret Dili (ASL) üzerine yapılan birçok çalışma, göstermenin AÖ'den önce veya sonra gelmesinin farklı olduğunu, önce geldiğinde belirleyici görünümündeki bir birim olduğunu, sonra geldiğinde ise konum belirteci olarak adlandırılabilceğini belirtmektedir (Bahan ve diğ., 1995; MacLaughlin, 1997; Neidle ve diğ., 2000). Benzer şekilde Zimmer ve Patschke (1990:208), ASL'de işaret parmağıyla göstermenin belirleyici (İngilizce kısaltması: DET) olduğunu ve birlikte bulunduğu birimlerin gönderimselliğini kodladığını öne sürmektedir (1).

(1) ASL: FLIRT MANY GIRL DET SERVE KING (Zimmer ve Patschke, 1990:208)

He was flirting with the king's serving girls.

İşaret diline yönelik dilbilimsel araştırmaların başlangıcından beri göndermelerin eşgönderimsel (*co-referential*) bağlamlarda, söylemde önceden sunulan AÖ'lere gönderim yaparak bağlantı kurmayı sağlayan (bkz. Klima ve Bellugi, 1979) uzamsal konumlarla ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bu uzamsal konumlar, alanyazında sıklıkla "gönderimsel çıkak" şeklinde tanımlanmakta (Lillo-Martin ve Klima, 1990), tümcesel sınırın dışına çıkabilmekte ve böylece gönderimsel ilişkiye sahip olmaktadır. Diğer taraftan, işaret dillerinde belirliliğin ve özgüllüğün dilbilgisel olarak kodlanıp kodlanmadığı hala tartışmaya açık bir durum olarak

karşımıza çıkmasına karşın, uzayda belirli bir konum almanın gönderimsel özelliklerle doğrudan bir bağlantısı olduğu açıktır.

İşaret dilindeki göndermelerin açık olarak konum yüklenme türlerine bakıldığında ise, AÖ'lerin *gösterme*, *konumlaştırma (localization)* ve bir *sınıflandırıcı* yardımıyla yansız uzayın⁴ (*neutral space*) dışına çıkarak değer alabildiği görülmektedir (Costello, 2016). Genel olarak belirtmek gerekirse gösterme, AÖ'den önce/sonra gelen el şeklinin ilgili alana yönelmesiyle oluşmaktadır. Konumlaştırma ise, sesbilgisel açıdan sınırlı bir görünüme sahip olmayan AÖ'lerin, sözlük biçiminde üretildiği yansız konumunun aksine bu alanın dışında üretilmesidir. Ayrıca işaret dillerinde ad öbekleri, anlamsal özelliğine göre farklı sınıflandırıcılarla birlikte bulunmakta ve sözlük biçiminin üretildiği alanın aksine, bu sınıflandırıcıların uzayda ilişkili boşluklarda bulunmasıyla AÖ'ye çıkak yüklemektedir. Bir AÖ, üç farklı mekanizmayla sözlük biçiminin aksine, yapısal bir özellik kazandığı ve işlevsel yansıma gerçekleştirdiği yansız konumunun dışına çıkmaktadır (bkz. Costello, 2016).

AÖ'lerin gösterme, sınıflandırıcı veya konumlaştırma yoluyla uzayda bir konuma yerleştirilmesinin, işsel bir özellik nedeniyle mi yoksa, işlevsel bir baş yoluyla mı sağlandığı araştırılması gereken bir sorudur. Almanca'da *Schule* (okul) sözcüğü örneğin cinsiyet açısından dişil, sayı açısından tekil ve 3. kişi özellikleri taşımaktadır. Sözlüksel açıdan sözcük, dişil olduğu için bunu gösteren “*die*” tanımlığını almaktadır. İşaret dillerinde çıkak özelliğinin de sözlüksel olarak kodlandığı ve sözlüksel girdi sürecinde uzayda bir konuma sahip olduğu iddia edildiği takdirde, her bir sözcük için uzayda sabit ve belirli bir konumdan bahsetmek gerekmektedir. Buna karşın, örneğin OKUL AÖ'sü işlevsel bir yansıma gerçekleştirmeden kendine özgü ve sabit bir konuma sahip olmamakta (Almanca'da *Schule*

⁴ Vücut bağımlı olmayan işaretin, sözlüksel biçimini gerçekleştirdiği ve işaretçinin önünde bulunan alandır.

sözcüğünün işlevsel yansıma gerçekleşmeden *die* tanımlığı almasına ters bir şekilde), gönderimde bulunduğu varlıklara göre farklı gönderimsel değerler almaktadır. Örneğin, aşağıdaki tümcede OKUL sözcüğü iki kez bulunmakta, fakat farklı gönderimsel değerlere ve dolayısıyla işaret alanında farklı çıkaklara sahip sahiptir (2). AÖ'lerin farklı gönderimsel ilişkiler sunması, bu durumun içsel bir özellik olmadığı açıkça göstermektedir.

(2) [OKUL İM_a] KÖTÜ AMA [OKUL İM_b] SÜPER

(O) okul kötü ama (diğer) okul süper.

LIS üzerine yaptığı çalışmada Bertone (2007), konumla belirleyici başı arasında bir ilişki bulunduğunu belirtmekte ve konuma ilişkin özelliklerin belirleyici üzerinde olduğunu iddia etmektedir. Brunelli (2011) de bu çalışmayı takip ederek, konum yükleme görevindeki göstermenin BelÖ'nün başında yer aldığını öne sürmektedir. Diğer taraftan, Costello (2016) ise konuşma dillerinde kişi özelliklerinin BelÖ üzerinde bulunmasına karşın, LSE'de kişi özelliği bulunmadığını ama kimlik özelliğinin bu konumda yer aldığını iddia etmektedir.

2.3. İşaret Dillerinde Uyum

2.3.1 Eylem Sınıfları ve Uyum Türü

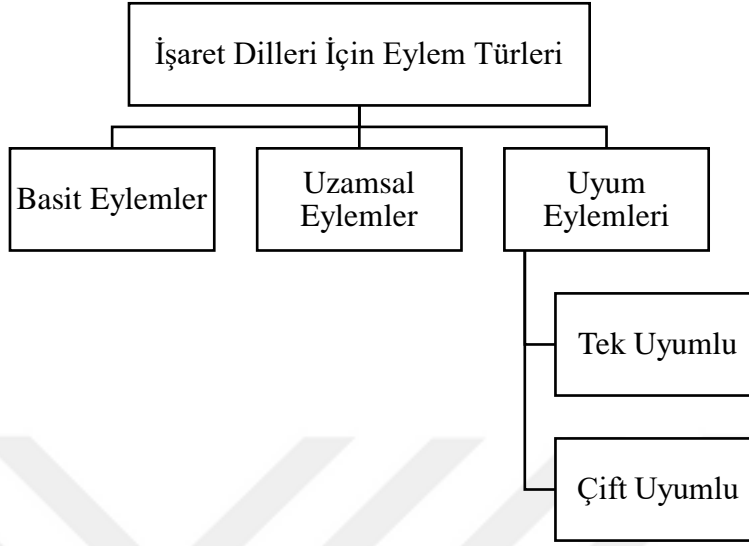
Konuşma dillerinde eylemler genellikle, yapısal özelliklerine göre basit veya karmaşık, özne ve nesneyle uyuma girmesi açısından ise tek uyumlu veya çift uyumlu olarak tanımlanmaktadır. İşaret dillerinde, işaret alanı olarak adlandırılan üç boyutlu alan, bu dile uzam üzerinde sözdizimsel, biçimbilimsel, söylemdilbilimsel gibi farklı işlevlerde dilbilgisel kodlama yapma olanağı sağlamaktadır. Eylemin farklı türdeki üyelerinin işaret alanda uzamsal açıdan sunulması, işaret dili araştırmacılarını işaret dillerine özgü eylem sınıflandırması oluşturmaya yönlendirmiştir. Padden (1983,1988)'in klasik eylem

sınıflandırmasına göre eylemler, hem işaret alanı içinde bulunabilmesi hem üyeleriyle arasındaki dilbilgisel ilişkinin türü açısından üç-parçalı bir görünüm sunmakta, bu biçimbilimsel sınıflandırmanın temelini ise eylemin uyuma ilişkin taşıdığı özellikler oluşturmaktadır.

İşaret dillerinin en önemli ayırıcı özelliklerinden biri, gönderimsel amaçlar için işaretçinin etrafındaki geniş çaplı uzamı kullanmasıdır. İşaretçinin farklı amaçlarda kullandığı bu uzay, konuşucu tarafından konuşmaya eşlik eden jestlerden daha geniş bir yapı sunmaktadır (Perniss ve Özyürek 2015). İşaret dilinde herhangi bir sözcük, elin belli bir yörüngede ilerleyerek, bu uzay içerisinde gerçekleştirdiği hareketle üretilmektedir. Uyumun eylem sınıflandırmasının belirleyicisi olduğu varsayımı takip edildiğinde, eylem hareketinin uzayda hangi koordinat düzlemlerinde ilerlediği ve gönderimsel üyeleriyle nasıl uyuma girdiği tartışılması gereken başlıca konular arasındadır.

Alanyazında genel olarak Padden (1990:119)'da yeniden düzenlenen işaret dillerinin eylem sınıflandırması (Padden, 1983/1988) kabul edilmekte ve bu sınıflamaya göre eylemler, *basit*, *uyum* ve *uzamsal eylem* olarak üçlü bir şekilde dallanmaktadır: (1) basit türdeki eylemler ne sayı veya kişi çekimine girmekte ne de konumsal (*locative*) ekler almakta; (2) uyum eylemleri, sayı ve kişi çekimine girerken konumsal ekler almamakta; (3) uzamsal eylemler ise sayı, kişi ve görünüş çekimine girmemekte ama konumsal ekler almaktadır (bkz. Şekil 5). Daha sonraki araştırmalarla birlikte, uyum eylemlerinin tek bir üyeyi veya iki üyeyi kodlamasına göre tek uyumlu ve çift uyumlu eylem olarak ayrılması öne sürülmektedir.

Şekil 5. İşaret dilleri için eylem sınıflaması (Padden, 1990)

Basit türdeki eylemlerin üretimi sürecinde, elin vücudun belli bir bölgesine temas etmesi ya da bu bölgenin yakın bir konumda üretilmesi nedeniyle vücut bağımlı (*body-anchored*) özellikte bulunmaktadır. Dolayısıyla eylem, gönderimsel üyelerinin çıkaklarla temsil edildiği işaret alanında bulunamadığından, herhangi bir üyesiyle uyuma girememektedir. Uzamsal eylemler ise herhangi bir sesbilgisel sınırlılık göstermeden, işaret alanındaki konumsal üyelerine doğru hareket ederek kaynak ve hedef konusal rolüne ilişkin uyum gerçekleştirmektedir. Uyum eylemleri ise konusal rollerin aksine, işaret alanında özne ve nesneyle ilişkili çıkaklara doğru ilerleyerek, eylemin sözdizimsel üyeleriyle uyuma girmektedir (bkz. Padden, 1983, 1988, 1990; Brentari, 1988; Meir, 1998, 2002; Meir ve diğ. 2007; ve diğ.).

Uzamsal ve uyum eylemler, birbirinden ayrıldığı temel nokta ise işaret uzayın kullanımınıdır: uzamsal eylemler, uzamsal ilişkileri belirtmek için yer-betimsel açıdan işaret uzayını kullanırken, uyum eylemleri ise eylemcil üyelerinin kişi ve sayı özellikleri kodlamak için kullanılmaktadır (Padden, 1990).

ASL üzerine yapılan çalışmalar, işaret dili çalışmalarında öncül nitelikte olmasına karşın “uyum eylemleri” terimi genel anlamda evrensel bir kabul görmemekte ve farklı araştırmacılar tarafından değişik terimler kullanılmaktadır. Loew (1984), Lillo-Martin (1986) ve Emmorey (1991) gibi kimi araştırmacılar, Padden tarafından öne sürülen eylem sınıflandırmasını takip ederek uyum eylemleri (*agreement verbs*) olarak adlandırırken; Supalla (1990) ise bu eylemleri hareket eylemleri (*movement verbs*) olarak görmekte; diğer taraftan ise Fischer (1973), Fischer ve Gough (1978) gibi araştırmacılar ise yönelimsel eylemler (*directional verbs*) olarak adlandırmaktadır.

Padden (1983), ilk başta çekimli eylemler (*inflected verbs*) olarak adlandırmasına karşın sonraki çalışmalarında (Padden, 1990), uyum eylemleri terimini kullanmayı tercih etmekte ve çekimli eylemlerin hem uyum hem de uzamsal eylemleri içerdiğini belirtmektedir. Janis (1995) ise konumsal çekim (*locative inflection*) ve uyum çekimi (*agreement inflection*) için sırasıyla konumsal uyum (*locative agreement*) ve konumsal olmayan uyum (*non-locative agreement*) terminolojisini kullanmayı tercih etmektedir.

Alanyazında tartışılmakta olan konulardan biri de, uyum gerçekleşimi açısından uyum eylemlerinin iki farklı görünümde bulunmasıdır. Düzenli eylemlerin uyum gerçekleşiminde eylem, özneyle ilişkili çıkaktan nesneyle ilişki çıkağa doğru hareket ederken; geriye dönük eylemlerde ise eylem, nesneyle ilişkili çıkaktan başlayıp özneyle ilişkili çıkağa doğru ilerlemektedir. Bu nedenle Padden (1983), geriye dönük eylemlerin uyum gerçekleşiminin düzenli eylemlerden sözlüksel açıdan farklılaştığını belirtmektedir⁵.

⁵ Brentari (1988) ve Janis (1992) ise düzenli ve geriye dönük eylem ayrımında, hem anlambilimsel hem de sözdizimsel etmenlerin belirleyici olduğu melez bir çözümleme önermektedir.

Meir (1998, 2002) uyumun, hareketin yönü tarafından belirlendiği iddia eden konusal roller temelli çözümlemelerle, Padden (1988)'in sözdizimsel çözümlemesini bir araya getiren bir öneri sunmaktadır. Buna göre ISL'de eylemin düzenli ya da geriye dönük olması farketmesizin ellerin yönelimi her zaman nesneye doğrudur. Böylece ellerin yönelimi, eylemin sözdizimsel nesnesine doğru iken, hareketin gerçekleştiği yön ise konusal rolünü belirtmektedir.

Klasik sınıflandırmada tek-geçişli uyum eylemleri, özne ve nesne üyeleriyle uyuma girmesine karşın çift-geçişli eylemler, konu rolündeki doğrudan nesnesinin aksine dolaylı nesnesi ve öznesiyle (3) uyuma girmektedir (bkz. Padden, 1983; Aronoff, Meir ve Sandler, 2000; Meier, 2002; Thompson, Emmorey ve Kluender, 2006; Lillo-Martin ve Meier, 2011).

(3) $İM_x İM_y KİTAP_x VERMEK_y$ (LSM, Cruz Aldrete, 2009:749)
'O_i ona_j kitap verdi.'

Eylemin uyum özelliklerinin, sözlüksel olarak belirlendiğini ve biçimbilimsel bir sınıflandırma oluşturduğunu öne süren Padden (1990)'a göre, her ne kadar ASL'de eylemin uyuma ilişkin biçimbilimsel potansiyeli, türünü belirlese de üyesinin/üyelerinin sadece [+canlı] özellikte olduğu eylemler uyuma girmektedir. Rathmann ve Mathur (2002)'nin ASL ve DGS (Alman İşaret Dili) üzerine yaptıkları çalışmada, uyum eylemlerinin biçim-sözdizimsel farklılıklarıyla üyelerinin canlılık özellikleri arasında bir ilişki olduğunu belirtmekte ve eylemleri, bu açıdan dört grupta incelenmesi gerektiğini öne sürmektedir.

- Sadece +canlı özellikteki iki üyesiyle gerçekleşen eylemler
- +Canlı özellikteki iki üyesiyle gerçekleşen veya bir [+canlı] üye ve somut özellikte olan bir [-canlı] üye

- [+Canlı] özellikteki iki üyesiyle gerçekleşen veya bir [+canlı] üye ve soyut özellikte olan bir [-canlı] üye
- Her zaman bir [+canlı] ve bir [-canlı] üyesiyle gerçekleşen eylemler

Yang ve Fischer (2002:171) ise Çin İşaret Dili'nde (CSL), nesnenin sadece [+canlı] özellikte bulunduğu uyum eyleminin çekimlendiğini belirtmektedir. Öte yandan Costello (2016:115), bu sınırlılığın tüm işaret dillerine genellebilir bir durum olmadığını, Kebek İşaret Dili'nde (LSQ) eylemin her iki üyesinin [-canlı] olduğunda bile eylemin tam uyuma girebildiğini göstermektedir (4).

(4) x KORUMAK y GÜNEŞ-SİSTEMİ LSQ (Costello, 2016:115)
 '(Ozon tabakası) bizi güneş sisteminden koruyor.'

Eylemlerin sözlükçeden belirli bir türle geldiğini iddia eden Padden'ın klasik sınıflandırmasının aksine işaret dillerinde türler arası geçişimin sıkça yaşandığı durumlar gözlemlenmekte ve birden fazla türde olabilen belirsiz eylemler (*fuzzy verbs*) ortaya çıkmaktadır (Fischer ve Gough, 1978; Quadros ve Quer, 2008). Belirsiz eylemlerin konusal rolleri ve dilbilgisel özellikleri, bu eylemleri birden çok sınıfa girmesini neden olmakla birlikte klasik varsayıma aykırı şekilde eylemin türü, uyuma girdiği üyelerinin özelliklerine göre belirlenmektedir.

Klasik sınıflandırmaya göre sadece uyum eylemleri sayı uyumuna girebilmektedir. Sandler ve Lillo-Martin (2006:39) ise bu uyumun *ikili*, *yinelemeli* ve *çoklu* olmak üzere üç türde bulunduğunu belirtmektedir. Quadros ve Quer (2008), uzamda farklı konumlara doğru dağılımsal (dağ.) işaretlemeyle gerçekleşen yinelemeli çoğulluğun klasik eylem sınıflandırmasının aksine hem uyum (5) hem de (6) uzamsal eylemlerde benzer işlevde bulunabildiğini ve bu nedenle her ikisinin aynı eylem türünde olabileceğini öne sürmektedir.

(5) ₁VERMEK₃-dağ. [LSB ve LSC, Quadros ve Quer, 2008]

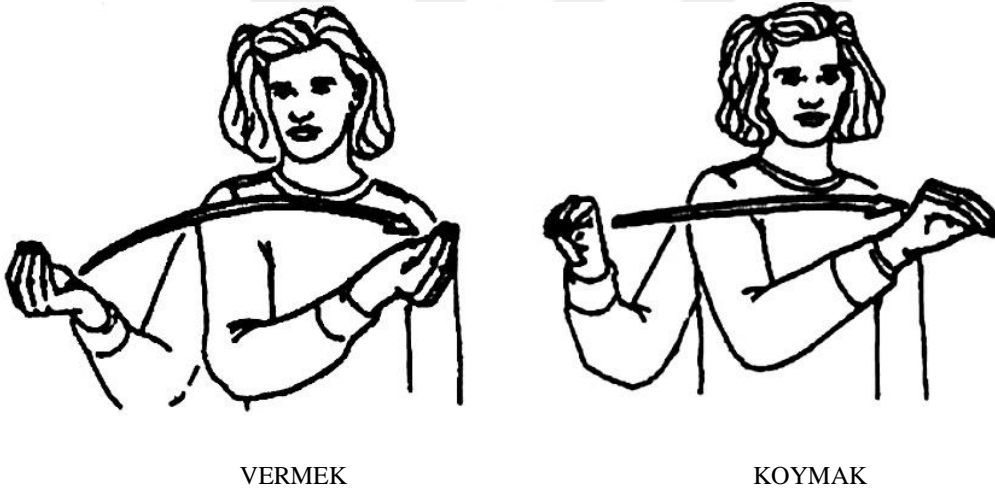
‘Onların her birine verdim.’

(6) KOYMAK_a KOYMAK_b KOYMAK_c

‘Oraya, oraya ve oraya koydum.’

Engberg-Pedersen (1993) ise uyum eylemleriyle uzamsal eylemler arasında biçimbilimselin aksine, anlambilimsel bir farklılığın olduğunu öne sürmektedir. Schembri (2003) ise bunu destekler şekilde, hem VERMEK uyum eyleminin hem de KOYMAK uzamsal eyleminin uzamda benzer gerçekleşimi olduğunu belirtmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Uyum ve uzamsal eylemin uzayı benzer şekilde kullanması (Schembri, 2003)

Padden'nın eylem sınıflandırmasını takip ederek Sevinç (2006), TİD'de uyum eylemlerinin başlangıcının özneyi ve bitişinin ise nesneyi kodladığını iddia etmektedir. İleriye dönük eylemlerde, işaret kökünün başlangıç noktasının özneyi, bitiş noktasının ise nesneyi kodlamasına karşın (Şekil 7), geriye dönük eylemlerde, işaret kökünün başlangıç noktasının nesneyi, bitiş noktasının ise özneyi kodladığını belirtmektedir (Şekil 8).

Şekil 7. TİD’de ileriye dönük uyum eylemi (Sevinç, 2006)

+2/3tkDURDURMAK+1tk

‘Beni durdurdu/durdurdun.’

Şekil 8. TİD’de geriye dönük uyum eylemi (Sevinç, 2006)

+2tkDAVET-ETMEK+1tk

‘Seni/onu davet ettim.’

2.3.2 Sayı Uyumu

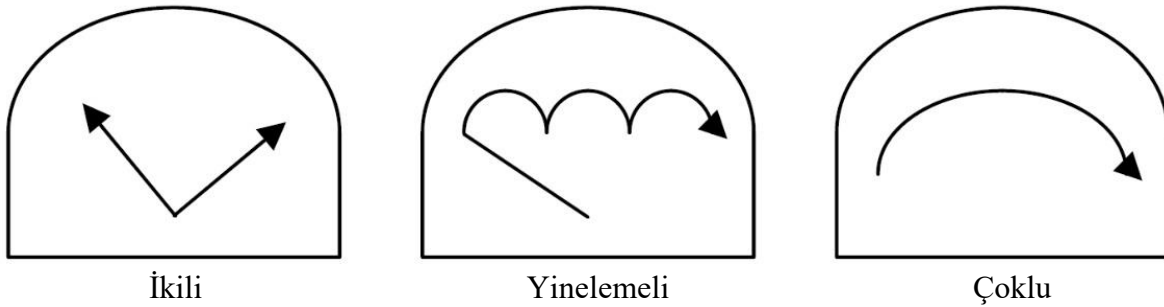
Sayı uyumu kısaca, eylemlerle üyeleri arasındaki sayı ilişkisi olarak tanımlanabilir. İşaret dili alanyazınında, ϕ -özelliklerden kişinin eylem uyumundaki görünümü hakkında çok sayıda çalışma bulunmasına karşın sayıya ilişkin araştırmalar göreceli olarak daha sınırlı görünümündedir. Ayrıca yapılan çalışmaların dağılımına bakıldığında ise yapısal

çözümlemenin aksine sayı uyumuna ilişkin betimsel çözümlere daha sık rastlanmakta, sayı özelliğinin dört farklı değerde bulunduğu kabul edilmektedir: tekil (*singular*), ikili (*dual*), yinelemeli (*exhaustive*) ve çoklu (*multiple*) (bkz. Klima ve Bellugi, 1979; Padden, 1983; ve diğ.).

Diğer taraftan Rathmann ve Mathur (2005), ikili görünümün iki farklı tekil, yinelemenin de benzer şekilde birçok tekil uyumundan oluştuğunu belirtmekle birlikte ikili ve yinelemeli değerleri, sayı özelliği olarak değerlendirmemektedir. Bu doğrultuda, işaret dillerinde sayı özelliğini, tekil ve çoğul olmak üzere iki türle sınırlandırmaktadır.

Sandler ve Lillo-Martin (2006:39) ise işaret dillerinde uyum eylemlerinin ikili, yinelemeli ve çoklu olmak üç farklı türde [+çoğul] sayı kodlaması yaptığını öne sürmekte, buna göre çoğullamanın gerçekleşimi şu şekildedir: ikili çoğullukta, y-düzlemi üzerinde yolak hareketine sahip olan işaret, farklı iki konuma art arda ilerlemekte; yinelemeli çoğullukta benzer şekilde, y-düzlemi üzerinde yolak hareketine sahip olan işaret üç veya daha fazla farklı konuma art arda ilerlemekte; çoklu çoğullukta, y-düzlemi üzerinde yolak hareketine sahip olan işaretin bitim noktası, yay hareketi türünde ilerlemektedir (Şekil 9).

Şekil 9. Uyum eylemlerinde çoğullama türleri (Sandler ve Lillo-Martin, 2006)

Petronio (1995), ASL'de BİLGİ-VERMEK (TO INFORM) eylemini örnek vermekte ve çekimli eylemlerin tekil (7), ikili (8) ve çoklu (9) görünümde bulunabildiğini belirtmektedir.

(7) HEMŞİRE, İM1 BİTMEK BİLGİ-VERMEK_[tekil]

‘Hemşireye, ben bilgi verdim.’

(8) HEMŞİRE, İM1 BİTMEK BİLGİ-VERMEK_[ikili]

‘(İki) hemşireye, ben bilgi verdim.’

(9) HEMŞİRE, İM1 BİTMEK BİLGİ-VERMEK_[çoklu]

‘Hemşirelere, ben bilgi verdim.’

Quer (2005, 2011) benzer görünümlerin LSC’de bulunduğunu ve eylemcil biçimbilimin, ÖĞRENCİ çıplak AÖ’sünün niceliksel yorumunu etkilediğini iddia etmektedir

(10-12).

(10) ÖĞRENCİ ÜÇ İM1 1-SORMAK-2_[çoklu]

‘Üç öğrenciye ben sordum.’

(11) ÖĞRENCİ ÜÇ İM1 1-SORMAK-2_[Yinelemeli]

‘Üç öğrencinin her birine ben sordum.’

(12) ÖĞRENCİ İKİ İM1 1-SORMAK-2_[ikili]

‘İki öğrenciye ben sordum.’

Eylemler, üyelerinin sayı değerlerine göre çekimlendiğinde sözlüksel anlamında bir değişiklik yaşamaktadır. Bu nedenle Lam (2008), Hong Kong İşaret Dili’nde (HKSL) eylemin yinelenmesinin eylemin anlamını değiştirdiğini, bu nedenle sayı uyumu yerine niceliksel görünüm olarak değerlendirilmesini öne sürmektedir. Eylemin üç kez yinelenmesinin dağılımsal bir okuma ortaya çıkarttığını, yinelemenin sayı uyumu türünde olsaydı bu okumayı alamayacağını belirtmektedir. Ayrıca belirsizliği kanıt olarak kullanarak Lam, eylemin sayı uyumunun hiç bir zaman belirsiz bir okuma sunmayacağını, belirsizliğin

sadece niceliksel birimlerle bağlantılı olduğunu söylemektedir. Böylece eylemin yinelenmesinde üyesinin sayı değeriyle örtüşmemesini, eylemin niceliksel görünümüyle ilişkilendirmektedir.

Kavramsal açıdan bakıldığında işaret dillerinde her eylemin sayı açısından uyuma girme olasılığının bulunmasına karşın Padden (1983,1988), çoklu uyumun öznenin [+çoğul] özellikte olduğunda görülemediğini, çoğul gönderimi bulunan öznelerin zorunlu olarak tekil biçimde uyuma girdiklerini belirtmektedir. Böylece çoklu sayı uyumunun, ikili ve yineleme türdeki sayı uyumundan farklı bir özellikte bulunduğunu öne sürmektedir. Benzer doğrultuda Mathur (2000:80-81), işaret dilinin uyum eylemlerinin sayı kodlanması sürecinde üye yapılarına göre kimi sınırlılıklar taşıdığını iddia etmekte ve bu sınırlılıklara göre gerçekleşen sayı uyumunu şu şekilde açıklamaktadır.

a.) Özne Uyumu

- [+İkili] İKİLİ: Yatay bir ekseninde iki hızlı tekrarlama
- [+Yineleme]: Yatay bir eksen üzerinde iki veya üç kez hızlı tekrarlama
- Diğer Ø

b.) Nesne Uyumu

- [+İkili] İKİLİ: Yatay bir ekseninde iki hızlı tekrarlama
- [+Yineleme]: Yatay bir eksen üzerinde iki veya üç kez hızlı tekrarlama
- [+Çoklu]: Yatay bir ekseninde yay yönünde dışa doğru
- Diğer Ø

Padden (1990) ve Supalla (1997) benzer şekilde, ASL'nin çoğul uyumunda kimi sınırlılıklar bulunduğunu belirtmekte, buna göre her iki üyesinin çoğul gönderimi olan eylem,

sadece tek bir üyesiyle çoğul uyuma girebilmektedir. Bu durumda eylemin üyelerinden herhangi biri [-çoğul] özellikte ise eylem, [+çoğul] özellikteki diğer üyesiyle ikili veya yinelemeli türde sayı uyuma girebilmektedir. Diğer taraftan eylemin her iki üyesinin [+çoğul] olduğu durumda ise seçme sınırlığı nedeniyle eylem, sadece kendisine en yakın üyesiyle (nesne) sayı uyumuna girebilmektedir. Sayı uyumunun dağılımı ve gerçekleşimi açısından bakıldığında varolan varsayımların birçok belirsizlik barındırdığı, eylemin ikili, yinelememeli ve çoklu hareketini dilbilgisel sayı uyumu veya eylemin niceliksel özelliği olarak değerlendiren iki farklı görüşün bulunduğu görülmektedir.

2.3.3. Uyumun Gerçekleşimi

İşaret dilinde eylemcil uyumla ilişkili temel sorunlardan birisi uyumun nasıl gerçekleştiğine ilişkindir. Alanyazında genel olarak uyumun biçimbilimsel gerçekleşimi, belirli eylemlerin üyeleriyle ilişkili işaret uzaydaki boşluklar arasında gerçekleşen hareket olarak tanımlanmaktadır. Bu genel tanımlamaya karşın uyumun sözdizimsel ve/veya anlambilimsel güdülenmeye bağlı olduğunu, sözdizimsel ve uzamsal uyumun birbirinden farklı durumlarının olduğunu iddia eden birçok çözümleme bulunmaktadır (bkz. Kegl, 1985; Padden, 1983,1988; Janis, 1992; Mathur, 2000; ve diğ.).

Şu ana kadar yapılan çalışmalar göz önüne alındığında bu konuya ilişkin üç temel yaklaşım bulunmaktadır: Gönderimsel-çıkak çözümlemesi (*referential-locus*) (Lillo-Martin ve Klima, 1990), belirtme (*indicating*) çözümlemesi (Liddell, 2003) ve özellik çözümlemesi (Padden, 1983; Rathmann ve Mathur, 2008).

2.3.3.1 Gönderimsel-çıkak çözümlemesi

Lacy (1974)'ün çalışmasını temel alınarak ortaya konulan bir varsayım olan Gönderimsel-çıkak çözümlemesi, alanyazında Meir (1998, 2002); Aronoff, Sandler ve Meir (2005) ve Lillo-Martin ve Meier (2011) tarafından kabul edilmektedir. Bu çözülemeye göre her bir AÖ, soyut özellikteki gönderimsel bir dizinlemeyle ilişkili şekilde bulunmakta ve dizinlemenin değeri söylem tarafından belirlenmektedir. Böylece dizinleme, bir AÖ'yü diğer bir AÖ'den ayıran dilsel bir sistem rolündedir. Diğer taraftan dizinlemenin dilsel gerçekleşimi ise çıkak biçiminde yapılarla meydana gelmekte ve çıkak, AÖ'nün göndergesiyle ilişkili uzaydaki bir alana gösterme olarak tanımlanabilir. Ayrıca listenebilirlik sorunu nedeniyle ise gönderimsel dizinleme bir tür soyut değişken olarak kabul edilmektedir.

Bu çözülemeye göre uyum ise, AÖ'nün ve eylem arasında gönderimsel çıkakla açık bir şekilde gerçekleşen dizinleme ilişkisi olarak tanımlanmaktadır. Aronoff, Meir ve Sandler (2005:321) ise konuşma dillerindeki görünümünden farklı olarak, AÖ'nün göndergeleriyle ilişkili olan gönderimsel çıkakların sesbilimsel sunumuyla bağlantılı olmadığını ve sözlüksel özellikleri arasında yer olmadığını belirtmektedir. Aksine gönderimsel çıkak, her söylem içerisinde yeni giren AÖ'lere yüklenmekte ve söylemde varolan göndergelerden farklılaşmaktadır.

Neidle ve diğ. (2000) ise benzer bir çözümleme yaparak ϕ -özelliklerin çıkakla gerçekleştiğini ve bu özelliğin uyum mekanizmasıyla ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca Aronoff, Meir ve Sandler (2005)'le aynı doğrultuda uyumu, dizinleme-kopyası (*index-copying*) ya da dizinleme-paylaşımı (*index-sharing*) şeklindeki bir özellik-eşleşmesi olarak değerlendirmektedir.

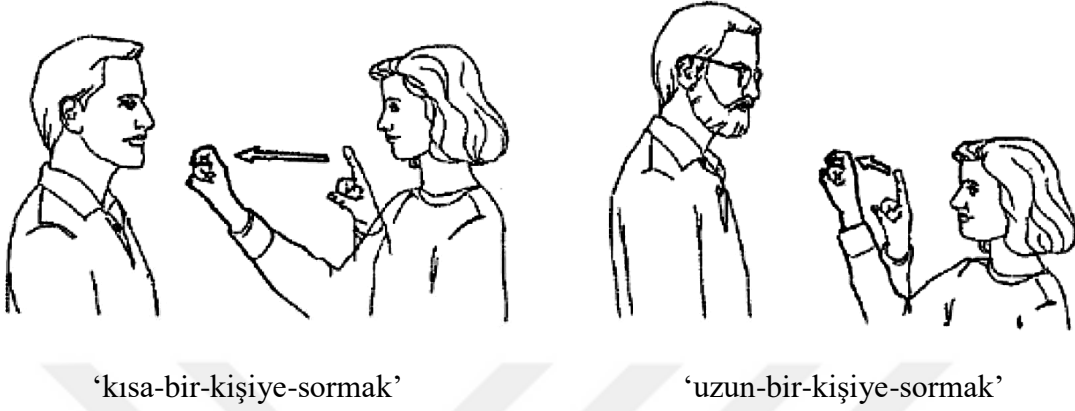
Gönderimsel-çıkak çözümlemesine ilişkin son yıllardaki çalışmalardan biri olan Lillo-Martin ve Meier (2011:122)'e göre ise yönelim, kişi işaretlemede kullanılan dilbilgisel bir olgudur. Ayrıca konumlara doğru göstermeyle gerçekleşen ve eylemle üyesinin paylaştığı dizinleme ilişkisinin yüzey yapıda, dil-dışı jestle belirlendiğini iddia etmektedir.

2.3.3.2 Belirtme Çözümlemesi

Belirtme çözümlemesinde (*indicating analysis*), Liddell (1990, 1995, 2000, 2003 ve diğ.) uzayda varlıkları göstermeyle belirtmenin doğrudan zihinsel alanlardaki (*mental spaces*) varlıklarla ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Böylece bu varlıklar, dilsel sistemin bir parçası olarak değerlendirilmemektedir. Bu özellik sergileyen eylemler ise belirtme eylemleri (*indicating verbs*) olarak tanımlamakta ve herhangi bir konuşma dilinde “ben bunu istiyorum” tümcesinde göndergeyi göstermek için kullanılan jestin, bu tür eylemlere benzer mekanizmaya sahip olduğu iddia edilmektedir.

Liddell'in bu çözümlemeyi öne sürmesinin çıkış noktalarından biri, sözlükçede uyum biçimbirimi olarak sınırsız sayıda çıkak özelliğinin listenebilir halde bulunamamasıdır. Ayrıca ASL'de “uzun-bir-kışıye-sormak” gibi görünümde işaret alanında yüksek bir konuma doğru, “kısa-bir-kışıye-sormak” gibi örnekte ise eylemin yönelimi aşağıya doğru gerçekleşmektedir (Şekil 10). Bu doğrultuda, belirtme çözümlemesinin temeli, Fauconnier (1985, 1997) tarafından öne sürülen ve dilsel birimlerle ve bilişsel varlıklar arasındaki ilişkiyi açıklayan Zihinsel Alan Kuramına (*Mental Space Theory*) dayanmaktadır.

Şekil 10. Farklı yüksekliklerde bulunan alıcılara yönelik SORMAK eylemi: (Liddell 1990: 182)

Liddell (2003), eylemlerin tek bir varlığı belirtmesinin, diğer bir deyişle nesnesini (EYLEM_y şeklinde gösterilmekte) ya da özne ve nesne konumundaki iki üyesini (EYLEM_{x/y} şeklinde gösterilmekte) belirtmesinin sözlüksel olarak kodlandığını varsaymaktadır. Ayrıca benzer bir görünümün, eylemlerin çoğul biçimlerinde ya uzamsal eylemlerde de bulunduğunu önermektedir. Belirtme çözümlemesi, kişi ve sayı özelliklerinin biçimbirimsel bir çözümlemeyle ortaya konulacak bir olgu olmadığını iddia etmekte ve tüm bunların eylemlerin sözlüksel girdileriyle ilişkili olduğunu ileri sürerek tüm mekanizmayı sözlükselleştirmektedir.

2.3.3.3 Özellik Çözümlemesi

Rathmann ve Mathur (2002, 2008), gönderimsel çıkakla belirtme çözümlemesinin bir araya getirildiği melez bir çözümleme öne sürmektedir. Padden (1983) takip edilerek öne sürülen özellik çözümlemesine göre eylemlerin özne ve nesne üyeleri, kişi ve sayı açısından biçimsözdizimsel ilişkiye girmektedir. Ayrıca Rathmann ve Mathur'a göre bu çözümlemenin biçimsözdizimsel özellikleri şu şekildedir:

(13)

a. Kişi

Birinci kişi: [+1] ↔ göğsün üstünde/yakının (belirtili)

Birinci kişi olmayan: [-1] ↔ ∅

b. Sayı

i. Özellikler

Çoğul (kolektif): [+çoğul] ↔ yatay yay (belirtili)

Tekil: [-çoğul] ↔ ∅

ii. Yineleme: kapsayıcı (*exhaustive*), ikili

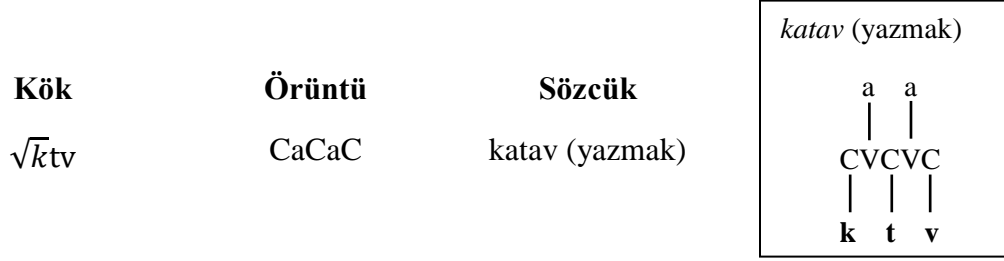
Meier (1990) takip edilerek oluşturulan kişi ulamındaki özelliklere göre 1. kişi, göğsün üstünde/yakınında bir konum, 1. kişi dışındakiler ise sıfır-biçim şeklinde gerçekleşmektedir. Ayrıca dilbilgisi mimarisinde 1. kişi dışındaki kişiler için olan sıfır-biçim, uzaysal-mekansal (*spatio-temporal*) kavramsal yapıyla söyleyiş-sesbilgisi sistemi arasındaki gösterimsel (*deictic*) jestle eşleşmektedir.

2.4. Şablon Biçimbilim

2.4.1 Şablon Biçimbilimin Genel Özellikleri

Şablon Biçimbilim yaklaşımı, eklemlesiz biçimbilimsel görünüme sahip olan dillerin, çizgisel özellikte bulunmayan biçimsesbilimsel birimlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Geleneksel olarak, eklemlesiz Sami dillerinin biçimbilimsel görünümüne göre örneğin İbranice ‘*katav*’ (yazmak) sözcüğü \sqrt{ktv} ünsüz kökünden ve ezgisel örüntüden oluşmaktadır. Bu bakış açısının temeli McCarthy (1979, 1981) tarafından formüle edilmiş olup biçimbilimsel yapılanış, üç farklı düzlemde (*plane*) ele alınmaktadır:

Ünsüz-ünlü iskeleti (ünsüzler ve ünlüler için yapısal boşluk), **kök** (ünsüzler) ve **ezgi** (ünlüler ve çekimsel bilgi). Bu yaklaşıma göre aşağıdaki gibi bir çözümleme ortaya çıkmaktadır:

McCarthy'nin yaklaşımında, sesletim (*vocalism*) ayrı bir düzleme yerleştirilerek ünlüler, köklerden veya iskelet yapısından bağımsız olarak değerlendirilmektedir. Bu varsayımın en belirleyici özelliği ise eklemlesiz dillerdeki biçimbilimsel birimleri, üç farklı sesbilimsel düzlemde sunmasıdır: kök (ünsüzlerin kimliği), şablon (ünlü-ünsüz iskeletinin yapısı) ve eklenen çekimsel veya türetimsel bilgi (ünlülerin rolü) (Kastner, 2016).

Eklemlesiz konuşma dillerinde, kök olarak tanımlanan ve kendi başına sesletilmez özellik taşıyan ünsüzler, bağımsız ulam görünümündedir. Bu nedenle, kök özellikteki ünsüzlerin ünlülerle birleşmesi iki farklı amaca hizmet etmektedir: (1) Üç-ünsüzlü kökü, sesletilebilir bir demet haline getirmekte ve (2) ulam açısından nötr olan kökü, ad, eylem, sıfat gibi ulamlardan birine dönüştürmektedir (Arad, 2005).

Aşağıdaki örneklere bakıldığında, İbranice \sqrt{bxn} kökünden hem ad hem de eylem ulamında birçok sözcüğün türemesi, kökün ulam bağımsız olduğu görüşünü desteklemektedir. Anlamsal içeriğinin “*sınamak*” olarak yorumlanabileceği bu kökle CaCaC şablonuna uygun “sınav yapmak” anlamında bir eylem, CoCaC şablonuna uygun olarak ise “test” anlamına gelen ad ulamında bir sözcük türetildiği görülmektedir (14).

(14) İbranice \sqrt{bxn} kökünün türetimi (Arad, 2005)

- a. CaCac (e) baxan “Sınav yapmak”
- b. hiCCiC (e) hivxin “Ayırt etmek”
- c. miCCiC (a) mivxan “Sınav”
- d. CoCac (a) boxan “Test”
- e. maCCeCa (a) mavxena “Deney tüpü”
- f. aCCaCa (a) avxana “Teşhis”

İbranice’de 50’den fazla adçıl örüntü olmasına karşın eylemlerin çatı özelliklerine göre yalnızca yedi farklı eylemcil örüntüde⁶ bulunduğu bilinmekte, çoğunlukla üç-ünsüzlü kökten oluşan bu örüntüler çok nadir de olsa iki-ünsüzlü veya dört-ünsüzlü türde bulunabilmektedir (bkz. Arad, 2005; Kastner, 2016; ve diğ.). Geleneksel bakış açısının “binyamin” olarak da adlandırdığı eylemcil örüntülerin/şablonların dağılımı şu şekildedir:

Tablo 1. İbranice’de eylemcil şablonlar (Arad, 2005)

Kök	Şablon	Biçimbilimsel yapı	Eylem
$\sqrt{lm\bar{d}}$	1	CaCaC	Lamad (öğrenmek-etken)
$\sqrt{lm\bar{d}}$	2	niCCaC	Nilmad (öğrenmek-edilgen)
\sqrt{spr}	3	CiCCeC	Siper (söylemek-etken)
\sqrt{spr}	4	CuCCaC	Supar (söylemek-edilgen)
\sqrt{qlt}	5	hiCCiC	Hiqlit (kaydetmek-etken)

⁶İbranice’de eylemcil şablonların dağılımı, eylemin çatısına (etken veya edilgen) göre belirlenmektedir.

\sqrt{qlt}	6	huCCaC	Huqlat (<i>kaydetmek-edilgen</i>)
\sqrt{pll}	7	hitCaCCeC	Hitpalel (<i>dua etmek-etken</i>)

İbranicede bu yedi farklı eylemcil şablonun ortak iki görevi bulunmaktadır: (1) ünsüzlerden oluşan ve soyut anlamsal çekirdeği bulunan kökü, kendi başına sesletilebilir bir dizi haline getirmek; (2) nötr-ulamdaki kökü, kendine özgü bir anlamı olan eylem ulamındaki bir sözcüğe dönüştürmek. Aşağıdaki tabloda (2) her bir kök farklı ünsüzlerden oluşan bir yapıda gözükmesine karşın 1. türdeki eylemcil örüntü/şablon ile eylem ulamındaki sözcükten oluşmaktadır.

Tablo 2. İbranicede CaCaC eylemcil örüntüsü/şablonu (Arad, 2005)

	Kök	Şablon	Eylem
a.	\sqrt{imd}	1. (CaCaC)	lamad (<i>çalışmak</i>)
b.	$\sqrt{šmr}$	1. (CaCaC)	šamar (<i>korumak</i>)
c.	\sqrt{ktb}	1. (CaCaC)	katav (<i>yazmak</i>)

2.4.2 İşaret Dilini Şablon Biçimbilimle Açıklayan Yaklaşımlar

İşaretlerin yapı-anlam eşlemeleri açısından görüntüsel özellikte bulunması, konuşma dillerinin aksine anlamlı küçük parçalara ayrılamayacağı şeklinde yanlış yargılar ortaya çıkarmasına rağmen, özellikle Stokoe'nun (1960) yaptığı dilbilimsel çözümlerle bu yargılar tamamen çürütülmüştür. Ayrıca işaret ile konuşma dilleri arasında iletişim kanalının kendine özgü durumları gözlemlenmesine karşın dilin her katmanında sayısız benzerlikler

bulunmaktadır (Sandler ve Lillo-Martin, 2006). Bu nedenle, dilin temel yapısal özelliklerini, tamamen dilin iletişim kanalına özgü durumlar olarak görmenin aksine, temel mekanizmayı tek bir yolla çözümleyecek örüntüler veya saptamalar belirlemenin, dil olgusunu açıklamaya daha bütüncül bir bakış açısı sağlayacağı kesindir.

Alanyazındaki kimi araştırmacılar, işaret dillerini biçimbilimsel bir şema içerisine yerleştirmekte ve işaretin içsel hareketindeki değişimin, tipolojik bir özellik olarak tanımlanması gerektiğini öne sürmektedir. İşaret dilinin sözcük biçimlenişinde, eklemeli görünümünün çok sınırlı olması nedeniyle tipolojik olarak Sami dillerine benzer şekilde bir çeşit şablon biçimbilim görünümüne sahip olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca birçok araştırmada, hareketin içsel mekanizmasındaki biçimlenişin, Sami dillerinin ünsüz setine çok benzediği öne sürülmektedir (bkz. Liddell 1984; Fernald ve Napoli 2000; Sandler ve Lillo-Martin 2006). Bu konuda birçok iddia olmasına karşın, işaret dillerini şablon biçimbilimi açısından kapsamlı bir şekilde inceleyen ve sözcük şablonlarını ortaya koyan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

İşaret dillerindeki sözcükler detaylı şekilde, incelendiğinde basit ve ardışık biçimbilimsel görünümünün aksine, karmaşık ve eşzamanlı biçimbilimsel özellikler taşıdığı görülebilmektedir (Aronoff, Meir ve Sandler, 2005). Sesbilim, biçimbilim gibi birçok temel dilbilimsel yapılarda, eşzamanlılık özelliği sergileyen işaret dillerinin, şablon biçimbilimi açısından nasıl bir görünüme sahip olduğu her zaman merak konusu olmuştur.

İşaret dili biçimbiliminde sözcüğün sesbilimsel gerçekleşimini sağlayan '*hareket*'in biçimlenişi, en önemli biçimbilimsel süreçlerden biri olmasına karşın, hareketin nasıl tanımlanacağı, biçimbilimsel süreçlerle ilişkili özelliklerinin neler olduğu gibi birçok soruya ilişkin, alanyazında ortak bir görüş bulunmamaktadır. Hareket, ilk olarak ASL'de ad-eylem

çiftlerinin sınıflandırılması sürecinde tanımlanmış (Supalla ve Newport, 1978), birçok işaret dilinde hareketin ulam belirleyici rolüne ilişkin araştırmalar yapılmıştır (Avusturalya İşaret Dili-Auslan için Johnston, 2001; Hollanda İşaret Dili-NGT için Schreurs, 2006; Avusturya İşaret Dili için Hunger, 2006; İsrail İşaret Dili-ISL için Tkachman ve Sandler, 2013; ve diğ.).

Benzer şekilde TİD’de anlamsal olarak bağlantılı kimi işaret çiftlerinde hareket sayısının değişiminin, sözcük çiftlerinin ulamını belirlediğine rastlanılmaktadır (bkz. Kubuş, 2008; Özkul, 2013; Dikyuva, Makaroğlu ve Arık, 2015). TİD’de, aynı el şekline sahip ANAHTAR ile KİLİTLEMEK sözcükleri sadece hareketin sayısı açısından birbirinden ayrılmakta, ad ulamındaki ANAHTAR sözcüğü tekrarlı bir harekete sahip iken KİLİTLEMEK sözcüğü tek bir hareketten oluşmaktadır.

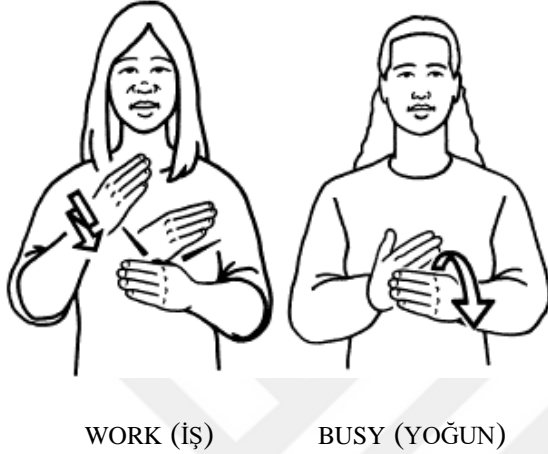
Şekil 11. TİD’de KİLİTLEMEK ve ANAHTAR

Aşağıdaki örnekte (Şekil 12) Auslan’daki anlamsal olarak bağlantılı WORK (iş) ve BUSY (YOĞUN) işaret çiftlerinin benzer el şekli ve konum özellikleri taşımasına karşın, hareketin biçimlenişiyle birbirinden ayrıldıkları görülebilmektedir. Hareketin sayısı ve türü gibi sesbilimsel özelliklerin, türetimsel boyutta nasıl bir örüntü izlediğinin belirlenmesiyle,

işaret dilinde sözcük biçimlenişine ilişkin yapısal açıdan farklı bir bakış açısının ortaya çıkacağı şüphesizdir.

Şekil 12. Auslan’da hareket biçimlenişi yoluyla türetim (Johnston ve Schembri, 2003)

TİD sözcüklerinde, sadece *hareketin sayısı* açısından birbirinden ayrılan, anlamsal olarak bağlantılı birçok ad-eylem çiftine rastlanmaktadır: BAĞIRMAK-SES, OTURMAK-SANDALYE, ELEMEK-ELEME vb. Hareketin gerçekleşimindeki kimi sistematik değişimler, sözcük ulamı belirleyici olarak görülmesine ve ad-eylem çiftlerini ayırmasına karşın, bu görünüm anlamsal olarak ilişkili olan tüm çiftler için geçerli değildir (bkz. Sutton-Spence ve Woll, 1999; Schembri ve diğ. 2002; Johnston, 2001; Dikyuva, Makaroğlu ve Arık, 2015).

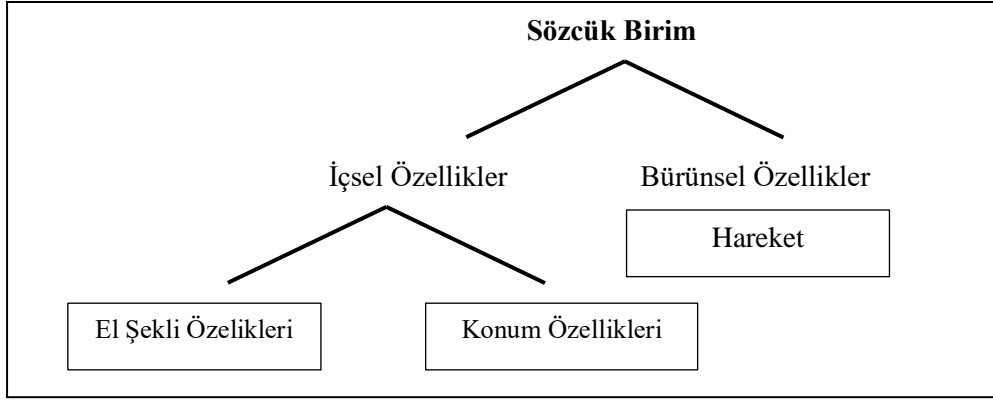
Burada tartışılması gereken noktalardan biri, işaretin içsel biçimlenişinde hareketin sadece ulam belirleyici bir özellikte mi yoksa türetim ve çekim gibi daha kapsamlı bir biçimleniş rolünde mi olduğudur. Dikyuva, Makaroğlu ve Arık (2015) tarafından yapılan derlem tabanlı çalışmada, TİD’de ad-eylem çiftlerinin belirlenmesinde hareket sayısının önemli bir role sahip olmasına karşın, tüm ad-eylem çiftlerini bu yolla ayırmanın mümkün olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca, aynı sözcük ulamındaki benzer kavramsal içeriği sahip ama farklı olan sözcük çiftlerinin de sadece yönelim, tür gibi hareket biçimlenişiyle ilgili

özellik açısından birbirinden ayrıldıkları görülmektedir: BABA/ABI, BAĞLAMAK/KOPMAK, PLAN/ORGİNİZASYON, SÖYLEMEK/ANLATMAK. O yüzden, ad-eylem çiftlerine ilişkin sorunun kapsamını biraz daha genişleterek şu şekilde sormak gerekir: İşaretin içsel mekanizmasındaki hareketin biçimlenişi, işaret dillerinin bir biçimbilimsel süreci olarak değerlendirilebilir mi? Bir başka deyişle, Sami dillerine benzetilen işaret dillerinde, kök görevinde hangi sesbilimsel yapı bulunmakta, ayrıca hem türetimsel hem de çekimsel düzlemde hangi şablonlar, sözcüğün biçimbilimsel görünümünü ortaya koymaktadır? Bu doğrultuda, işaret dillerinde eylem sınıflandırması yapılabilmesi için, öncelikli olarak sözcük-altı (*sub-lexical*) birimlerin özelliklerinin tanımlanması gerekmektedir.

İşaret dillerinde sözcüklerin fiziksel boyutu ve görünümü, konuşma dillerinden ayrılmakta ve bu fiziksel farklılıklar, iki dildeki sözcüklerin yapısal farklılıklarına da neden olmaktadır. Böylece işaretler, konuşma dilindeki sözcüklerden daha eşzamanlı bir görünüm sunmakta (Stokoe, 1960) ve tek-biçimbirimlilik (*monosyllabic*) özelliği taşımaktadır (Sandler, 1999).

İşaret dillerinin sesbilimsel görünümünü ortaya koymak için öne sürülen Bürünsel Model (Brentari, 1998), hiyerarşik olarak düzenlenen özellik geometrisini (Clements, 1985) kullanmaktadır. Bu modele göre, sözcüğün içsel yapısı, birbirini dışlayan içsel ve bürünsel özelliklerden oluşmaktadır. Geometrik yapılanışta, kök birimi (*node*), yapının en üst bölümünde yer alarak tüm sözcükbirimi oluşturmaktadır. İçsel özelliklerin, durağan özellikteki el şekli ve konumdan oluşması, bürünsel özelliklerin, sesletim niteliğindeki dinamik birimlerden meydana gelmesi temel ayrımı ortaya koymaktadır (Şekil 13).

Şekil 13. Bürünsel Model'in hiyerarşik düzenlenişi (Brentari, 1998)

Sami dillerinden İbranice’de sözcükler, sadece kök olarak tanımlanan ünsüz serilerinden oluşmakta ve bu kökler, ünlüler olmadıkça *iyi-biçimlenmiş sözcük* özelliği taşıyamamaktadır. Benzer şekilde, Bürünsel Model’e (Brentari, 1998) göre, içsel özellik olan el şekli ve konum, sözcüğün temel çekirdek yapısını oluşturduğu için, bu iki birimin işaret dillerinde sözcüğün kökü olduğu iddia edilebilir. Ayrıca İbranice’deki gibi, hareket olmadan işaret, iyi-biçimlenmiş sözcük görünümünde bulunamaz ve sesletim için uygun sesbilimsel içeriği de taşıyamaz. İşaret dilleri ile Sami dillerinin biçimbilimsel benzerliği, şablon yapıları temel alındığında daha da belirginleşmektedir. Sami dilleri için ortaya atılan Şablon Biçimbilim varsayımına (bkz. McCarthy, 1981) paralel biçimde, işaret dillerinde de içsel ve bürünsel özellikler bir tür şablon karakteristiği taşımaktadır. Brentari (2002), sözcük yapımında içsel özelliklerin Sami dillerindeki ünsüz setine, bürünsel özelliklerin ise ünlülerin görünümüne benzediğini belirtmektedir. Ayrıca işaret dilleri ile eklemesiz dillerin biçimbilimsel görünümünü şu şekilde benzediğini belirtmektedir:

- a) Hiyerarşik yapının içsel özellikler dalı, yapının bürünsel özellikler dalından daha çok sözlüksel çekirdek özelliğindedir. Bu durum, konuşma dilindeki ünsüzlerin, sözlüksel karşıtlıklarda anlamsal çekirdek özelliğinde olmasına benzerdir.

- b) Bürünsel zellikler, konuşma dillerinde ünlülerin belirtkenin (*signal*) aracı olmasıyla aynı işleve sahiptir.
- c) Hareket, konuşma dillerinde ünlülerin seslem çekirdeğini oluşturmasına benzer şekilde, işaret dilinde seslem çekirdeği işlevine sahiptir.

Sesbilimsel düzlemde bakıldığında, işaret dillerinde hareket biçimlenişinin eklemleme (*affixation*) yapısının aksine, Sami dillerine benzer şekilde kök olarak adlandırılabilen içsel özellikler bulunmaktadır. Bürünsel zellik olan hareketin, ünlüler gibi bu köklerde farklı örüntüler sergilemesiyle türetimsel ve çekimsel boyutta sözcüğün biçimlenmesi, bu iddiayı destekler nitelikte gözükmektedir. Tipolojik açıdan bakıldığında, konuşma dilleri yaygın bir biçimde ekleme, birleşme ve kaynaşma gibi eklemlemeli türde biçimbilimsel sunuluş sergilemektedir. Buna karşın eklemlemesiz grnm, dillerde göreceli olarak daha az yaygın şekilde bulunmaktadır.

Biçimbilimsel grnm açısından işaret dilleri, ardışık biimbilimin eklemlemeli biçimbirim grnmne karşı güçlü direnç göstermekte (Fernald ve Napoli, 2000:12) buna karşın, eklemlemesiz biçimbilimsel grnm, işaret dillerinde çok yaygın bir biçimde görülmektedir (Sandler ve Lillo-Martin, 2006:51). Bürünsel Model göz önüne alındığında, işaret dillerinde sözcüğü oluşturana sesbilimsel özelliklerin eşzamanlı gerçekleşimi, işaret dillerinin yaygın biçimde eklemlemesiz biçimbilim işleyişi sunmasının temelinde, iletişim kanalına özgü tipolojik bir özellik olabileceği varsayımını güçlendirmektedir.

3. TÜRK İŞARET DİLİNDE BELİRLEYİCİ ÖBEĞİ

3.1. İşaret Alanının Özellikleri

İşaret dili araştırmalarının sesbilim, biçimbilim, sözdizim gibi farklı dilsel düzlemlere yönelik olmasına karşın, dilsel birimin aktarılmasında uzayın kullanılması, işaret dillerinin en karakteristik özelliği olarak tanımlanabilir. İşaret uzayı, sadece sözlüksel bir işaretinin dilsel gerçekleşimi için kullanılan bir yerin dışında, biçimsözdizimsel işlevleri yansıtan çok boyutlu bir görünümüdür. Bu nedenle uzayın dilsel üretimdeki ve algılamadaki rolünün açık bir şekilde çözümlenmesi, işaret dilinin sözlüksel ve dilbilgisel mekanizmasının tümüyle ortaya konulması anlamına gelmektedir. Bu çalışma ise eylemcil uyumun gerçekleşimi sürecindeki uzamsal ilişkilerin görünümünün TİD örnekleme çerçevesinde incelenmesiyle sınırlandırılmaktadır. Bu nedenle eylemin uyumuna girdiği üyelerle işaret uzayı arasındaki yapısal ilişki, ayrıca bu üyelerin uzamsal düzlemde, belli konumlarla temsil edilmesi araştırmanın çerçevesini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, gerçek uzay ile dilsel uzayı birbirinden ayırması ve söylemdeki göndermelerin uzamsal ilişkilerini yapısal açıdan çözümlenmesi nedeniyle gönderimsel-çıkak çözümlenmesi takip edilmektedir. İşaret dillerinin iletişim kanalı ve tipolojik özellikleri nedeniyle bir işaret dilinde saptanan bir dilbilgisel özelliğin diğer işaret dillerinin çoğunda görülmesi sıklıkla beklenen bir durumdur. Buna karşın araştırma boyunca yapılan gözlemler, önceki araştırmaların aksine sözdizimsel/gönderimsel uzayın parçalanabilir olduğunu göstermekte ve TİD’de eylemcil uyum paradigmasını tanımlayabilmek için işaret uzayının yeniden incelenmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

İşaretçi, söylemde bulunan bir göndermeyi işaret alanın içinde gelişigüzel bir konuma yerleştirerek varlığa gönderim yapabilmek için bir tür uzamsal karşıtsallık oluşturmaktadır.

Uzayın bu kullanımı alanyazında **gönderimsel/sözdizimsel uzay** (Poizner ve diğ., 1987), **simgesel uzay** (Liddell, 2003), veya **betimsel-olmayan uzay** (Barberà, 2012) olarak adlandırılmaktadır.

Uyum eylemleri, gönderimsel uzayda, yolak hareketi gerçekleştirerek ilişkili çıkaklar arasındaki bir yörüngede ilerlemektedir. Buna karşın çekimlenmemiş uyum eylemleri, herhangi bir uyumu girmedikleri için işaretçinin vücudunu önündeki dar bir alanda sözlüksel/sesbilimsel gerçekleşimini tamamlamaktadır. Böylece çekimli ile çekimsiz uyum eylemlerinin uzayda gerçekleştirdiği hareketin mesafesi birbirinden farklılaşmaktadır. Her ne kadar hareketin gerçekleşimiyle bağlantılı düzlemler (sözlüksel ve dilbilgisel) birbirinden farklı olmasına karşın bu görünüm, yer-betimsel olmayan işaret uzay parçalanabilir mi sorusunu akla getirmektedir.

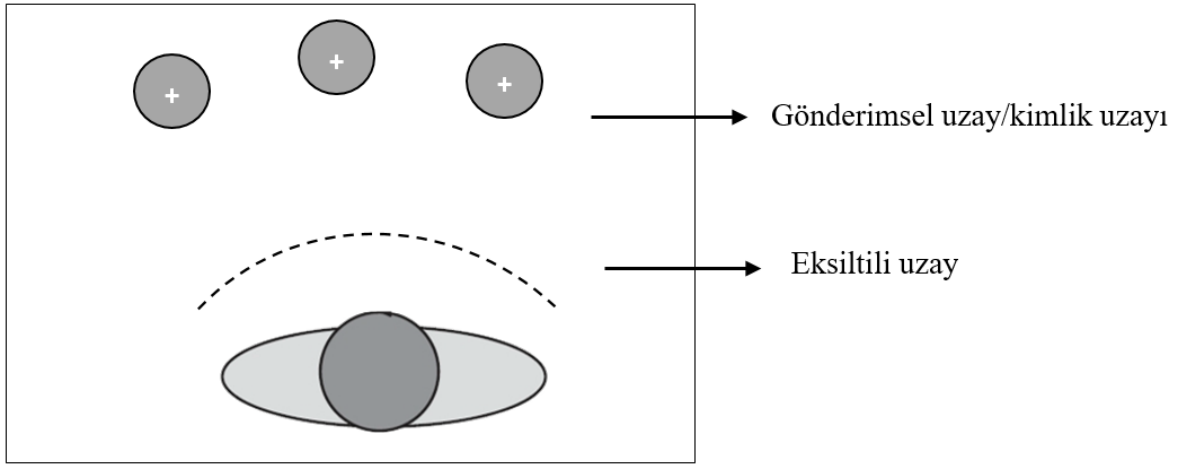
Benzer şekilde, herhangi bir biçimleniş sergilemeyen çıplak AÖ'ler, [-gönderimsel] özellikte bulunmaları nedeniyle gönderimsel-çıkak özelliği kazanamamakta ve bu nedenle sözlüksel gerçekleşimi, işaretçinin vücudunun üstündeki bir sesbilimsel konumda ya işaretçinin önü olarak tanımlanabilen bel çevresine yakın bir boşlukta üretilmektedir. Herhangi bir işaretin, işaretçinin vücudunda üretilmesi metaforik, gösterimsel gibi nedenlere bağlı olmakla birlikte daha belirtik (*marked*) bir görünüm sunmaktadır.

Buna karşın işaret alanının (yansız uzay) belirtik olmayan (*unmarked*) yapısından dolayı, vücut önünün belli dilsel birimlerle sınırlandırılmış olması bu varsayıma zemin hazırlamaktadır. Ayrıca sözdizimsel uzayda, işaretçinin [+gönderimsel] bir AÖ'ye göstermeyle gönderimsel-çıkak değeri atarken, TİD'de el şeklinin yönü hiçbir zaman işaretçinin önüne⁷ doğru bulunmamaktadır. Bu nedenle gönderimsel ilişkileri kodlayan

⁷ İşaretçinin ayağına ya da çok yakın çevresindeki bir yere.

sözdizimsel uzayın bu işlevleri de düşünülerek TİD’de sözdizimsel uzayın ikiye ayrılması önerilmektedir. İşaretçinin önü olarak adlandırılan alanın kimi sınırlılıklarını nedeniyle eksiltili uzay (*defective space*) şeklinde tanımlanırken, bu alan dışında uzay ise gönderimsel uzay/kimlik uzayı⁸ (*referential/identity space*) olarak adlandırılmaktadır. (Şekil 14)’de görüldüğü gibi [+gönderimsel] özellikteki AÖ’ler, gönderimsel uzayda kendine özgü gönderimsel-çıkak değeri olarak farklı uzamsal boşluklara yerleşmektedir. Eksiltili uzay ise işaretçinin önünde bulunan dar bir alanı temsil etmektedir.

Şekil 14. Gönderimsel uzay/kimlik uzayı ve eksiltili uzay

Geleneksel olarak adıl terimi, bir adın (ya da daha özel bir şekilde bir AÖ’nün) yerini tutan ve onu temsil eden birimdir (Bhat, 2004). Konuşma dillerinde geleneksel olarak bu terim, kişi adlarının yanı sıra göstericileri, soru adları, iyelik adları gibi birçok türü barındırmasına karşın işaret dili alanyazınında, sıklıkla kişi adları için kullanılmaktadır.

⁸ Yazı boyunca her iki terim birbiri yerine değişmeli olarak kullanılmasının yanı sıra neden kimlik adlandırılmasının verildiği (3.2)’deki bölümde ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

İşaret dillerinde kişi adlarının görünümüne bakıldığında ise dilbilgisel sistem ve/veya gösterim (*deictic*) sistemi içerisinde çözümleyen birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır⁹.

İşaret dilinde, ‘adıl’ terimini kullanan en eski çalışmalardan biri olan Friedman (1975:946)’ya göre ASL’de herhangi bir şekilde sözlükselleşmiş adıl bulunmamakta ve bu adıllar, gönderime eşdeğer özellikte olan göstermeyle sunulmaktadır. Böylece işaretçi, işaret alanındaki nesnelere, kişilere ve konumlara gönderimde bulunabilmektedir. İşaretçiye doğru yönelimde bulunan ve hareket eden göstermenin 1. kişi adılımı, dinleyiciye (*interlocuter*) doğru yönelimin 2. dişi adılımı ve işaretçiden-dinleyiciden uzak olan konumun ise 3. kişi adılımı kodladığını söylemektedir.

Meier (1990) ise ASL gibi birçok işaret dillerinde, 1. kişi olmayan kişilerin arasında herhangi bir ayırım bulunmadığını ama 1. kişinin kendine özgü bir yapı sergilediğini söylemektedir. Buna göre 1. kişi adılı, belirli bir konumda üretilmekte (ASL, TİD gibi birçok işaret dilinde işaretçinin göğsü) iken alıcı olan veya alıcı olmayan katılımcılar için gösterme, belirli bir sabit konuma doğru değildir.

TİD’de göstermenin dilbilgisel kişi adılı olup olmadığı bu çalışmanın kapsamının dışında olmasına karşın uzayın parçalanabilir olduğu varsayımına test edebilme olanağı sunmaktadır. Gönderimsel-çıkak varsayımı doğrultusunda [+gönderimsel] özellikte bir varlığın eksilteli uzay içerisinde bir çıkak değeri alabilme olasılığı¹⁰ bulunmasına karşın bu konumda sadece [-gönderimsel] özellikteki çıplak AÖ’ler yer almaktadır. Bu nedenle TİD’de 3. kişi adılı görevindeki göstermenin yönü, eksilteli alan içine doğru bulunamamaktadır (15).

⁹ Bkz. Lillo-Martin ve Klima, 1990; Ahlgren, 1990; Engberg-Pedersen, 1993; Berenz, 1996, 2000; Rathmann ve Mathur, 2002; Meier ve Lillo-Martin, 2010; Cormier, Schembri ve Woll, 2013; ve diğ.

¹⁰ Gönderimsel/sözdizimsel uzay varsayımına göre işaretçinin önündeki tüm uzay, işlevsel özellikler için kullanılmaktadır.

Bu durum sözdizimsel/gönderimsel uzayın işlevsel açıdan belli bir ayırım sunduğunu desteklemektedir. Ayrıca eksilteli uzay içerisinde herhangi bir gönderimsel özellikteki bir AÖ'nün bulunamaması, gönderimsel-çıkakların bu uzayda yer almaması ve adil görevindeki göstermenin yönünün bu uzaya doğru bulunamaması gibi görünüşler, ikili ayırımın belirgin biçimde olduğunu göstermektedir.

(15) *BEN O_[eksilteli uzay] GÖRMEK

‘Ben onu gördüm.’

Uzayın parçalanabilir olduğuna ilişkin bir başka test ise TİD’de söylemdeki bir tümceye gönderimde bulunurken, kişi adılarına benzer şekilde gösterme kullanılmasına karşın göstermenin yönü, sadece eksilteli uzaya doğru bulunabilmektedir. Gönderim-çıkak varsayımına göre varlıkların uzayda belli bir çıkakla temsil edildiği görüşüne ek olarak, bu alandaki varlıklar, [+gönderimsel] özelliklerinin yanı sıra [+teklik] okumasına ve [+kimlik] ([+identity]) değerine sahiptir. (16)’da söylem gösterimi (*discourse deixis*), görevinde kullanılan gösterme, [-kimlik] özelliği taşıyan bir söylem parçasını temsil etmesi nedeniyle yönü eksilteli alana doğrudur. Ayrıca yönünün kimlik uzaya doğru olduğunda dilbilgisidışı görünüm ortaya çıkmaktadır (17). Böylece gösterimsel nitelikteki gösterme, doğası gereği bir yeri işaretlemesine karşın, yönü sadece [+gönderimsel] özellikteki herhangi bir varlığın bulunamadığı ve dolayısıyla gönderimsel-çıkak taşımayan eksilteli uzaya doğru yöneliktir.

(16) A: SAĞIR OKUMAK YAZMAK KURS AÇMAK

‘Sağırlar için okuma yazma kursu açılmış.’

B: O_[eksilteli uzay] ÇOK ÖNEMLİ

‘O çok önemli.’

(17) B: *O_[gönderimsel uzay] ÇOK ÖNEMLİ

‘O çok önemli.’

Her ne kadar gösterim, gönderimselliğin bir parçası olmasına karşın TİD’de varlıkların anlambilimsel değerine¹¹ göre uzayın parçalanabilir nitelik taşıdığı görülmektedir. Bu nedenle hem kişi adlarının hem de söylem gösterimlerinin gönderimsel özelliği bulunmasına karşın [kimlik] değeri açısından birbirinden farklılaşmaktadır. Böylece sözdizimsel uzayın parçalanmasının temelinde, gönderimselliğin yanı sıra [kimlik] özelliği de belirleyicidir.

Brezilya İşaret Dili (LSB) üzerinde yaptığı çalışmada Berenz (1996:240), söylem gösterimi görevinde kullanılan el şeklinin, kişi adlarından farklı olduğunu ve açısının belirgin şekilde yukarı doğru olduğunu belirtmektedir. İşaret dillerinde, doğrudan söylem gösterimi konusuna yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanılmamasına rağmen LSB ve TİD doğrultusunda, gönderimsel-çıkak ve uzayın dağılımı açısından işaret dillerinin belli bir ayrıma gittiği söylenebilir.

Türkçe’ye benzer şekilde, TİD’de O YÜZDEN belirteç öbeğindeki “O”, gönderim-dışı (*non-referential*) özellikte bulunmaktadır. Bu nedenle söylem gösterimine benzer şekilde adılın yönü sadece eksiltili alana doğru bulunabilmektedir (18).

(18) TOPLANTI İPTAL O_[eksiltili uzay] YÜZDEN GELMEK DEĞİL BEN

‘Toplantı iptal edildi, o yüzden gelmeyeceğim.’

Söylemde bir sözcüğü ya da bir öbeği belirtmek için kullanılan dil-içi gönderimlere bakıldığında adıl, söylem varlığını belirtmektedir. Bu nedenle söylem varlıkları, gerçek

¹¹ Costello (2016)’ı takip ederek [+kimlik] değeri

dünyadaki birimler yerine söylem bağlamının parçalarıdır. Gerçek dünyadaki varlıklar ile söylem varlıklarının hem gönderimsellik hem de doğruluk koşulları (*truth condition*) açısından aralarında farklılıklar bulunmakla birlikte TİD’de söylem varlıklarını belirtmek için kullanılan göstermenin yönü, eksilteli alana doğrudur (19).

(19) A: DÜN İNTERNET TABLET BİLGİSAYAR ALMAK

‘Dün internetten tablet (bilgisayar) aldım.’

B: O_[eksilteli uzay] FİLM MONTAJ UYGUN DEĞİL

‘O, film montajı için uygun değil.’

Buraya kadar olan bölümü özetlemek gerekirse, TİD’de sözdizimsel uzayın parçalanabilir olduğu ve eksilteli uzay ile gönderimsel uzayın işlevsel açıdan birbirinden ayrıldıkları gözlemlenmektedir. TİD’de eksilteli uzay, [-kimlik] değerine sahip birimleri barındırdığı için bu uzayda sadece çıplak AÖ’ler, söylem gösterimleri, gönderim-dışı adılar ve söylem varlıkları bulunmaktadır.

3.2. Belirleyici Öbeği

Bu çalışmada, Üretici Dilbilgisi temelinde Abney (1987)’yi takip ederek adcıl alanın (*nominal domain*) bir belirleyici öbeği olduğu ve adcıl birimlerin bir belirleyicinin baş olmasıyla işlevsel yansıma gerçekleştirdiği varsayılmaktadır¹².

3.2.1. Anlambilimsel Testler

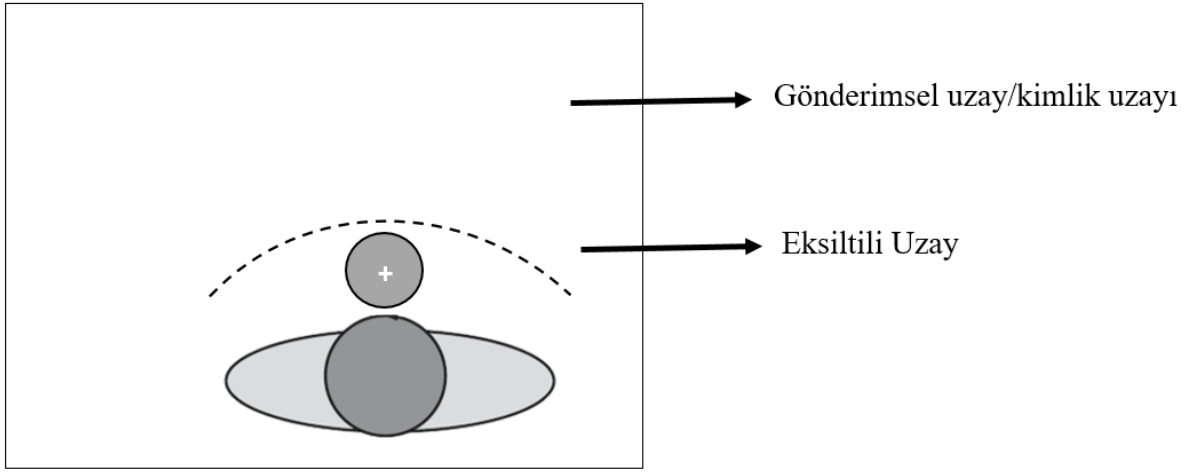
Herhangi bir biçimbilimsel biçimleniş sergilemeyen çıplak AÖ'lere bakıldığında, TİD’de bu birimlerin eksilteli uzay dışına çıkamadıkları, çıktıkları durumda ise [+gönderimsel]

¹² Bu çalışmanın temel amacı Türk İşaret Dilinde belirleyici öbeğinin bulunup bulunmadığına ilişkin dilsel kanıtlar bulmak olmadığından, sözdizimsel düzlemdeki kanıtlar sonraki çalışmalara bırakılmaktadır.

özelliik kazandııkları görülmektedir. Böylece eksiltili uzay, işlevsel açıdan belirgin bir ayırım sunmaktadır. (20)'de [-gönderimsel] özelliikte KİTAP AÖ'sü eksiltili uzayda üretilirken (Şekil 15), (21)'de ise [+gönderimsel] özelliikte bulunduğunda, göstermeyle gönderimsel uzayda çıkak yüklendiği görülmektedir (Şekil 16).

(20) KİTAP ÇOK SEVMEK BEN [-gönderimsel]
'Kitapları çok seviyorum.'

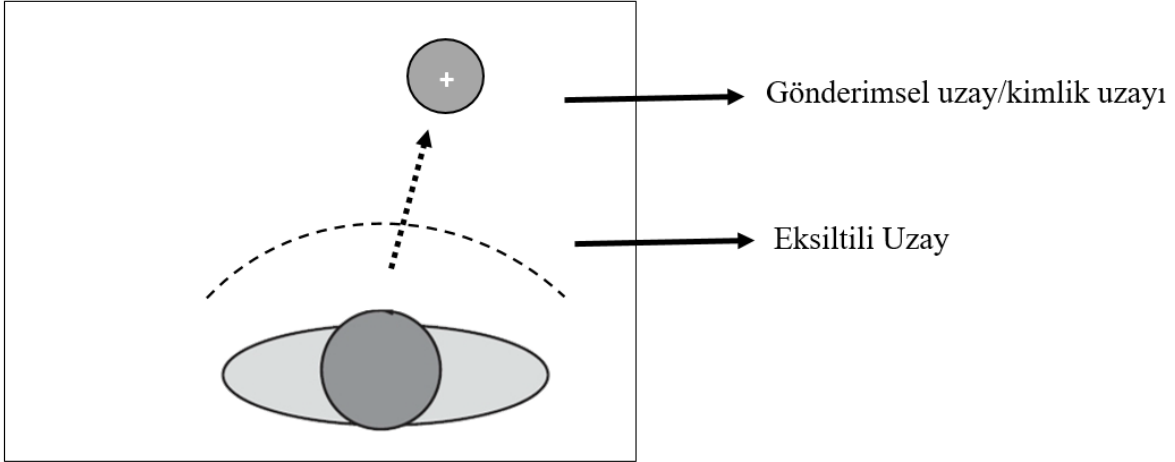
Şekil 15. İşaret uzayının görünümü: KİTAP ÇOK SEVMEK BEN

(21) [KİTAP İM_a]¹³ ÇOK SEVMEK BEN [+gönderimsel]
'Kitabı çok seviyorum.'

¹³ Tireli şekilde gösterilen ok, göstermenin gerçekleşimini temsil etmektedir.

Şekil 16. [KİTAP İM_a] ÇOK SEVMEK BEN

Göstermenin¹⁴ yanı sıra sınıflandırıcı ve konumlaştırma da AÖ'lerin gönderimsel uzay içinde bulunmak koşuluyla çıkak olarak [+teklik] özelliği yüklenmesini sağlamaktadır. Örneğin, TİD'de ARABA AÖ'sü [-genel] özellikte ise eksiltili uzay içerisinde üretilmekte, [+genel] özelliğinde ise sınıflandırıcı, bu uzayın dışına çıkarak kendine özgü bir çıkak yüklenmektedir (22). Böylece ARABA AÖ'sünün aksine çıkak, ilişkili olduğu sınıflandırıcıya yüklenmektedir. Konumlaştırma ise seslem başı ve seslem sonu açısından vücut bağımlı olmayan bir AÖ'nün, eksiltili alan dışına çıkarak gönderimsel özellik kazanmasıdır. Burada ise çıkak, doğrudan AÖ'nün kendisine yüklenmektedir (23).

(22) BEN [ARABA SNF_a] GÖRMEK (Sınıflandırıcı)

Ben arabaları gördüm.

(23) BEN [MASA_a] GÖRMEK (Konumlaştırma)

Ben (o) masayı gördüm.

¹⁴ İşaretçinin parmağı ile bir yeri göstemesi, dilbilgisel özelliğine bakılmaksızın İM şeklinde gösterilecektir.

Çıkak yüklenme TİD’de üç farklı yolla yapılmasına karşın bu yollardan ikisinin birlikte bulunduğu durumlarda dilbilgisidışı bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Bu durum, çıkak yüklemenin tek bir baş tarafından yapıldığını ve hem sınıflandırıcının hem de göstermenin aynı konumu işgal ettiğini sezdirmektedir (25 ve 26).

(24) [ARABA SNF_a] GÖRMEK BEN

Arabayı gördüm.

(25) *[ARABA İM_a SNF_a] GÖRMEK BEN

Arabayı gördüm.

(26) *[ARABA SNF_a İM_a] GÖRMEK BEN

Arabayı gördüm.

Gösterme ile birlikte bulunduğu AÖ’nün dizilimsel ilişkisine bakıldığında ise bu iki birimin arasına öbeğin dışından herhangi bir dilsel birim girdiğinde, dilbilgisidışı görümler ortaya çıkmaktadır (27). Bu durum, herhangi bir sözdizimsel nedenden dolayı, belirleyici öbeğinin baş konumundaki İM ile tümleci konumdaki dilsel birimin arasına farklı bir birimin girmesine izin verilmediğini göstermektedir.

(27) *[ÇOCUK DÜN İM_a] GÖRMEK BEN

Çocuğu dün gördüm.

İşaret dillerinde farklı işlevlerde kullanılan gösterme, hem yapısal nedenlerden hem de sesbilgisel benzerlikten ötürü karmaşık bir görünüm sergilemektedir (bkz. Pfau, 2011). Göstermenin bir belirleyici olup olmadığı, işaret dili alanyazınında tartışılan konulardan biridir. İşaret dillerinde göstermenin yoğun biçimde adlısıl gönderim (*pronominal reference*) (bkz. Cormier, 2012) işlevi yüklenmesine karşın göstermenin ad ulamındaki bir sözcükle birleşiminin nasıl bir görünüm sergilediği ve hangi türlere ayrıldığı merak konusudur.

ASL'ye benzer şekilde TİD'de de gösterme, AÖ'nün hem sağında hem de solunda yer alabilmektedir. İki farklı konumdaki göstermenin, aynı görevde olup olmadığı veya birbirlerinin kopyası olup olmadığı, ayrıca araştırılması gereken sorular arasındadır. TİD'de göstericilerin görünümüne bakıldığında, işaretçinin etrafında bulunan bir kitabı belirtmek için İM KİTAP ('o kitap') dizilişinin kullanılabildiği (28), ancak KİTAP İM ('kitap o') dizilişinin bu amaçla kullanılmayacağı görülmektedir (29). Bu nedenle, göstermenin (İM), AÖ'nün solunda yer aldığı durumlarda gösterici görevinde, sağında yer aldığı ise belirleyici öbeğinin başı durumunda bulunduğu söylenebilir.

(28) İM_a KİTAP İSTEMEK BEN (gösterici)

'O kitabı istiyorum.'

(29) KİTAP İM_a İSTEMEK BEN (belirleyici)

#'O kitabı istiyorum.'

'Kitabı istiyorum.'

Göstermenin, öbeğin içerisindeki sözdizimsel konumunun yanı sıra, işaret uzayı içindeki yöneliminin de, diğer bir deyişle eksilti uzay içinde veya dışında bulunmasının da, belirli bir ölçüte bağlı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, ad öbekleriyle bulunan göstermenin anlamsal rolüne ilişkin farklı görüşler olmakla birlikte, genel olarak belirlilik, özgüllük ve gönderimsellik sunduğu öne sürülmektedir.

Uzamsal olarak çıkak alamayan çıplak AÖ'ler, genel okuma alma eğilimindedir (Quer, 2005; 2011). TİD'de gönderim-dışı ve genel (*generic*) birimlerin, gösterme ile ilişkisine bakıldığında, [+genel] birimlerin göstermeyle birlikte bulunamadığı gözlenmektedir. Buldukları durumda ise, ad öbeği [+gönderimsel] özelliği kazanarak [+genel] özelliğini yitirmektedir (30). Genel özelliğe sahip KEDİ AÖ'sü göstermeyle birlikte

bulduğunda dilbilgisidışı durum ortaya çıkmakla beraber AÖ'nün [-genel] ve [+gönderimsel] okuma aldığı durumlarda tümce, dilbilgisel özellik taşımaktadır (31).

(30) KEDİ İM_a SEVMEK BEN [+genel] [-gönderimsel]

*Kedi(leri) severim.

(31) KEDİ İM_a SEVMEK BEN [-genel] [+gönderimsel]

Kediyi severim.

Yapısal açıdan bakıldığında AÖ'ler belirli ve belirsiz olmak üzere iki türe ayrılmaktadır. Belirli AÖ'ler hem konuşucu hem de dinleyicinin bildiği söylem göndermeleri iken belirsiz AÖ'ler dinleyicinin, konuştuğu varlık hakkında bilgisi olmadığı yapılardır. Bu bağlamda belirlilik sıklıkla teklik (*uniqueness*) ve tanıdık olma (*familiarity*) ile ilişkili bir görünümde bulunmaktadır. Hawking (1978)'e göre belirlilik dört temel türe ayrılmaktadır.

a) **Artgöndergesel kullanım** (*Anaphoric uses*):

John bought a book and a magazine. The book was expensive.

b) **Birincil durum** (*Immediate situation*):

the desk (Konuşma esnasında odanın içinde bulunan bir masa)

c) **Geniş tabanlı durum** (*Larger situation*)

The prime minister (İngiltere başbakanı)

d) **Bağlantılı artgönderim** (*Associative anaphora*) (Clark, 1975' göre

Köprüleme/*Bridging*; Prince, 1981'e göre Anlaşılabilirler/*Inferrables*)

John bought a book. The author is French

Belirlilik, özgüllükten farklı bir biçimde, dinleyici açısından şekillenen bir kavram özelliğinde, konuşucu ve dinleyici arasındaki paylaşılan bilgiye (*shared knowledge*) dayalı dilsel kodlamanın bir ürünüdür. Böylece *paylaşılan bilgi ve tanınmış olma koşulu* belirlilik açısından bir ölçüt olmakta ve eğer bir AÖ, paylaşılan bilginin durumu açısından alıcının bildiği, tanıdığı özellikte ise [+belirli] şeklinde kodlanmaktadır.

Alanyazında ASL üzerine yapılan kimi çalışmalar, işaret alanına doğru yönelen ve addan önce gelen (*prenominal*) gösterme işaretini belirlilik kodlayan dilbilgisel bir işaretleyici olarak değerlendirmektedir (Bahan ve diğ., 1995; Bahan, 1996; MacLaughlin, 1997; Wilbur, 2008). Bahan (1996) ayrıca ASL’de belirlilik ve özgüllük ayrımlarının sadece ele ait işaretlerle değil, el dışı işaretlerle de kodlandığı belirtmektedir. Buna karşın, gösterme işaretinin belirlilikle ilişkisini sorgulayan birçok araştırmacı da, işaret dillerinde göstermenin, belirliliği kodlanmadığını iddia etmektedir (bkz. Danimarka İşaret Dili-DSL için Engberg-Pedersen 1993, 2003; ASL için Winston, 1995; Quebec İşaret Dili için Rinfret, 2009).

ASL için Zimmer ve Patschke (1990) ve İtalyan İşaret Dili (LIS) için Bertone (2007, 2009), işaretlenen uzayda gösterme işaretinin birlikte görüldüğü ad ulamında, gösterme işaretinin sözcüğü belirginleştirdiğini öne sürmekte, buna karşın, belirginleştirmenin özgüllükle bağlantısı olup olmadığı konusunda, herhangi bir yapısal çözümlenmeye ya da tanımlamaya yer vermemektedir. Öte yandan ASL ve LIS üzerine yapılan kimi araştırmalar, göstermenin adı belirtmek için kullanılan bir çeşit belirleyici olduğunu öne sürmektedir (ASL için Zimmer ve Patschke, 1990; LIS için Bertone 2007, 2009). Zimmer ve Patschke (1990) ayrıca, söylemde ilk defa bahsedilen adların da belirleyiciyle bulunabildikleri ve bu nedenle göstermenin doğrudan belirlilik işlevinde bulunduğunu söylemekten kaçınılması gerektiğini belirtmektedir. Bu görüşü destekler şekilde, TİD’de özgül DOKTOR AÖ’sü söyleme ilk defa girmesine karşın sözdizimsel olarak örtük (32) veya göstericiyle açık (33) şekilde çıkak

yüklenmekte ve uyum eylemi SORMAK, üyesiyle ilişkili çıkağa giderek tam uyum paradigmasını sergilemektedir.

(32) SABAH HASTANE GİTMEK DOKTOR_a SORMAK_a BAŞ AĞRI SEBEP

(33) SABAH HASTANE GİTMEK DOKTOR İM_a SORMAK_a BAŞ AĞRI SEBEP

‘Sabah hastane gittim. Doktora baş ağrımın nedenini sordum.’

Aşağıdaki örnekte ise SAĞIR AÖ’sünün söyleme girdiği ilk durumda [+genel] özellikte bulunmaktadır. Söylemin devamında değer yüklenenerek [+mantıksal gerektirim], [+teklik] ve [+kimlik] özelliği kazanmasına karşın [-özgül] okuması değişmemektedir (34). Devame eden tümcede SAĞIR AÖ’sünün [-özgül] olmasına karşın göstermeyle birlikte bulunabilmesi özgüllük tabanındaki varsayımları zayıflatmaktadır. Bu eksilteli uzayın dışında yer almanın [+kimlik] özelliğiyle bağlantılı olduğu görüşü daha ön plana çıkmaktadır.

(34) MESELA BİR SAĞIR KARŞILAŞMAK [SAĞIR İM_a] SORMAK SEN?

‘Mesela bir sağırla karşılaşsan (sağır kişiye) ona sorar mısın?’

(35)’de BİR ÖĞRENCİ AÖ’sü dinleyici için belirsiz özgül dışı (*indefinite non-specific*) okumaya sahip iken (36)’da ise BİR ÖĞRENCİ AÖ’sü dinleyici açısından belirsiz özgül (*indefinite specific*) okuma taşımaktadır. (35)’de belirsiz özgül dışı AÖ, çıkak yüklenmediği için SORMAK eylemiyle uyuma girememekte fakat (36)’da belirsiz özgül AÖ, sözdizimde örtük olarak çıkak yüklendiği için eylem, ilişkili çıkağa giderek uyum sergilemektedir.

(35) ALİ_a BİR ÖĞRENCİ SORMAK_Ø

‘Ali bir öğrenciye soracak.’

(36) ALİ_a SINIF İÇ [BİR ÖĞRENCİ_b] _aSORMAK_b

‘Ali sınıftaki bir öğrenciye soracak.’

Heim (1982), tanıdık olma temelli yaklaşımında, belirlilik tanımının gönderimsellikten daha çok niceliksel (*quantificational*) olduğunu söylemektedir. Buna göre (37)'deki İngilizce küçük söylem yapısında “*movie*” AÖ'sü, ilk tümcede [-belirli] ve [-gönderimsel] olmasına karşın bu AÖ, söyleme tanıtıldıktan sonra ikinci tümcede [+belirli] durumuna gelmektedir. Dolayısıyla ikinci tümcede “the movie” şeklinde kullanılmakta ve [+gönderimsel] nitelik kazanmaktadır.

(37) Mary saw a movie last week. The movie was not very interesting.

‘Mary geçen hafta bir film izledi. Film çok ilginç değildi.’

Heim (1982)'in öne sürdüğü Yenilik Koşuluna (*Novelty Condition*) göre, söylem göndergesi olarak söyleme önceden girmiş olan belirsiz AÖ'ler, tekrar söylemde bulunamamaktadır. Böylece belirsiz AÖ'ler tanıdık olmayan, diğer bir deyişle bilinmeyen varlıklar iken belirli AÖ'ler, bilinen varlıklara gönderimde bulunmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında, (38)'deki ilk tümcede, söylem göndergesi ÖĞRENCİ TİD'de belirsizlik kodlayan BİR ile birlikte söyleme girmektedir. İkinci tümcede aynı söylem göndergesi söyleme tanıtılarak belirli AÖ şeklinde bulunmaktadır. Öte yandan (39)'da ikinci tümcedeki BİR ÖĞRENCİ öbeği, ilk tümcedekiyle eşdizimli olarak yorumlanamamaktadır.

(38) DÜN [BİR ÖĞRENCİ]_a GELMEK BEN ÖĞRENCİ İM_a KİTAP VERMEK

‘Dün bir öğrenci geldi. Ben öğrenciye kitap verdim.’

(39) DÜN [BİR ÖĞRENCİ]_a GELMEK #BEN [BİR ÖĞRENCİ]_{*a/b} KİTAP VERMEK

‘Dün bir öğrenci geldi. #Ben bir öğrenciye kitap verdim.’

Özgüllük, genel anlamıyla bir AÖ'nün anlamsal, sözdizimsel ve söylemsel düzlemde sunulmasında öne çıkan bir özellik olmakla birlikte, özel adlar (ALİ, AYŞE, MEHMET vb.), adıllar (BEN, SEN, O), iyelik adılları (BENİM, SENİN, ONUN vb.) ve işaret adılları (BU, ŞU, O)

işsel olarak sözcüksel özgüllük taşımaktadır. Böylece farklı türdeki yüklemcil yapıların veya tümcelerin meydana getirdiği her koşulda, önvarsayımsal özellikte bulunmakta ve değer yüklü olduğu için varoluşsal okumaları, değişmeyen niteliktedir.

Emeksiz (2003), örtük bağlamlardaki görünümüne ve bulunabilirliğine göre belirlilik ile özgüllük arasında belirgin bir ayırım olduğunu belirtmektedir. Hem [-belirli] hem de [+belirli] özellikteki AÖ'ler, önvarsayımsal varoluş özelliği taşıdığı sürece [+özümlü] özellikte bulunabilmektedir. Bu nedenle önvarsayımsal varoluşun, özgüllüğün ölçütü olarak kabul edildiğinde belirlilik ile ayırımı netleşmektedir. Ayrıca “önvarsayımsal varoluş” ölçütü kullanılarak AÖ'lerin özgüllük ve gönderimsellik değerleri açıklanabilmektedir.

Emeksiz (2003)'ü takip ederek TİD'de AÖ'lerin gönderimselliği, önvarsayımsallık ölçütüyle değerlendirildiğinde AÖ'lerin gönderimsellik değerleri ile sözdizimsel konumlarının birbirinden net bir biçimde ayrıldığı gözlemlenmektedir. Aşağıdaki örnekte BİR DİLENCİ AÖ'sü, önvarsayımsal varoluş taşıdığı için [+gönderimsel] ve [+özümlü] özelliktedir. Dolayısıyla [-belirli] özellik kodlayan BİR, AÖ ile birleşmesine karşın [-gönderimsel] durumda değildir. Eylemcil öge üzerindeki el dışı işaretle gerçekleşen bitmişlik görünüşü (bn) de AÖ'nün önvarsayımsal varoluş almasına katkı sağlamaktadır (40). Aşağıdaki tümcede konuşucunun/işaretçinin gördüğü bir dilenci vardır. Böylece sözdizimde örtük olarak [+kimlik] yüklenmiş olan BİR+AÖ şeklindeki yapılar, kimi tümcelerde [+özümlü], kimilerinde ise [-özümlü] değer almakta, öte yandan, alıcı açısından bakıldığında hangi dilenciden bahsedildiği bilinmediği için de [-belirli] değeri taşımaktadır. Ayrıca, eylemin üyesi konumundaki AÖ, sözdizimsel olarak örtük olsa da [+kimlik] değeri yüklü olduğu için eylemle uyuma girebilmektedir.

(40) SABAH [BİR DİLENCİ_b] _aGÖRMEK_b-GÖR_(bn) (Belirsiz özgül)

‘Sabah bir dilenci gördüm.’

Carlson (1977) tarafından öne sürülen parçalı-yüklem/bütüncül yüklem (*stage-level/individual level-predicate*) ayrımını takip ederek Emeksiz (2003), zaman, görünüş ve kiplik belirten biçimbirimlerin, AÖ’lerin özgüllük değerleri üzerinde etkili olduğunu ileri sürmektedir. Bu doğrultuda, TİD’de bitmişlik görünüşünün parçalı-yüklem kodlamasına karşın gereklilik kipliği işaretleyicisinin (LAZIM) ise bütüncül yüklem kodladığı görülmektedir. Parçalı-yüklemle sunulan tümcelerdeki AÖ’ler genellikle [+özgül], [+gönderimsel] yorum taşımalarına (41) karşın bütüncül yüklemle kodlanmış AÖ’ler [-özgül], [-gönderimsel] yorum alması söz konusudur (42):

(41) BEN_a [BİR ARKADAŞ_b] _aSÖYLEMEK_b-GÖR_(bn) (Belirsiz özgül)

‘Ben bir arkadaşta söyledim.’

(42) SEN_a BİR KİTAP ALMAK_Ø LAZIM (Belirsiz özgül dışı)

‘Sen bir kitap almalısın.’

Yukarıdaki örneklerde açıkça görüldüğü gibi, yüklemcil ögenin bitmişlik görünüşü taşıdığı (41)’de BİR ARKADAŞ AÖ’sü [+özgül], [+gönderimsel] yorum sunmasına karşın bütüncül-yüklemcin LAZIM gereklilik kipiyle kodladığı durumda AÖ, [-özgül], [-gönderimsel] yorum almaktadır (42). Bu durum özgüllüğün yüklemcil yapının türüyle bağlantılı olduğunu görüşünü desteklemektedir.

Özel adlara anlambilimsel açıdan bakıldığında, içsel olarak özgüllük taşıdıkları ve sözlükcede bu şekilde buldukları için farklı görünümlere sahip olan tümcede, her koşulda değer yüklü ve önvarsayımsal özellikte bulunmaktadır. İşaret dillerinde özel adların bu özelliklere sahip olmasına karşın dizinleme ilişkisine girmesi, bunun belirlilik-özgüllük

temelinin aksine başka bir işlevde olduğunu göstermektedir. Zimmer ve Patschke (1990:208), ASL’de özel adlardan sonra göstermenin, belirleyici olarak bulunduğunu (43) söylemesine karşın anlambilimsel içeriği konusunda ayrıntılı bilgi vermemektedir.

(43) ASL: BILL DET TAKE-ADVANTAGE ANN (Zimmer ve Patschke (1990:208)

‘Bill took advantage of Ann.’

ASL’ye benzer şekilde TİD’de özel adlardan sonra gösterme bulunabilmekle (44) beraber özel adların içsel olarak belirlilik ve özgüllük taşımasından dolayı göstermenin farklı dilsel görevde olduğu düşünülmektedir.

(44) ALİ İM_a DÜN SİNEMA GELMEK+DEĞİL

‘Ali dün sinemaya gelmedi.’

TİD’de adın sağ tarafında bulunan gösterme, örneklem çerçevesinde incelendiğinde çok sınırlı görünümüme sahip olmakla birlikte, [+teklik] [+özümlü] ve [+kimlik] özellikteki tüm AÖ’lerin göstermeyle bulunmadığı görülmektedir. Buna karşın [+gönderimsel] tüm AÖ’lerin kimlik uzayı içerisinde, kendine özgü veya ilişkili bir çıkak bulunmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında, TİD’de [+gönderimsel] AÖ’lerin zorunlu olarak çıkak yüklendiği, fakat çıkak yüklenmenin sözdiziminde örtük ve açık olmak üzere iki farklı türde gerçekleştiği öne sürülebilir. Sözdizimde açık olarak çıkak yükleme, her ne kadar TİD’de seçimlik olsa da bunun temelinde, farklı dilsel güdülenmelerin olduğu görülebilmektedir. Bu nedenle, sözdizimde açık veya örtük bir şekilde çıkak yüklenen AÖ’lerin kimi yönlerden birbirinden ayrıldığı gözlenmektedir. Buna göre, sözdizimde açık olarak bulunan çıkak, sıklıkla şu işlevlerde bulunmaktadır:

- a) Söylemde bir varlığı bilinç odağında canlandırmak
- b) AÖ'lerin karşıtısal okuma almasını sağlamak
- c) Söylemdeki varlıkları birbirinden farklılaştırmak

Bu işlevler düşünöldüğünde AÖ'nün örtük çıkak yüklenmesinden farklı olarak açık göstermenin bulunması bir tür anlambilimsel işaretleyici (*marker*) olduğunu göstermektedir¹⁵.

Dillerde kişi özelliğinin genellikle AÖ'nün kendisinin aksine, BelÖ'nün başında bulunduğu varsayılmaktadır (bkz. Ritter, 1995; Danon, 2011; Landau, 2016 ve diğ.). Buna göre içsel (*intrinsic*) özellikler, sözlüksel girdinin aksine daha üst konumdaki işlevsel yansımada yer almaktadır. Costello (2016) temel alındığında AÖ'nün kimlik özelliğinin, onun sözlüksel girdisinin bir parçası olmasının gerekmediği ve aynı AÖ'nün farklı varlıkları göstererek farklı kimlik değerleri alabileceği söylenebilir.

Costello (2016), konuşma dillerinin ϕ -özelliklerine benzer şekilde, işaret dillerinde kimlik özelliğinin bulunduğunu, bu özelliğın anlamsal olarak bir göndergeyi başka bir göndergeden ayırdığını belirtmektedir. Gönderimsel-çıkak çözümlemesini temel alan kimlik özelliği, doğrudan anlambilimsel kimlik değeriyle bağlantılı olmasının yanı sıra işaretlerin sesbilimsel düzlemdeki içsel konumlarının aksine işlevsel gerçekleşimi ile ilişkilidir. Kuramsal açıdan bakıldığında bu çözümleme, her ne kadar gönderimsel-çıkakların işaret uzayında birçok sayıda bulunabildiği listenebilirlik sorununu çözmese de söylemdeki varlıkların sayısıyla sınırlı bir sete indirgemektedir.

¹⁵ Bu işaretleyicinin temel mekanizması çalışmanın temel amacının dışında kaldığı için anlambilimsel ve işlevsel boyutta incelenmesi daha sonraki çalışmalara bırakılmaktadır.

Baker (2003), sözlüksel ulamları incelediği çalışmasında iki temel soruya cevap aramaktadır: Adlara özgü durum nedir? Adları eylemlerden ve sıfatlardan ayıran nedir? Baker, bu soruların sözdizimsel ve anlambilimsel düzlemde olmak üzere iki farklı cevabının bulunduğunu söylemektedir:

- a. **Sözdizimsel cevap:** Eğer ve eğer sadece X bir sözlüksel ulam ise ve X gönderimsel dizinleme taşıyorsa, X bir addır.
- b. **Anlambilimsel cevap:** Adlar ve sadece adlar kimlik ölçütüne sahip olmakta ve böylece aynılık (benzerlik) ölçütünün işlevi olarak görebilmektedir¹⁶.

Bu tanımlara göre adlar, sözdiziminde dizinleme özelliği taşımakta, anlambilimde ise bireysel varlıklarını göstermektedir. İşaret dillerine BelÖ'nün temel mekanizması açısından bakıldığında, her iki cevabın ad ulamındaki sözcüklerin gönderimsel uzayda, kendine özgü bir çıkak alarak gönderimsel özellikte bulunmasıyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, anlambilimsel açıdan kimlik ölçütünün dilsel gerçekleşiminin nasıl olduğu ve bu özelliğin, BelÖ'nün işlevsel yansımasıyla bağlantısının olup olmadığı, araştırmanın temel soruları arasında yer almaktadır.

Kimlik ölçütü varsayımının ortaya çıkışı, mantık alanındaki çalışmalarla bağlantılı olmakla birlikte, özellikle Geach (1962) ve Gupta (1980), cins adların tıpkı geçişsiz eylemler veya sıfatlar gibi, uygulama ölçütleri barındırdığını öne sürmektedirler. Buna göre kalemi, insanların yazı yazmak için kullandıkları bir araç olarak, öğrenciyi ise eğitim almak için okula giden kişi olarak tanımlayabiliriz. Fakat Geach ve Gupta, cins adların daha fazla özelliğe sahip olduklarını iddia etmektedir. Kimi kavramların altında yatan özellikleri

¹⁶ Kimlik koşulu veya durumunun, düzenleyici (*sortal*) bir özellikte olduğu varsayılmaktadır. Bu ölçüt, bireylerin (*individual*) özelliklerini birbirinden ayırmak ve saymak görevinde bulunmaktadır (Strawson, 1959).

belirlemenin yanı sıra, iki şeyin birbirinin aynısı olduğuna ya da farklı olduğuna karar verebilmek için de bazı ölçütler bulunmaktadır. Bunlar kavramın kimlik ölçütleri olarak değerlendirilmektedir. Gupta, cins adların farklı kimlik özellikleri olduğuna ilişkin önemli bir gözlem sunmakta ve aşağıdaki örneğin geçersizliğini göstererek bunu savunmaktadır (1980:23).

- a) Her yolcu bir kişidir.
- b) Ulusal Havayolları 1975 yılında en az 2 milyon yolcuya hizmet etti.
- c) Değil: Ulusal Havayolları 1975 yılında en az 2 milyon kişiye hizmet etti.

Yukarıdaki (a) tümcesine bakıldığında büyük olasılıkla doğrudur, çünkü yolcu ve kişinin bağlamdaki kullanım ölçütleri arasında belirgin farklılık bulunmamaktadır. Buna karşın eğer Mary, 13 Eylül 1975 tarihinde Ulusal Havayollarıyla uçmuş ve diğer uçuşunu 22 Kasım günü gerçekleştirmiş ise her iki olayda da aynı kişidir. Fakat havalimanının kayıtlar göz önünde bulundurulduğunda aynı yolcu değildir (bkz. b). Bu nedenle yolcuları sayılırken Mary iki kez sayılabilmesine karşın kişiler sayılırken sadece bir kez sayılabilmektedir. Böylece havayolları kişi olarak daha çok sayıdaki yolcuya hizmet vermiş olmakla beraber a ve b maddelerine bakılarak c hakkında bir çıkarım yapmak zordur (Gupta, 1980).

Gupta'nın mantık temelli bu yaklaşımı doğrultusunda bakıldığında, işaret dillerinde [+özümlü] özellikteki özel adların bile kendine özgü bir çıkakla temsil edilmesinin kimlik ölçütüyle örtüştüğü söylenebilir. Çünkü, söylemde iki farklı ALI AÖ'sü bulunmasının yanı sıra bu iki AÖ'nün farklı kimlik değerleri nedeniyle farklı çıkaklarla temsil edilmektedir. Öte yandan HASTANE ve DOKTOR AÖ'leri, kimlik uzayında tek bir çıkak tarafından temsil edilebilmekte fakat DOKTOR AÖ'sü sadece "belirtilen hastanede çalışan doktora" gönderimde bulunabilmektedir.

Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi, aynı ad ulamındaki sözcüğün farklı kimlik değerleriyle birlikte bulunarak farklı varlıklara gönderim yapmasından dolayı kimlik özelliğinin, sözlüksel girdiyle bağlantısının olmadığı açıkça görülmektedir. Costello (2016), kimlik özelliğinin çıkak yüklemeyle ilişkili olmasının yanı sıra, bu özelliğin konumlanacağı en uygun yerin belirleyici öbeği olduğunu öne sürmektedir. Alanyazında benzer şekilde, çıkak ile BelÖ başı arasındaki ilişkiye değinen çalışmalar da yer almaktadır. Bertone (2007), LIS üzerinde yaptığı çalışmasında uzaya ait özelliklerin BelÖ üzerinde konumlandığını belirtmekte, Brunelli (2011) ise çıkak yüklenmenin BelÖ'nün başında gerçekleştiğini öne sürmektedir. Bu tartışmalara dayanarak, TİD'de çıkağın, belirleyici öbeğiyle bağlantılı olduğu ileri sürülmektedir. Konuşma dillerinin aksine TİD'de BelÖ, kişi özelliğinin aksine kimlik özelliğini barındırmaktadır. Böylece TİD'de kimlik özelliği, konuşma dillerinde kişi özelliğinin bulunduğu BelÖ'nün baş konumunda yer almaktadır. Kişi özelliği, göndergelerin söylemdeki konuşma rollerini (konuşucu, dinleyici vb.) belirlerken, kimlik özelliği söylemdeki göndergeleri birbirinden ayırma işlevi üstlenmiştir. Costello (2016) takip edilerek gönderimsel dizinleme ile BelÖ arasındaki ilişki düşünüldüğünde, TİD'de φ-özelliklerden kimlik özelliğinin BelÖ'de, diğer bir deyişle BelÖ'nün başında konumlandığı söylenebilir.

Şimdiye kadar olan görünüm, işaret dillerinde konum yüklenmenin işlevsel bir baş tarafından yönetildiğini ve çıplak AÖ ile BÖ'lerin bu şekilde ayrıldığını göstermektedir. Kuramsal açıdan bakıldığında, buraya kadar bölümdeki olası en büyük sorun, belirleyici görevinde bulunan konumun açık sözdizimde sesbilgisel olarak bulunup bulunmamasıdır. Adcıl üyeler açısından bakıldığında, belirleyici, tümcede seçimlik bir şekilde bulunamaz (bkz. Abner, 2012). Bu yüzden, eğer bir dil sözlüksel bir belirleyiciye sahip ise, bunun dildeki tüm yapılarda görülmesi gerekmektedir (Crisma, 1997).

Branchini (2014), LIS’de AÖ’lerin bazen herhangi bir belirleyici olmadan da görüldüklerini ve belirli ya da belirsiz özelliğinin (*specification*) ise bağlam tarafından kazanıldığını öne sürmektedir. Bu durumda aşağıdaki gibi iki farklı okuma ortaya çıkmaktadır (45).

(45) BOY BOOK READ

‘A/the boy reads a/the book.’

Burada tartışılması gereken nokta, TİD’de çıkak yüklemenin seçimlik olup olmaması değil, sözdizimde açık şekilde görülüp görülmemesidir. Aşağıdaki örnekte [+genel] özellikteki ÖĞRENCİ AÖ’sü çıkak yüklenememekte ve dolayısıyla SORMAK eylemiyle uyuma girememektedir (46).

(46) BEN_a [ÖĞRENCİ] HEP_øSORMAK_ø [+genel]

‘Ben öğrencilere hep sorarım.’

Buna karşın ÖĞRENCİ AÖ’sü değer yüklü olarak, [+gönderimsel] ve [+kimlik] özelliği taşıyorsa örtük olarak çıkak yüklenmekte ve eylem bu çıkakla uyuma girmektedir (47). Ayrıca, kimi eylemlerin hem özne hem de nesneyle uyuma girdiği TİD’de, konunun sesbilgisel olarak sunulmadığı durumlarda bile eylemin AÖ ile ilişkili çıkakla uyuma girmesi, çıkağın sözdizimde açık ve örtük bulunmasının seçimlik olduğunu göstermektedir. Ancak, bu seçimlik mekanizmanın güdülenmesinin farklı dilsel kanıtlarla araştırılması gerektiği de açıktır.

(47) BEN_a [ÖĞRENCİ_b] HEP_aSORMAK_b [-genel] [+kimlik]

Ben öğrenciye hep sorarım.

(48) BEN_a [ÖĞRENCİ İM_b] HEP_a SORMAK_b [-genel] [+kimlik]

‘Ben (başkasına değil o) öğrenciye hep sorarım.’

Uyum açısından bakıldığında, eylem üyesi konumundaki AÖ’nün gösterme, sınıflandırıcı veya konumlaştırma gibi yollardan herhangi biriyle, uzayda açık olarak çıkak yüklendiği durumlarda, eylemin zorunlu olarak tam uyum sergilediği (49), diğer durumda tümcenin bozulduğu (50) gözlemlenmektedir.

(49) BEN_a BU SABAH [ARKADAŞ İM_b] GÖRMEK_b

‘Ben bu sabah arkadaşımı gördüm.’

(50) ??/* BEN_a BU SABAH [ARKADAŞ İM_b] GÖRMEK_ø

‘Ben bu sabah arkadaşımı gördüm.’

Buna karşın, AÖ sözdiziminde açık bir şekilde çıkak yüklenmediyse eylemin tam uyum sergilemediği durumların da dilbilgisel özellikte olduğu görülmektedir (51). Bu doğrultuda bakınca, çıkağın sözdiziminde açık ve örtük bulunmasının güçlü ve zayıf özellikler olarak değerlendirilmesi gerektiği ve zayıf özellikteki örtük çıkağın her zaman eylemcil uyumu güdülemediği ortaya çıkmaktadır.

(51) BEN_a BU SABAH [ARKADAŞ_b] GÖRMEK_ø

‘Ben bu sabah arkadaşımı gördüm.’

Sözdiziminde örtük olarak çıkak yüklenen belirsiz özgül BİR+AÖ yapıları, çıplak AÖ’lerden farklı gönderimsellik taşımakta ve EÖ sınırının dışında olduğu gözlenmektedir. Bu durumda, eylemlerin belirsiz özgül yapılarla tam uyum sergilemesinin, sözdizimde çıkağın örtük olarak da yüklenebileceği görüşünü desteklediği söylenebilir. (52)’de [-özgül] BİR KİTAP AÖ’sü eylemle uyuma girmezken, (53)’te sözdiziminde çıkağın örtük olarak bulunduğu, [+özgül] BİR KİTAP AÖ’sü eylemle uyum sergilemektedir.

- (52) DERS ÖDEV [BİR KİTAP_Ø] ARAŞTIRMAK_Ø [-özü]l
'Dersin ödevi için bir kitap araştıracağım.'
- (53) DERS ÖDEV [BİR KİTAP_a] ARAŞTIRMAK_a [+özü]l
'Dersin ödevi için bir kitabı araştıracağım.'

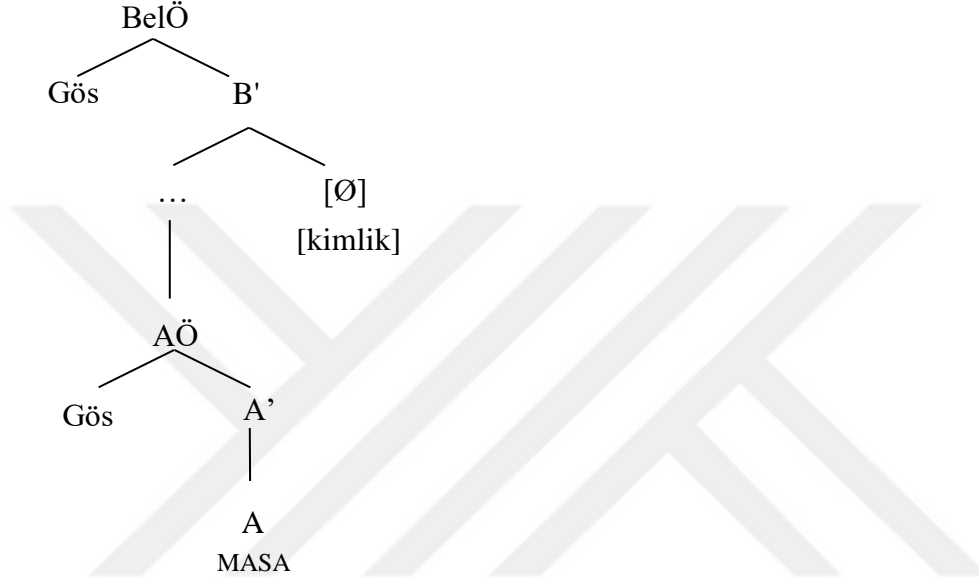
3.2.2. Yapısal Görünüm

Alanyazında, BelÖ varsayımına ilişkin birbirine tamamen karşıt görüşler bulunmaktadır. Kimi araştırmacılar (bkz. Chierchia, 1998; Baker, 2003; Bošković, 2005; ve diğ.), Çince ve birçok Slav dili gibi tanımlığı olmayan dillerde, BelÖ yansımasının gerçekleşmediğini belirtmektedir. Diğerleri ise (bkz. Longobardi, 1994; Pereltswaig, 2007; Rappaport, 2013; ve diğ.), tanımlık bulunmamasına karşın bu dillerin BelÖ yansımasına sahip olduklarını ama Bel başının boş bulunduğunu öne sürmektedir. İkinci görüşü temel alan bu çalışmada, TİD'in tanımlığı olmayan diller arasında görülmesine karşın, gönderimselliği kodlandığı ve BelÖ'nün işlevsel yansıma gerçekleştirdiği iddia edilmektedir.

Costello (2016), LSE'de AÖ'ye çıkak yüklenmesinin üç farklı türle (gösterme, sınıflandırıcı ve konumlanma) açık bir şekilde gerçekleştiğini öne sürmesine karşın TİD'de ayrıca sözdizimde örtük olarak da bir AÖ'ye çıkak yüklenebilmektedir. Özellikle, söyleme yeni giren [+teklik] sergileyen AÖ'nün bulunduğu tümcelerde, uyum eyleminin tam uyum sergilemesi ve uyuma girdiği konumun sadece bu AÖ ile eş-gönderimli okuma alması, AÖ'nün işlevsel yansımayla sözdizimde örtük olarak çıkak yüklendiğini kanıtlamaktadır. Bu kapsamda TİD'de tüm [+teklik] ve [+gönderimsel] özellikteki AÖ'lerin zorunlu olarak çıkak yüklendiği öne sürülmekle beraber temelde bu yüklenme, açık veya örtük olmak üzere iki yolla gerçekleşmektedir. Costello'nun belirttiği türler ise, TİD açısından sadece açık çıkak

yükleme ulamında değerlendirilebilmektedir. (54)'de BelÖ'nün baş konumunda gösterme bulunmamasına karşın, sözdizimde örtük olarak [+kimlik] özelliği yüklenmekte ve MASA AÖ'sü gönderimsel bir okuma almaktadır.

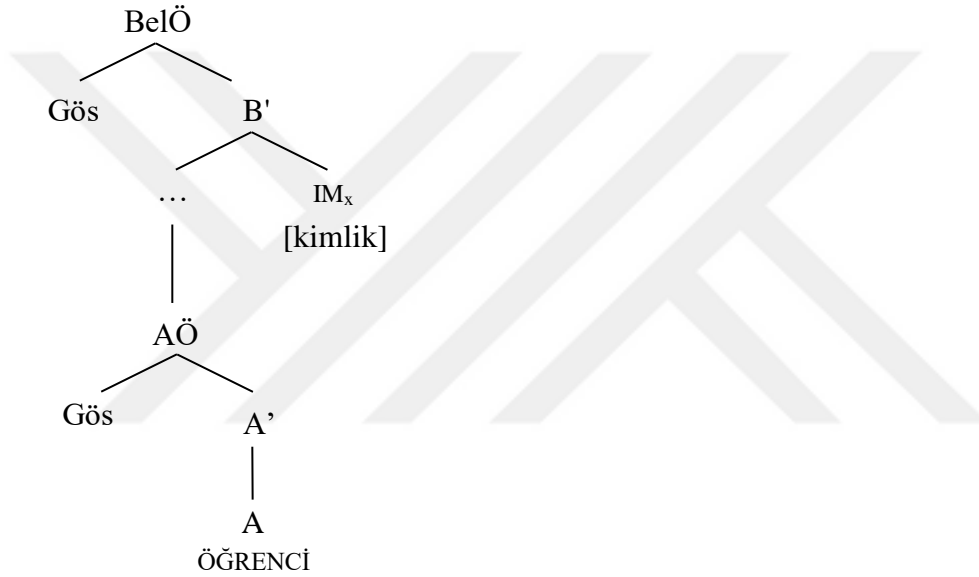
(54)

TİD'de çıkağın açık şekilde yüklenmesi ise LSE'ye (bkz. Costello, 2016) koşul şeklinde üç farklı türde görülmektedir: gösterme, sınıflandırıcı ve konumlanma. (55)'de açık konum yüklenen gösterme (İM), BelÖ başında belirleyici görevinde bulunarak [+kimlik] yüklenmekte ve böylece BelÖ başı dağıtımında ÖĞRENCİ AÖ'sünün [+teklik] özelliğinde görülmesini ve gönderimsel işaret alanı içerisinde belli bir çıkak özelliğine sahip olmasını sağlamaktadır. (56)'de ise, ad ulamındaki sözcükle anlamsal olarak ilişkili sınıflandırıcının birlikteliği, sınıflandırıcı öbeği (SnfÖ) işlevsel yansımasını gerçekleştirmektedir. Bu öbek, çıkak yüklenebilmek için ise baştan-başa (*head-to head*) taşıma gerçekleştirerek BelÖ'nün başına taşınmakta ve çıkak yüklenerek [+kimlik] özelliğini eşlemektedir. (57)'de de benzer şekilde, AÖ baştan-başa taşınarak BelÖ'nün baş konumuna yerleşmekte ve çıkak, doğrudan adın kendisine yüklenmektedir. TİD'de açık olarak çıkak yüklenme, seçimlik olmasına

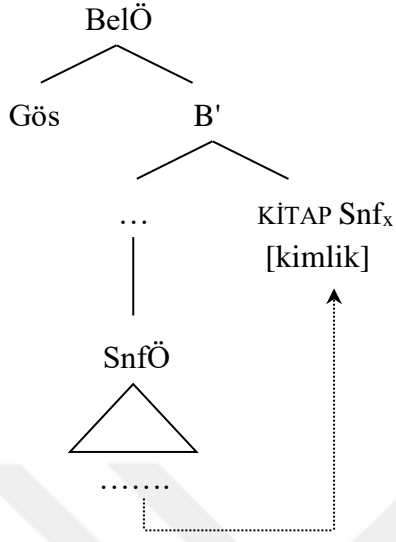
karşın bu gerçekteşimin altında, anlambilmsel güdülenme ve sesbilimsel özellikler/sınırlılıklar¹⁷ bulunmaktadır. Çıkak yüklenme, gönderimsel uzayda gerçekteştiği için ad ulamındaki bir sözcüğün çıkak yüklenebilmesi için [-vücut bağımlı] sesbilimsel görünümüne ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle sadece bu koşulu sağlayabilen AÖ'ler, açık şekilde taşınarak doğrudan kendisine çıkak yüklenebilmektedir.

(55)

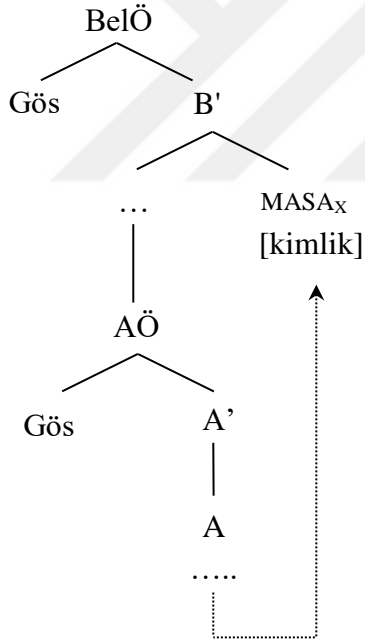

¹⁷ Bu çalışmanın temel amacı BelÖ'nün içyapısı ve gerçekteşimi olmadığı için bu konular sonraki çalışmalara bırakılmaktadır.

(56)

(57)

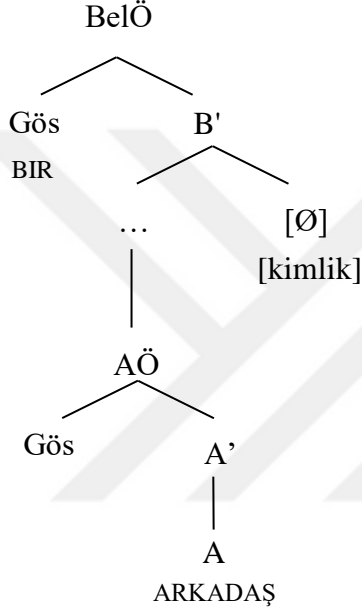

TİD'de BİR, Türkçedeki karşılığına benzer şekilde, hem sayı hem de belirsizlik kodlamakta ve tanımlığı bulunmayan TİD'in, belirsiz tanımlığının bulunmaması da beklenmemektedir. Bu nedenle TİD'de belirsiz bir tanımlık bulunmadığını, fakat BİR'in belirsizlik kodlama görevinde bulunduğunu söylemek, kuramsal açıdan daha az sorunlu görünmektedir. Bu durumda, TİD'de BelÖ'nün GöS konumunun boş kalabildiği (Ø) gibi

belirsizlik kodlayan BİR veya göstericilerle de dolabildiğinden söz edilebilir. TİD’de BİR, sıklıkla [+genel] ve [-belirli] anlamı kodluyor olmasına karşın, belirsizlik kodlayan BİR ile görülen tüm AÖ’leri, [-özümlü] şeklinde değerlendirmek sorun yaratmaktadır (58).

(58) ÖNCE BEN_a [BİR ARKADAŞ_b] _aDESTEKLEMEK_b

‘Önceden ben bir arkadaşını destekledim.’

(58)’de görüldüğü gibi BİR ARKADAŞ AÖ’sünde BİR, BelÖ’nün gösterici konumunda yer almakta, AÖ’nün başı konumundaki ARKADAŞ ise örtük olarak çıkak yüklenerek [+kimlik] özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla BİR ARKADAŞ AÖ’sü [+genel] anlamının aksine [+özümlü] niteliktedir. Bu durum, belirsizlik kodlayan BİR ile çıkak yüklemenin farklı anlambilimsel ilişkiler sunduğunu ve birbirini tamamen dışlayan özellikler olmadığını göstermektedir.

Alanyazında genel olarak uzayda çıkakların AÖ’lere özgü olduğu ve çıkakın söylemde, dizinleme ilişkisi görevinde bulunduğu kabul edilmesine karşın söylemde, aynı çıkakın birden fazla AÖ tarafından paylaşıldığı örneklere de rastlanmaktadır. Bu durumun

Hawking (1978)'in öne sürdüğü bağlantılı artgönderim (*associative anaphora*) terimiyle örtüştüğü görülmekle birlikte dilbilgisel açıdan aynı çıkağa sahip AÖ'lerin bir tür ilişki yapısı sunduğu da gözlemlenmektedir. (59)'da, OKUL AÖ'sü göstermeyle uzayda a çıkağına yerleşmekte, ikinci tümcede ise ÖĞRETMEN AÖ'sü aynı çıkak özelliği yüklenmekte ve böylece "okulun öğretmeni" şeklinde bağlantılı artgönderim oluşturmaktadır. (60)'da ise, ikinci tümcedeki ÖĞRETMEN AÖ'sü, ilk tümcedeki OKUL AÖ'süyle aynı çıkak özelliğini paylaşmasına rağmen, köprülemenin gerçekleşmediği ve başka bir okuldaki öğretmene gönderim yapıldığı durumda kabuledilemez bir görünüm ortaya çıkmaktadır.

(59) DÜN OKUL İM_a KAVGA ÇIKMAK ÖĞRETMEN İM_a PROBLEM DÜZELTMEK

Dün okulda kavga çıkmış. (Okulun) öğretmen(i) problemi düzeltmiş.

(60) DÜN OKUL İM_a KAVGA ÇIKMAK ÖĞRETMEN İM_a PROBLEM DÜZELTMEK

Dün okulda kavga çıkmış. *(Başka okulun) öğretmen(i) problemi düzeltmiş.

Benzer şekilde kimi diyaloglarda, A konuşucusunun belirttiği, bir AÖ'ye gönderim yaparken, bu AÖ'nün konuşucusunun bulunduğu aynı çıkağa doğru göstermeyle kodlandığı gözlemlenmektedir. Bu durumun, bir tür bağlantılı artgönderim özelliği sunduğu düşünülmektedir.

(61-a) A': BEN_a GÖRE OKUL PROGRAM ŞİMDİ İYİ

'Bence okulun programı şuanda iyi (durumda).'

(61-b) B: PROGRAM İM_a İÇ ÇOK HATA VAR.

'(Senin söylediğin) programın içinde çok hata var.'

(61-c) B: PROGRAM İM_a İÇ ÇOK HATA VAR

*'(Senin söylediğin) programın içinde çok hata var.'

(61-a)'da A konuşucusu, BEN, uzayda (a) ıkağında bulunmakta olup diyalogun devamında B konuşucusu, A konuşucusunun belirttiğı PROGRAM AÖ'süne gönderim yaparken göstermenin benzer ıkak özelliğine sahip olduğı görölmekte ve böylece söylemde köprüleme, “senin söylediğın program” ilişkisini kurmaktadır. TİD'de gösterme, kişi adlı, iyelik adlı, konum belirteci gibi farklı görevlerde bulunmakla beraber (61-b) tümcesinde göstermenin üretildiğı zaman diliminde eşzamanlı olarak Türkçe “o” ağız kıpırdatma hareketleri (*mouthings*)¹⁸ gözlemlenmektedir. (61-c)'de göröldüğü gibi diyalogun devamında Türkçe “sen” ağız kıpırdatma hareketi göröldüğünde kabuledilemez durum ortaya çıkmaktadır. Böylece B konuşucusunun ürettiğı tümcede göstermenin iyelik adlı işlevinin aksine belirleyici görevinde olduğı görölmektedir.

¹⁸ İşaretçinin işaret dili üretimi ile eşzamanlı şekilde, ilişkili dilsel içeriğı konuşma dilinde üretmesidir fakat bu hareketler, işaret dilinin dilbilgisel sisteminin içinde yer almamaktadır.

4. ŞABLON BİÇİMBİLİM ÇERÇEVESİNDE TÜRK İŞARET DİLİ

4.1 İşaret Dilinde Şablon Özellikleri

4.1.1 İletişim Kanalı ve Şablon Biçimbilim İlişkisi

Sesbilimsel eşzamanlılık sunan işaret dillerini, şablon biçimbilim açısından inceleyebilmek için öncelikli olarak iki farklı soruya cevap bulunması gerekmektedir: İlki, Sami dilleri için öne sürülen kök (*root*) ve örüntü (*pattern*), işaret dillerine hangi açıdan benzemekte veya işaret dillerinden hangi açıdan ayrılmaktadır? İkincisi ise işaret dillerinin sesbilim parametrelerinin (*el şekli, konum, yönelim, hareket, el dışı işaretler*), konuşma dillerindeki gibi ardışık şekilde değil eşzamanlı bir biçimde sesletilmesinden dolayı sesbilimsel eşzamanlılık, işaret dilinde kökün içyapısının tanımlanmasında nasıl bir farklılık yaratmaktadır? Bu temel soruların cevabını bulmak amacıyla özellikle sesbilim-biçimbilim arakesitinde dilbilgisel özelliklerin ve örüntülerin saptanmasına gereksinim duyulmaktadır.

İşaret ve konuşma dillerinin farklı iletişim kanalıyla dilsel birimleri, farklı boyutlar aktarması, bu iki dil arasındaki temel ayrımı belirlemektedir. Konuşma dillerindeki ünlü ve ünsüzlerle aynı görevde bulunan içsel ve bürünsel özellikler, eşzamanlı¹⁹ bir görünüm sunduğu için çizgisellik olgusu, işaret ve konuşma dillerinde iki farklı biçimde sunulmaktadır. Sami dilleri biçimbilimsel biçimlenme açısından çizgisel olmamakla beraber bu terim sadece sözcüğün biçimlenme süreci bağlamında kullanılmaktadır. Diğer bir açıdan, eklemlesiz biçimbilim sergileyen dillerde kök yapısındaki ünlülerin çizgiselliğine bakıldığında, biçimbilimsel biçimlenmeye karşıt bir şekilde çizgisel bir görünümde olduğu görülmektedir. Şöyle ki, İbranice üç-ünsüzlü $\sqrt{k}tv$ kökü, herhangi bir türetimsel veya

¹⁹ Ayrıca işaret dilinde eşzamanlılık olgusu, sadece sesbilimsel boyutta olmayıp biçimbilim, sözdizim alanlarında bile, eşzamanlılaştırma eğilimi göstermektedir (bkz. Aronoff, Meir & Sandler, 2005).

çekimsel biçimlenişte $\sqrt{kv}t$, $\sqrt{v}kt$, $\sqrt{v}tk$ gibi olası çizgiselleştirme görünümünde bulunamamaktadır. Bir başka deyişle, şablon biçimbilim açısından incelenen dillerde kökün sadece belli bir ünsüz kümesinden oluşmasından değil, bu ünsüz kümesinin belli bir biçimde çizgiselleştirilmesinden bahsedilmektedir. Sesletim organları ve sesin boyutluluğu düşünüldüğünde, ünsüzlerin belli bir çizgisellik taşıması, konuşma dillerinin doğası gereğidir. Bu durumda, Sami dillerinde sözcük biçimlenişinin çizgisel olmayan bir biçimleniş sergilemesine karşın, kökün iç mekanizmasında ünsüzlerin belli bir çizgisellik taşıdığı ortaya çıkmaktadır.

Sesbilimsel eşzamanlılık ve seslem hiyerarşisi²⁰ nedeniyle konuşma dilinde ünlü ve ünsüzle aynı rolü üstlenen içsel ve bürünsel özelliklerin, çizgisellik özelliği taşımamaları nedeniyle işaret dilindeki kökün de çizgiselliğinin incelenmesi gerekmektedir. Çizgiselliğin işaret dillerindeki görünümü açısından şablon biçimbilime yönelindiğinde, yeni bir terim ya da bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki şablon biçimbilim dillerinde çizgisellik olgusu, kökün içyapısının aksine sözcüğün biçimlenişine ilgilidir. Bu nedenle şablon biçimbilim dilleri, sözcük biçimlenmesi ve kökün içyapısının biçimlenmesi açısından iki farklı çizgiselleştirme türünde incelenmelidir. Bu iki farklı görünüm, “*sözcük biçimlenişi çizgiselleştirmesi*” ve “*kök biçimlenişi çizgiselleştirmesi*” terimleri ile kolayca açıklanabilir. Bu terimler ışığında bakıldığında İbranice, sözcük biçimlenişi çizgiselleştirmesine göre çizgisel olmayan fakat kök biçimlenişinin çizgiselleştirmesi açısından çizgisel bir özellik taşımaktadır.

İşaret dilinde kök olarak adlandırabileceğimiz, *el şekli* ve *konum* içsel özellikleri birbirlerine göre eşzamanlı bir ilişki içinde bulunduğundan Merkez Sami dillerinden farklı

²⁰ Konuşma ve işaret dillerinin seslem yapısının hiyerarşik yapılanışı için bkz. Brentari (2011)

bir görünüm sergilediği sürülebilir. Brentari (1998)'in öne sürdüğü Bürünsel Model'e göre el şekli ve konumun, eşzamanlı üretilmelerinin dışında, aralarında herhangi bir hiyerarşik görünüm bulunmamaktadır. Öne sürülen bu iki sınıflandırma açısından genel olarak dillere bakıldığında, Türkçenin her iki açıdan çizgisel bir görünüm taşıdığı gözlenmektedir. Şablon biçimbilim sergileyen dillerden İbranice ise, çizgisel olmayan sözcük biçimlenişine sahipken çizgisel kök biçimlenişi sergilemektedir. TİD ise, İbranice, Standart Arapça gibi Merkez Sami dillerine benzer şekilde, çizgisel olmayan sözcük biçimlenişi görünümündeyken bu dillerden farklı olarak çizgisel olmayan kök biçimlenişi taşımaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Sözcük ve kök biçimlenişinin çizgiselliği

Dil	Sözcük biçimlenişi çizgiselliği	Kök biçimlenişi çizgiselliği
Türkçe	<i>Çizgisel</i>	<i>Çizgisel</i>
İbranice	<i>Çizgisel olmayan</i>	<i>Çizgisel</i>
Türk İşaret Dili	<i>Çizgisel olmayan</i>	<i>Çizgisel olmayan</i>

Kök biçimlenişi çizgiselliği açısından, Merkez Sami dillerden ayrılan TİD'de kökü, ünsüzlerin yerine el şekli ve konum oluşturmaktadır. İbranice'deki $\sqrt{k}tv$, $\sqrt{b}xn$ gibi üç-ünsüzlü kök, sözcüğün taban biçimidir. İşaret dillerinde, ünsüzle aynı görevde bulunan içsel özellikler, el şekli (EŞ) ve konum (KON) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu iki soyut birim, anlamsal ve sesbilimsel açıdan kökü meydana getirmekte ve işaret dilindeki kök, ikili bir birlikteliğe sahip olmasında dolayı bu çalışmada, iki-özellikli (*bi-feratural*) olarak adlandırılmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi kök olarak adlandırılan iki özellik, herhangi bir çizgiselleşme sunmadığından, işaret dillerinin aşağıdaki (Şekil 17) gibi kök yapısı olduğunu öne sürmek, sesbilimsel ve biçimbilimsel eşzamanlılık olgusuyla paralellik gösterecektir.

Şekil 17. İşaret dillerinde kök biçimlenişi çizgiselliği

$$\sqrt{\frac{E\dot{S}}{KON}}$$

Sesbilimsel ve anlamsal olarak ilişkili el şekli ve konum içermesi, işaret dillerinin Merkez Sami dillerine çok benzer işleyişte olduğunu göstermesine karşın burada sorulması gereken en önemli soru, şablon biçimbilim görünümünde olan ve iki farklı iletişim kanalı tarafından üretilen dillerin, hangi açılardan farklılık taşımakta olduğudur. İbranice’de ünlüler ve ünsüzler, bağımsız bir biçimbirim olarak görülebilirken, işaret dillerinde, el şekli ve konumun özerk-parçasal (*autosegmental*) özelliği nedeniyle biçimbilimsel güdülenmenin aksine sesbilimsel güdülenme ön plana çıkmaktadır (Sandler ve Lillo-Martin, 2006:141).

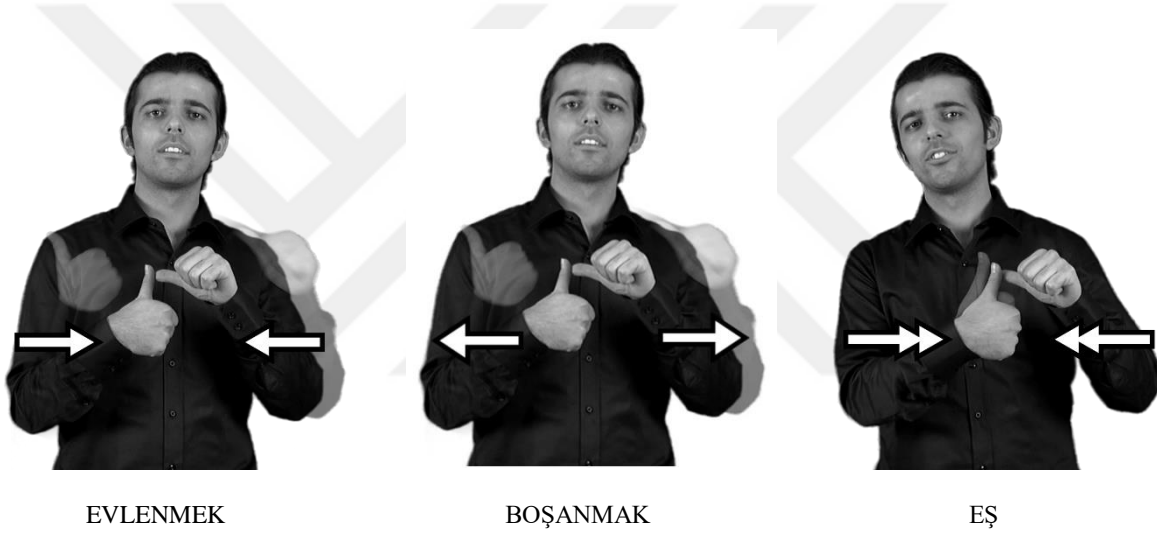
Ayrıca işaret dillerinde ses olarak adlandırılan içsel ve bürünsel özellikler her sözcük içerisinde zorunlu ve eşzamanlı olarak bulunmaktadır. Diğer bir deyişle sesbilimsel özelliklerin özerk-parçasal durumları, bir tür şablon oluşturmakta ve her sözcüğün oluşumunda hazır olarak sunulmaktadır. Diğer bir karşılaştırmaya gelince, hem içsel hem de bürünsel özellikler, bağımsız biçimbirim olarak görülebilmekte ama işaret dili sesbiliminin özerk-parçasal durumu, onları yine eşzamanlılık oluşumuna zorlamaktadır.

4.2.1 Sözcük Türetimine İlişkin Şablon Yaklaşımı

İşaret dili sözlükçelerindeki anlamsal güdülenmelerin sesbilimsel birimler üzerine etkisi çoğunlukla göz ardı edilmiş olsa da alanyazındaki kimi araştırmalar ikisi arasındaki ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır (bkz. Brennan, 1990; Johnston ve Schembri, 1999; Wilbur, 2008; Strickland ve diğ., 2015). Anlambilimsel güdülenme ile sesbilimsel birim arasındaki ilişkiyi ve dağılımı saptayabilmek, sözcüğün biçimlenişi açısından, kökün

dağılımına ilişkin önemli bilgiler sunacaktır. Şablon biçimbilim bakış açısı çerçevesinde, TİD'in sözvarlığının anlambilimsel ve sesbilimsel benzerlikler tabanlı incelenmesi, köklerin türetimselliğinin belirlenmesinin yanı sıra şablon mekanizmasının sözcük biçimlenişi sürecindeki gerçekleşimine ilişkin de birçok örnek sunmaktadır. Bu doğrultuda TİD'de EVLENMEK, BOŞANMAK ve EŞ sözcüklerinin kavramsal ve içsel (el şekli ve konum) özelliklerinin benzerliği, aynı kökten türediğini açıkça göstermektedir (Şekl 18).

Şekil 18. TİD'de EVLENMEK, BOŞANMAK ve EŞ

Sözcükler arasındaki anlambilimsel ilişki, bu üç sözcüğün “*evlilik*” kavramıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Aynı sesbilimsel içerikteki köklerin soyut anlam çerçevesinde yeni sözcükler türetmesi işaret dillerinin Sami dilleriyle benzerliğini ortaya koymaktadır. Soyut “*evlilik*” kökü aşağıdaki türlerdeki örüntü/şablon ile birlikte türetilmektedir.

Kök:
√ Nötr uzay

Örüntü:

Kök	Şablon	Sözcük
 √ Nötr uzay	Eylemcil şablon	EVLENMEK
	Eylemcil şablon	BOŞANMAK
	Adcıl şablon	EŞ

Yukarıdaki örnekte, anlamsal olarak “*evlilik*” ile ilişkili el şekli ve konum özellikleri, bir sesbilimsel kök oluşturmakta ve bu köklerin farklı özellikteki şablonlarla birlikteliği sonucunda üç farklı sözcük türemektedir. Merkez Sami dillerinde kimi köklerin türetimselliği daha işlek görünümde bulunmakta ve bir kökten beşten fazla sözcük türetilmektedir (bkz. Arad, 2005). Bu duruma benzer şekilde TİD’de el şekli ile yansız uzay konumdan oluşan “*finans/parasal*” kavramıyla bağlantılı kök, farklı türdeki şablonlarla birlikteliği sonucu 12 farklı sözcük türetmektedir: PARA, ÖDEMEK, ÖDEME, MASRAF, MAAŞ, BANKA, ÇARŞI, PEŞİN, TİCARET, PİYASA, KUMAR ve KREDİ-ÇEKMEK (Şekil 19). Bu farklı sözcükler, çalışmanın örnekleme çerçevesinde saptanan örnekler olmakla birlikte TİD sözcüklerinde bu kökten türeyen daha farklı sözcükler de bulunması olasıdır. Bu nedenle işaret dilinde kökün türetimselliğinin çok sınırlı bir görünümde olmadığı, hareketin türü, sayısı, yönelimi gibi bürünsel özelliklerin, farklı örüntüler oluşturarak yeni sözcükler türettiği görülebilmektedir.

Şekil 19. TİD’de ÖDEMEK, ÖDEME ve MAAŞ

Anlambilimsel olarak bağlantılı sözcüklerin aynı soyut kökten oluştuklarının saptanması Şablon Biçimbilim bakış açısını daha da güçlendirmektedir. Söz gelimi, TİD’de “*kötü şeyler*” soyut anlamına sahip kökün, PİS, KÖTÜ, KÖTÜLEMEK, DALGA-GEÇMEK ELEŞTİRMEK, TARTIŞMAK, İSYAN-ETMEK ve İŞEMEK olmak üzere 8 farklı sözcük türettiği görülebilmektedir.

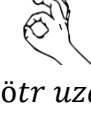

Şekil 20. TİD’de KÖTÜLEMEK, FENA, KÖTÜ ve DALGA-GEÇMEK

Bu çalışma kapsamında TİD’in Şablon Biçimbilim bakış açısıyla incelenebilirliğini sınamak amacıyla Güncel Türk İşaret Dili Sözlüğündeki (Makaroglu ve Dikyuva, 2017)

2.000 sözcük, el şekli ve konum ortaklığı açısından incelendiğinde, anlamsal olarak bağlantılı 96 farklı kök saptanmıştır (Tablo 4). Örneklem sayısının sınırlı olmasına karşın çok sayıda soyut anlamsal içerikli kökün gözlemlenmesi, Şablon Biçimbilimi bakış açısıyla işaret dillerindeki sözcüklerin türetimsel boyutunun daha net bir şekilde ortaya konulabileceği görüşünü desteklemektedir.

Tablo 4. TİD’de gözlemlenen köklere örnekler

Kök	Soyut Anlamsal İçerik	Türetilen Sözcükler
 √ Göz	<i>göz, görme</i>	GÖRMEK, GÖRÜŞMEK, OKUMAK, MÜZE, MANZARA, BENZEMEK, BAKIŞMAK, FLÖRT, GÖRSEL, GÖZ-GEZDİRMEK, SÜZMEK, YEMİN-ETMEK
 √ Nötr uzay	<i>bir şeyi yapma, gerçekleştirme</i>	ÇALIŞMAK, İŞ, YAPMAK, YAPIM, İNŞAAT, TAMİR
 √ Nötr uzay	<i>yazı</i>	YAZMAK, DİLEKÇE, YAZIŞMAK, ÇİZMEK, MEMUR
 √ Nötr uzay	<i>ilişki</i>	BAĞLAMAK, BAĞLI, KOPMAK, ÇÖZÜM, ALAKA
 √ Nötr Uzay	<i>teklik</i>	BİR, BİN, BİRŞEY, İLK, TEK, SÜRPRİZ, GÜNLÜK, İLK-DEFA

konuşma, görüşme

SÖYLEMEK, SOHBET, ANLATMAK, MESELA

sesle ilgili

SES, BAĞIRMAK, GÜRÜLTÜ, USANMAK

Anlam-yapı eşleşmesinin, konuşma dillerine göre daha yoğun olduğu işaret dillerinde, kökün sesbilimsel özelliğinin nasıl olduğu sesbilim-anlambilim arakesitinde araştırılması gereken sorular arasında yer almaktadır. Lepic ve diğ. (2016)'nın çalışmasında, görüntüsellik nedeniyle işaret dillerinde sözcüğün iki elle üretilmesi durumunun sözlüksel sözcük türetimi açısından, birçok tahmin edilebilir görüntüye sahip olduğu belirtilmektedir. Bu durum, işaret dillerinde sesbilim yapısının belirli ulamlarının, anlambilim tarafından belirlendiğini göstermektedir. İşaret dillerinde, görüntüsellik konuşma dillerine göre daha yoğun biçimde gözükmesinin temel nedeni, iletişim kanalının fiziksel özellikleridir.

Boyes-Breem (1986), işaret dili sözlükçelerinde büyük bir oranın rastlantısal olmayan işaretlerden oluştuğunu ve İsveç-DGS İşaret Dilinde sözlüksel birimlerin en azından üçte birinin görüntüsel olduğunu belirtmektedir. Zeshan (2000) ise bu oranın daha da fazla olduğunu, Hint-Pakistan İşaret Dilindeki işaretlerin en azından yarısının görüntüsel özellikte bulunduğunu iddia etmektedir. Ayrıca görüntüsellik işaret dillerinde yaygın biçimde görülmesinin, işaret dillerinin anlam-biçim eşleşmesini açık bir şekilde sunduğunu ve bu nedenle, kök özelliğindeki soyut birimin, daha tahmin edilebilir olduğunu öne sürmektedir.

Lepic ve diğ. (2016)'yı izleyen Belsitzman ve Sandler (2016), hareketin türünün ve işaretin iki elle üretilmesinin sesbilimsel bir şablon sunup sunmadığını incelediği çalışmasında, hareketin eşzamanlı veya değişmeli olarak üretilmesinin bir örüntü, diğer bir

deyişle sesbilimsel şablon oluşturduğunu öne sürmektedir²¹. Buna göre ellerin birbiriyle eşzamanlı biçimde hareket ettiği işaretler, varlıkların eşzamanlı hareketini veya simetrik özellikteki nesnelere temsil etmektedir. Örneğin İsveç İşaret Dilinde (SSL) MEET (GÖRÜŞMEK) işaretinde el şekilleri kişileri, eşzamanlı hareket ise birbirine yaklaşmasını temsil etmektedir.

Şekil 21. Eşzamanlı hareket: MEET (GÖRÜŞMEK) (SSL; Belsitzman ve Sandler, 2016)

Belsitzman ve Sandler (2016)'ya göre değişmeli hareket ise, bir olay/varlıktaki birbirini izleyen ilişkiyi belirten bir şablon sunmaktadır. ISL'de NEGOTIATE (GÖRÜŞMEK) sözcüğü için eller, iletişim kanalının iki yolunu temsil etmekte, değişmeli hareket ise konuşmanın söylem katılımcıları arasında ileri ve geri gelerek gerçekleştiğini göstermektedir. İşaret dilinde ses-anlam ilişkisini ortaya koyan örüntülerin belirlenmesi işaret dillerinin şablon biçimbilim yaklaşımı doğrultusunda çözümlenmesi gerektiği konusundaki görüşleri desteklemektedir (bkz. Şekil 22).

²¹ Sesbilimsel şablonun özellikleri açısından, bu görünümün Talmy (2000)'nin bilişsel anlambilim çerçevesinde öne sürdüğü Olay Yapısı (*Event Structure*) varsayımıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Şekil 22. Eşzamanlı hareket: NEGOTIATE (GÖRÜŞMEK) (ISL; Belsitzman ve Sandler, 2016)

NEGOTIATE

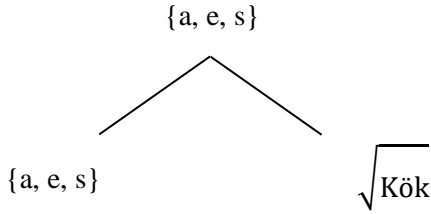
Son yıllarda işaret dili araştırmacıları, dilbilimsel yapıyı daha iyi çözümlenmek amacıyla sözlüksel işaretlerdeki biçim ve anlam ilişkileri arasındaki ilişkileri ortaya koymaya yönelik çalışmalar yapmaktadır (bkz. Taub, 2001; Wilcox, 2004; Perniss, Thompson ve Vigliocco, 2010; Meir ve diğ., 2013). Bu çalışmaların bulgularının, sadece anlambilim alanına değil Şablon Biçimbilim bakış açısıyla işaret dillerinin incelenebilirliğine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4.1.3 Sözcüksel Uamların Belirlenmesi

İşaret dillerinde *ad*, *eylem*, *sıfat* gibi sözcük uamlarının nasıl belirlendiği ya da sesbilimsel/biçimbilimsel olarak birbirinden nasıl ayrıldıkları alanyazında her zaman çözüm bekleyen sorular arasında yer almaktadır. Sözcük türetimi mekanizmasının, doğası gereği, sözdizimsel boyutta olduğunu öne sürmekte olan deneysel ve kuramsal çalışmaların yanı sıra son yıllardaki araştırmalarla sadece Merkez Sami dilleri için değil, Hint-Avrupa dilleri için de sözcük yapısının temelinde kök olduğuna ilişkin varsayımlar öne sürülmekte ve Chomsky (1970) tarafından ortaya atılan Sözlükçü Varsayım (*Lexicalist Hypothesis*) yerine Dağılımsal Biçimbilim (bkz. Halle ve Marantz, 1993; Marantz, 1997) öne çıkmaktadır. Bu

bakış açısına göre, dillerdeki tüm sözcüklerin temelini, sözcüksel ulam özelliği taşımayan soyut özellikteki bir “kök” oluşturmakta, Dağılımsal Biçimbilim’in temellendiği Tek İşlemci Varsayımına (*Single Engine Hypothesis*) göre de küçük birimler (sözcükler) ya da büyük birimler (öbekler ve tümceler) olması fark etmeksizin tüm işleme sözdizimsel düzlemde gerçekleşmektedir (62).

(62)

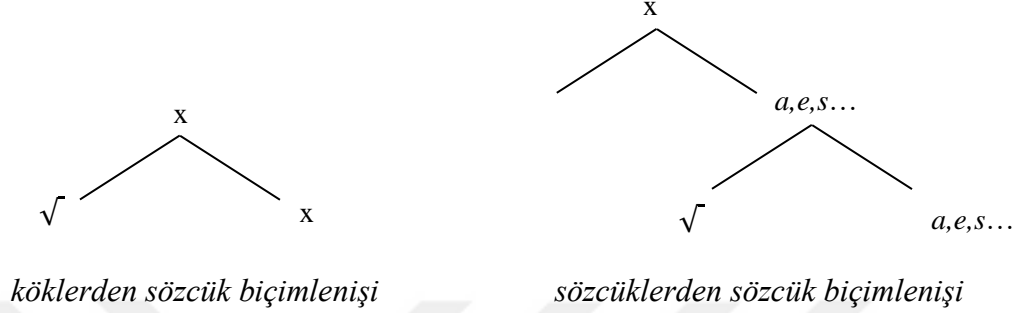

Ulam açısından, nötr özellikteki köklerin adıl veya eylemcil bir çevrede bulunmasıyla ad, eylem, sıfat gibi gerçek anlamda sözcükler oluşmakta, daha sonra ise *zaman*, *uyum* gibi biçim-sözdizimsel özelliklerle birleşmektedir. Dağılımsal Biçimbilim açısından kökten sözcük türetimi evrensel bir özellik taşımasına karşın, biçim-sesbilimsel gerçekleşimi dillere göre değişebilmekte, hatta aynı dil içinde bile farklı görümlere rastlanabilmektedir (Arad, 2005). Örneğin İngilizce’de *hammer* (a)–*hammer* (e), *shop* (a) – *shop* (e) ad-eylem çiftlerinin ulam gerçekleşiminin, biçimbilimsel olarak sıfır biçimde gerçekleşmesi buna örnektir. Buna karşın *-ness*, *-ity*, *-ify* gibi adıl ve eylemcil son eklerle de açık biçimde ulamın belirlendiği bilinmektedir.

Marantz (2000), sözcük yapımının sözdizimde iki farklı yerde gerçekleştiğini ve buna göre köklerden (atomik birimler, tüm işlevsel birimlerin terk edildiği) oluşan sözcüklerle varolan sözcüklerden türetilen sözcükler arasında sözdizimsel boyutta bir ayırım bulunduğunu öne sürmektedir. Kökten türeyen sözcükler düşünüldüğünde, x ulamındaki bir işlevsel baş, bir kökle birleşerek kökün ulamını belirlemesinin yanı sıra, sözcük üreten bir

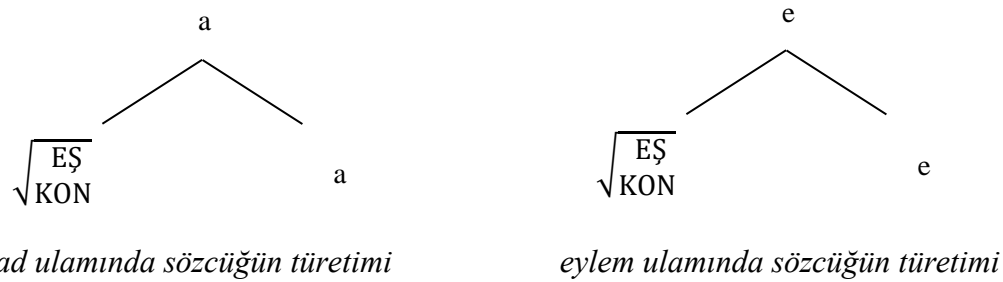
özellik de taşımaktadır (63). Varolan sözcükten türetime bakıldığında ise doğrudan ulam başına (*ad, eylem, sıfat* vb.) bileşen yapının ulamı, bu türetimden önce bulunmaktadır:

(63)

Bu çalışmada Dağılımsal Biçimbilim (Halle ve Marantz, 1993) temel alınarak kökün atomik sözlük birimlerinin herhangi bir sözdizimsel ya da işlevsel materyal taşımadığı öne sürülmektedir. Köklerin, farklı ulamlardaki başlarla beraberliği ulamını belirlemekte, atomik sözlüksel birimleri bulunan kökler, sadece bu şekilde *ad, eylem* gibi gerçek sözcük olabilmektedir. Bu doğrultuda, kökün çizgisel görünümde bulunmadığı işaret dilinde sözcük ulamının belirlenmesi aşağıdaki (64) gibi bir görünüme sahiptir.

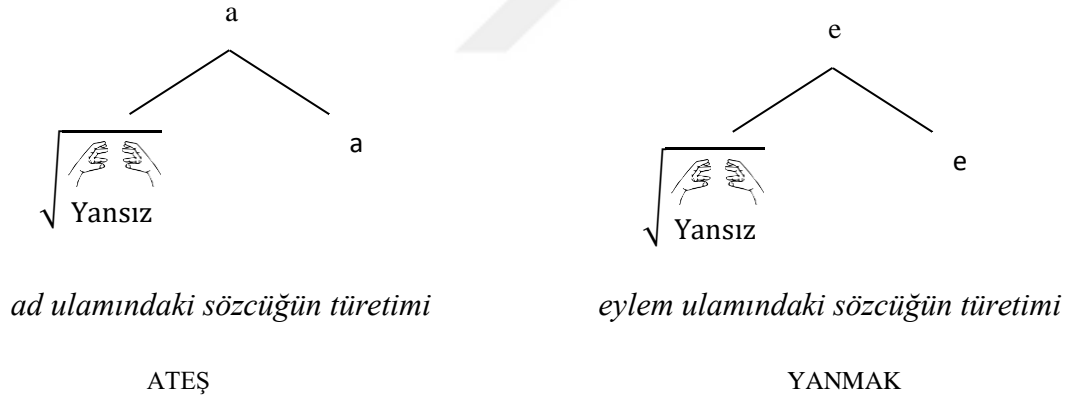
(64)

Üretici sözlükçe bakış açısının terk edilmesiyle tüm üretici işlemler, Tek İşlemci Varsayımı kapsamında sözdizimsel düzlemde kabul edilmekte (Marantz, 2000; Arad, 2003) ve böylece türetimsel veya çekimsel biçimbilim olması fark etmeksizin, sözcüğün biçimlenişinin sözdizimsel olduğu iddia edilmektedir.

Dillerde ad ve eylem ulamı, kimi zaman biçimbilimsel açıdan birbirinden ayrılamaz nitelikte bulunabilmekte, örneğin İngilizcedeki *conflict-conflict*, *record-record*, *insult-insult* gibi ad-eylem çiftleri, parçalı sesbilim açısından benzer görünüm taşımaktadır. İşaret dillerinde kök olarak tanımlanan EŞ ve KON, kendi başına işaretlenemez/üretilemez özellik taşımakta ve bu açıdan kök özellikteki içsel özelliklerin bürünsel özelliklerle bir örüntü oluşturması iki farklı amaca hizmet etmektedir: (1) İçsel özellikten oluşan kökü, işaretlenebilir/üretilebilir bir demet haline getirmekte ve (2) ulam açısından nötr olan kökü, ad, eylem, sıfat gibi ulamlardan birine çevirmektedir (bkz. Arad, 2005). TİD’de eşsesli/eşişaretli YANMAK ve ATEŞ sözcükleri aynı kökten türemekte, kökün birleştiği başın özellikleriyle ulamı belirlenmektedir (65).

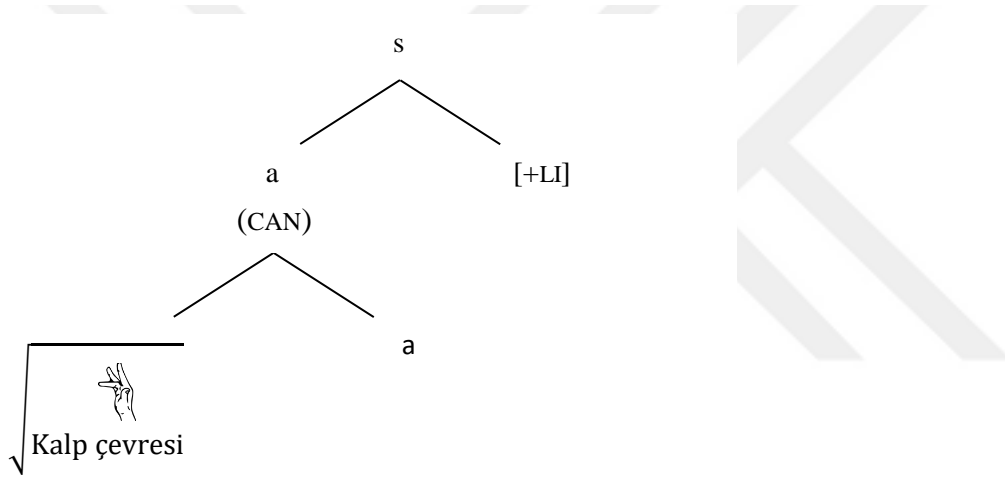
(65)

Türetimsel biçimlenme süreci açısından bakıldığında, TİD’de yoğun biçimde kökten türeyen sözcüklere rastlanmakta ve dilin çekirdek (*core*) sözlükçesi, bu biçimlenişe göre temellenmektedir. Eşzamanlılık olgusunun, sesbilimsel ve biçimbilimsel düzlemde sıklıkla görüldüğü işaret dillerinde bu görünüme sahip olması dilin doğası gereğidir. Diğer taraftan, varolan sözcükten türeyen sözcükler TİD’de, çok sınırlı bir görünüme sahip olmakla birlikte el abecesiyle Türkçe’den ödünçlenen -CI, -LI gibi biçimbirimlerde (bkz. Taşcı, 2012, 2013;

Dikyuva, Makaroğlu ve Arık, 2015) ve dilbilgiselleşen yapılarda görölmektedir. Sözcükten sözcük biçimlenişiyle türeyen sözcüğün anlamsal içeriği, doğrudan türediği sözcükle bağlıdır. Buna karşın kökten türeyen sözcüklerde kök, anlamsal açıdan ilişkili olmasına karşın birçok yorum veya anlam içerebilir. Bu nedenle iki farklı sözcük biçimlenişi, türetilen birimin anlamsal özellikleri açısından birbirinden net bir biçimde ayrılmaktadır (Şekil 23-24).

Şekil 23. TİD’de sözcüklerden sözcük biçimlenişi: CAN+LI (canlı)

Şekil 24. TİD’de CAN+LI = CANLI

CAN

L+I

4.2 Şablon Biçimbilim ve Eylem Sınıfları

Bu bölümün temel amacı, Şablon Biçimbilim bakış açısı doğrultusunda TİD'deki eylemlerin, şablon özelliği taşıyıp taşımadıklarının yanı sıra bu şablonların işaret dillerindeki uyum görünümü açısından nasıl bir dağılım sergileyeceğini belirlemektir. Bu çalışmada, Steele (1978) tarafından öne sürülen uyum tanımı temel alınmaktadır: *Uyum yaygın bir biçimde, bir birimin anlamsal veya yapısal bir özelliğiyle yapısal özellikteki diğer bir özellik arasındaki sistemli ilişkidir.* Corbett (2006) ise bu tanımı genişleterek uyumun sistemli görünümünün dört temel bileşenden oluştuğunu belirtmektedir:

Uyumun temel bileşenleri (Corbett, 2006)

1. Denetleyici (uyumu belirleyen birim)
2. Hedef (uyum tarafından biçimi belirlenen birim)
3. Alan (uyumun gerçekleştiği sözdizimsel çevre)
4. Özellikler (denetleyicinin hedef ile uyuma girdiği ilişkiler)

Alanyazında klasik bir biçimde, sesbilimsel yapısıyla ilişkili olarak, işaret dillerindeki eylemlerin üç farklı türde olduğu ve her bir türün uyum kodlama mekanizması açısından farklılaştığı öne sürülmektedir. Buna göre, vücut bağımlı kimi eylemler sadece dolaylı/doğrudan nesnesiyle uyuma girmekte (tek uyum); herhangi bir sesbilimsel sınırlığı bulunmayan eylemler ise hem özne hem de dolaylı/doğrudan nesnesiyle uyum kodlamakta (çift uyum); basit türdeki eylemler ise herhangi bir üyesiyle uyuma girmemektedir (Meier, 1982). Uyum kodlama açısından çift uyumlu eylemlere bakıldığında, ASL'deki eylemlerin, elin yönelimi (örn. TO PITY/ACIMAK) veya hem hareketin yönü hem de elin yönelimiyle (örn. TO HELP/YARDIM-ETMEK) uyum kodladıkları görülmektedir (bkz. Mathur, 2000; Mathur ve Rathmann, 2006).

Alanyazında yapılan eylem sınıflandırmaları ile uyum mekanizması arasındaki ilişkiye bakıldığında, eylemlerin uyum özelliklerinin sözlüksel olarak nasıl belirlendiği, çözümlenmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Şu ana kadar ortaya konan, işaret dillerine özgü eylem sınıflandırmalarının tümünde, uyumun temel ölçüt veya belirleyici olması, şablon biçimbilim çerçevesinde öne sürülecek eylemcil şablonların uyum temelli dağılım mı sergilediği sorusunu akla getirmektedir. Bu doğrultuda yapılan araştırmada, şablon biçimbilim bakış açısının TİD eylem sınıflandırmasının oluşturulmasında etkili olup olmadığı tartışılmaktadır.

4.2.1 Eylemcil Şablonun Görünümü

İşaret dillerine ilişkin uyum temelli eylem sınıflandırması, yaygın olarak kabul edilmesine karşın, eylem türlerini birbirinden ayıran yapısal özelliklerin ne olduğu her zaman merak konusu olmaktadır. Ayrıca, klasik sınıflandırmaya göre eylem türlerinden biri olan uyum eylemleri, tek bir üyesi ya da iki üyesiyle uyuma girmesi açısından bir alt sınıflandırma oluşturmasına karşın eylemin üye sayısı, kaç üyesiyle uyuma gireceğini belirlememektedir. Bu bölümde, Padden (1990)'nın işaret dilleri için öne sürdüğü klasik eylem sınıflandırmasının şablon biçimbilim çerçevesinde nasıl bir dağılım sergilediği ve eylemcil şablonların türlerinin neler olduğu sorularına cevap aranmaktadır.

TİD'de eylem ulamlarının nasıl belirlendiğinin yanı sıra, eylemlerin hangi dilbilgisel örüntüye göre uyum eylemi türünde olduğu da merak konusudur. Alanyazında şu ana kadar, uyum kodlamasının elin yönelimine (Mathur, 2000; Mathur ve Rathmann, 2006) veya

büyükçül harekete (Brentari, 1998; Aronoff, Meir ve Sandler, 2005)²² bağlı olduğu iddia edilmesine karşın genellenebilir bir ana-akım bir varsayım bulunmamaktadır. Uyum türündeki eylemlere bakıldığında ise kimi eylemler özne veya nesne türündeki tek bir üyesiyle, kimi eylemler ise her ikisiyle uyuma girmektedir. Diğer taraftan SEVMEK, KIZMAK gibi vücut bağımlı eylemler Padden tarafından öne sürülen sınıflandırmaya göre basit türde bulunmakta ve uyuma girmemektedir. Buna karşın, TİD’de ARAMAK eyleminin üretiminde el, kulak çevresine temas ettiği için vücut bağımlı olarak adlandırılmasına karşın, her iki üyesiyle uyuma girebilmektedir.

İşaret dilindeki eylemlere ilişkin tutarsız görünen bu gözlemlerin veya saptamaların bulunması, eylem türlerinin farklı bir bakış açısıyla incelenmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Eylem çeşitliliğinde biçimsesbilimsel etkinin açık olarak görüldüğü işaret dillerinde, bu görünümün nedeninin eylemcil şablon olup olmadığı sorusu akla gelmektedir.

4.2.2 Uyum- Eylemcil Şablon İlişkisi

Eylem sınıflandırması önerisi öncesinde, uyumla bağlantılı olan ve sıklıkla birbiri yerine de kullanılan konum/üretim yeri ve çıkak terimlerinin eylemle ilişkisinin tartışılması gerekmektedir. Bu iki terim, uyum eylemlerinin gerçekleşimi açısından bakıldığında, her ne kadar ilişkili gibi görünse de sesbilimsel ve biçimsözdizimsel olmak üzere iki farklı güdülenmeye sahip olduğu öne sürülebilir. Bu bakış açısına göre, uzayda kapladığı yer açısından ikisinin ortak bir noktası bulunmasına karşın, farklı dilsel güdülenmeleri nedeniyle bunların her zaman örtüşmesi beklenmemelidir. Sesbilimsel terim olarak konum, işaretin

²² Alanyazında ayrıca karma yaklaşımlarda bulunmakta olup büyükçül hareketin uyum, elin yöneliminin ise konusal roller kodladığı öne sürülmektedir (bkz. Meir, 2002).

üretim sürecinde bulunduğu yeri/yerleri belirtmekte olup Bürünsel Model'e (Brentari, 1998) göre köke ait içsel bir özelliktir. Genel olarak bakıldığında vücudun belli bölümleri (baş, burun, baskın olmayan el vb.) veya yansız uzayda bulunan yer olarak tanımlanabilir. Vücudun bölümleri gösterimsel-metaforik nedenlerden dolayı kökte belirtili (*marked*) şekilde yer almaktadır (örn. biliş eylemlerinin baş konumunda gerçekleşmesi: DÜŞÜNMEK, UNUTMAK, ANLAMAK vb.). Buna karşın yansız uzayın, belirtisiz (*unmarked*) özelliği nedeniyle öntanımlı konum olarak kabul edilebilir.

Uyum genel olarak, AÖ üyelerine ilişkin ϕ -özelliklerin dilin gönderimsel sistemi içerisinde işlevsel açıdan sunulmasıdır. Buna göre, işaret dilinde uyum süreci tanımlandığında, gönderimsel uzay içerisinde eylemin üyeleriyle uzamsal düzlemde gerçekleştirdiği işlevsel bir ilişki olarak tanımlanabilir. Bu doğrultuda, eylemin gönderimsel uzayda yer alan üyeleriyle uyuma girmesi, sesbilimsel veya sözlüksel sunumunun bir parçası olmasının aksine biçimsözdizimsel potansiyeli olarak değerlendirilmektedir. Böylece, ad öbeklerinin gönderimsel uzaydaki konumu, sözlükçeye ait bir özellik olmaktan çıkıp, işlevsel bir özellik olarak kabul edilmekte ve bu şekilde, uzayın sesbilimsel ve biçimsözdizimsel açıdan görünümüne ilişkin daha net bir ayırım yapılabilmektedir.

Eylemin, uyuma girebilme potansiyelinin kısmen sesbilimsel konumla ilişkili olmasının nedeni ise, sözlük biçiminin üretiminin vücudun üstünde ya da uzayda gerçekleşmesidir. Buna karşın eylemin tek ya da iki üyesiyle uyuma girebilmesi ise doğrudan eylemcil şablonun çıkağa ilişkin taşıdığı işlevsel özelliklere bağlıdır. Bu doğrultuda TİD sözvarlığını incelediğimizde İNANMAK eyleminin sesbilimsel yapısının “burun” ve “baskın olmayan el” olmak üzere iki sesbilimsel konumdan oluştuğu görülmektedir. Gönderimsel alanla bağlantılı çıkak, bu özelliğinden dolayı, doğası gereği [-vücut bağımlı] olma koşuluna

sahiptir. Buna karşın İNANMAK eyleminin her iki konumu gönderimsel alanda bulunamadığından, çıkağın gerektirdiği koşulları sağlayamamakta ve basit türde bir eylem olarak görülmektedir (Şekil 25). DALGA-GEÇMEK eylemi ise, sesbilimsel açıdan bakıldığında uzayda tek bir konumda yer almasına karşın, iki çıkak özelliği taşımakta böylece iki farklı üyesiyle uyuma girebilmektedir. Bu örnekler, konumla çıkağın kısmen ilişkili olmasına karşın, farklı dilsel güdülenmeye sahip olduğu varsayımını desteklemektedir.

Şekil 25. Konum ve çıkak farkı: İNANMAK ve DALGA-GEÇMEK

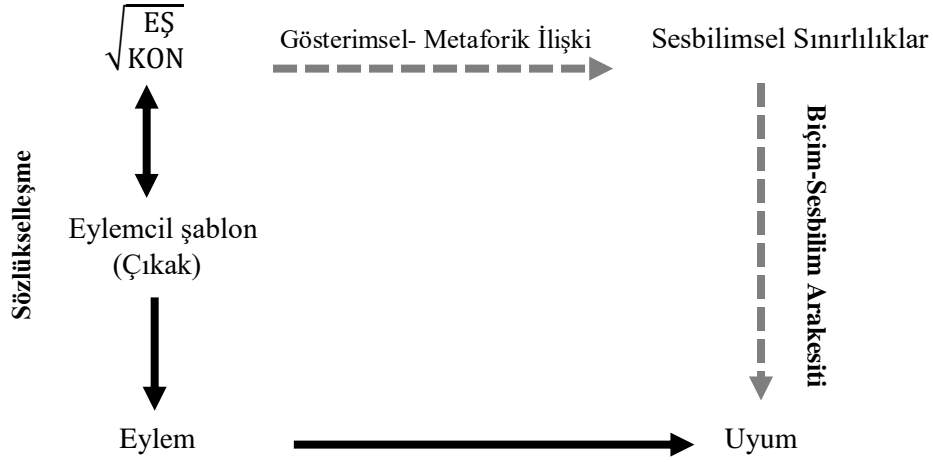

İşaret dilinde sözcükler, iletişim kanalının özelliği nedeniyle uzayda X-Y-Z koordinat düzlemlerinin birinde ya da bir kaçında hareket sergileyebilmektedir. Koordinat düzlemi, uyum mekanizması açısından incelendiğinde ise gönderimsel AÖ'lerin uzayda üç boyutluluk açısından hacim kaplamasına karşın TİD'de uyumun sadece yatay (X-Y) düzlemde gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Bu gözlem, uyumun uzayda topografik ilişkileri sunmadığını, aksine tek katmanlı olduğunu göstermektedir. Böylece, uzayda dikey düzlemde (Z) gerçekleşen harekete sahip ONAYLAMAK, YENMEK gibi eylemler, yatay düzlem açısından tek bir çıkağa denk gelmekte ve tek üyesiyle uyuma girebilmektedir.

Eylemcil şablonların soyut özellikteki köklerle birleşmesi düşünüldüğünde, iki arasında nasıl bir eşleme gerçekleştiğini tahmin etmek kuramsal açıdan gerçekten zordur.

Çünkü köke ait sesbilimsel özelliklerle şablona ait biçimbilimsel yapı arasındaki ilişki, şeffaf değildir. Bu nedenle, kök-şablon ilişkisinin çift-yönlü olduğu ve özellik-sınırlılık bağlamında bir eşleme gerçekleştirdikleri düşünülmektedir. Böylece kök-şablon eşlemesi, kökün konum açısından sahip olduğu özellikler veya sınırlılıklarla eylemcil şablonun çıkak açısından gerektirdiği koşulların uyuşması olarak değerlendirilebilir. Eylemcil şablonun gerektirdiği koşullar olmasına karşın, kökün anlambilimsel çekirdeğine doğrudan erişimi bulunmamaktadır. Çift-yönlü gerçekleşen bu süreçte, belli bir kök, farklı eylemcil şablonlarla birlikte yeni sözcükler türetebilmektedir. Şimdiye kadar olan gözlemler, kök-şablon-uyum ilişkisi açısından şöyle bir model ortaya çıkarmaktadır.

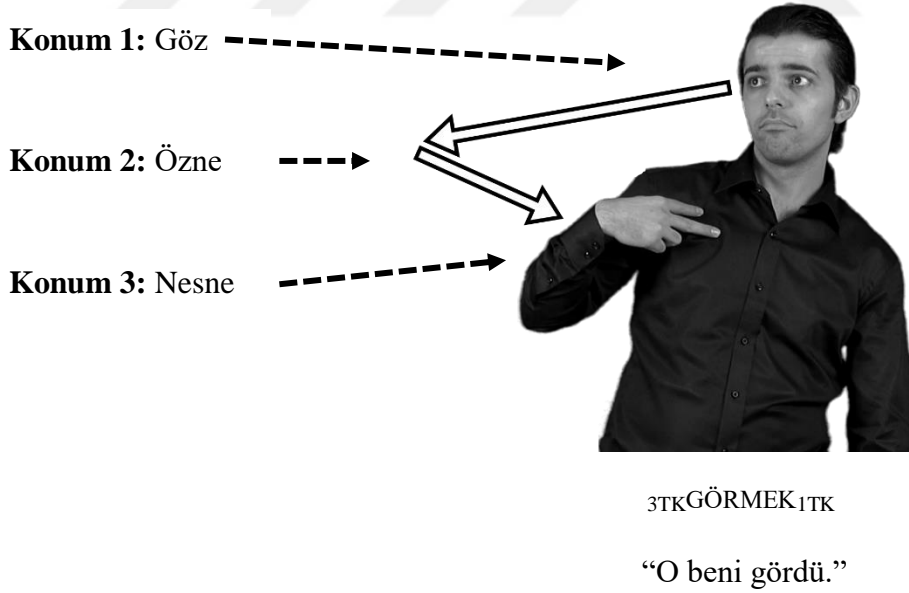
Şekil 26. İşaret dillerinde eylemcil uyuma ilişkin Şablon Modeli

Yukarıdaki şekil incelendiğinde, sözcüğün anlambilimsel çekirdeği olan kökün sözlükselleşme sürecinde eylemcil şablonla birlikte bulunarak, sesletilebilir/işaretlenebilir bir eylem haline geldiği görülmektedir. Kök ve eylemcil şablonun arasındaki çift-yönlü aşamada, her ikisinin özellikleri ve sınırlılıkları, eylemin çıkak potansiyelini belirlemektedir. Birlikte bulunduğu şablon nedeniyle çıkak potansiyeli taşıyan eylem, gönderimsellik gibi

işlevsel koşullar taşıyan üyeleriyle uyuma girebilmektedir. Gösterimsel-metaforik ilişkidenden dolayı işaret dillerindeki kimi kökler, belirli bir konum taşımaktadır. “Biliş” ile ilgili köklerin baş, “sevmek” ile ilgili köklerin *kalp* ya da “görmek” ilgili köklerin *göz* konumuna sahip olması buna örnek gösterilebilir. Kökün belirli bir konumda olması, uyumun gerçekleşimi açısından, biçim-sesbilim arakesitinde bir tür sesbilimsel sınırlılık yaratmaktadır. TİD’de GÖRMEK, ARAMAK, HABER-VERMEK gibi eylemler her iki üyesiyle de uyuma girebilmesi nedeniyle çift uyumlu olmasına karşın, belirtilen bu sınırlılığı nedeniyle üyelerin bulunduğu konumların dışında belirli özellikteki bir konuma da sahiptir. Göreceli olarak az sayıdaki eylemde görülen biçim-sesbilim arakesitine ait bu sınırlılık, çift uyumlu eylemin tam uyum sergilediğinde üç farklı konuma sahip olmasına neden olmaktadır.

Şekil 27. Vücut bağımlı eylemlerde konum ve çıkak farkı: GÖRMEK

Yapılan tüm gözlemler, Sami dillerine benzer şekilde TİD’in [kök + şablon] bileşimine sahip olduğunu göstermektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu çalışmada Güncel Türk İşaret Dili Sözlüğünde (Makaroglu ve Dikyuva, 2017) yer alan 2000 sözcük içindeki eylemler, sesbilimsel konum ve çıkak özelliği açısından incelenmiş, 296 eylemden, 90’ının

basit eylem, 141'inin tek uyumlu eylem ve 61'inin ise çift uyumlu eylem²³ olduğu saptanmış ve Şablon Biçimbilim açısından TİD'nin, 6 farklı eylemcil şablon (EyŞ) barındırdığı ortaya konmuştur.

TİD'de kök-şablon ilişkisi, bir tür özellik eşleme ilişkisine dayandığı için, eylemcil şablonların karakteristik hareket özelliklerinin yanı sıra, kök içinde aradığı minimum koşullar da aşağıdaki tabloda sunulmaktadır (Tablo 5). Uyum tabanlı oluşturulan biçimbilimsel bu sınıflandırmada uyum, eylemin çığağa ilişkin taşıdığı yapısal potansiyeldir. Bu durumda, herhangi bir kökün, uyuma girebilme koşulunun ya da kaç üyesiyle uyumu gerçekleştirebileceği, kökün birlikte olduğu eylemcil şablonun özelliğine bağlı olmaktadır. Eylemcil şablonlar arasındaki farklılıklar, sadece sesbilimsel boyutta değildir, aksine her bir eylemcil şablon, belirli uyum potansiyeli taşımaktadır.

Tablo 5. TİD'de eylemcil şablonlar ve özellikleri

Şablon Adı	Konuma ilişkin minimum koşullar	Eylemcil Şablonlar		
		Hareket Örüntüsü	Çıkak özelliği	Eylem türü
EyŞ-1	1-Vücut bağımlı	Herhangi bir tür	-	Basit
EyŞ-2	2-Vücut bağımlı	Düz-Yolak (Dikey)	-	
EyŞ-3	Yansız uzay	Herhangi bir tür	1	Tek uyumlu
EyŞ-4	Yansız uzay	Düz-Yolak (Dikey)	1	
EyŞ-5	Yansız uzay	Düz-Yolak (Yatay)	2	Çift uyumlu
EyŞ-6	Yansız uzay	Dairesel -Yolak	2	

²³ Klasik sınıflandırmaya göre uyum eylemleri ve uzamsal eylemler adlandırılan türler, bu çalışmada çift uyumlu eylemler olarak değerlendirilmektedir.

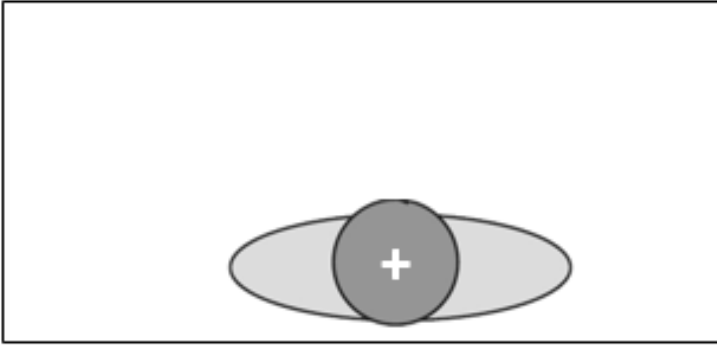
Eylemcil şablon kimi zaman eylemin üye yapısına ilişkin kimi tahminler sunmakta, Eyš-5 ile oluşan eylem sıklıkla geçişli ya da çift-geçişli üye yapısı taşımaktadır. Buna karşın, kök-şablon eşlemesi öncesi bir eylemcil şablonun üretebileceği eylemlerin üye yapısı tahmin edilememektedir. Tek-geçişli SEVMEK ve geçişsiz AĞLAMAK, herhangi bir uyum potansiyeli taşımayan Eyš-1 ile üretilmesine karşın, farklı üye yapılarına sahiptir.

4.3. Türk İşaret Dilinde Eylemcil Şablonlar

4.3.1. Eyš-1: Basit Eylem

Kök-Şablon eşleme sürecinde kökteki konumun vücut bağımlı olması koşulu olan bu eylemcil şablon, herhangi bir çıkak özelliği taşımamakta ve bu şablonla görülen tüm eylemler basit türde olmaktadır. Vücut bağımlı olmak bir eylemin vücudun belli bölgesine dokunmak olarak sınırlandırılmakta, temas etmeden belli bölge yakınında bulunmak da bu kategoriye dâhil edilmektedir.

Şekil 28. Eyš-1'in uzaydaki görünümü

Şekil 29. TİD’de EyŞ-1 ile türetilen eylemler

 + EyŞ-1 = İSTEMEK
√ Göğüs

 + EyŞ-1 = DÜŞÜNMEK
√ Baş çevresi

TİD sözcükliğinde EyŞ-1 ile üretilen ve en sık rastlanan sözcükler şunlardır: ÖĞRENMEK, ANLAMAK, KAVRAMAK, KIZMAK, ACIMAK, İSTEMEK, SIKILMAK, MEMNUN-OLMAK, KOKLAMAK, DUYMAK, UYANMAK, YARDIM-ETMEK, UYUMAK.

Tablo 6. TİD’de Eyş-1 ile üretilen eylemler ve kökleri

Kök	Eylemcil Şablon	Eylem
 √ Göğüs	EyŞ-1	SIKILMAK
 √ Ağız	EyŞ-1	GÜLMEK
 √ Göz	EyŞ-1	AĞLAMAK

 √ Alın yanı	EyŞ-1	TANIMAK
 √ Kalp çevresi	EyŞ-1	ACIMAK

Taub (2001)'e göre, işaret dillerinin görsel ve el kullanımını öne çıkaran görünümünden dolayı, konuşma dillerine göre daha fazla gösterimsellik sunmasının yanı sıra, işaret dilindeki sözlüksel işaretler incelendiğinde ilkel (*primitive*) metafor²⁴ yapılarına sıklıkla rastlanmaktadır. Bu durum, anlam-yapı eşleşmesi kapsamında, işaret dillerinde sözcük köklerinin metafor içeren özellikleri olup olmadığı sorusunu da akla getirmektedir. Örneğin, AKIL BİR MAKİNE DİR (*The mind is a machine*) yapısal metaforuna bakıldığında, akıl çalışan ve işlem gören bir makineye benzetilmektedir. Türkçe'de “*kafam çalışmıyor.*”, “*kafam durdu.*” gibi dilsel metaforlarda da bu durum gözlemlenmektedir.

İşaret dillerinde metafor düzlemindeki ilişkilerin daha ilkel olarak adlandırılmasının nedeni ise, metaforun kurduğu ilişkilerin ve anlamsal sunumunun yoğun biçimde sözlüksel düzeyde görülmesidir. Yukarıdaki kavramsal metafor düşünüldüğünde, araştırmanın örnekleme çerçevesinde TİD’de, “bilgi” ile bağlantılı incelenen tüm işaretlerin baş bölgesinde

²⁴ Anlambilim konularından biri olan metafora modern bakış açısı, insanoğlunun bilişsel ve düşünsel sistemiyle olayları ve olguları kavrama şeklinde değerlendirmektedir. Bilişsel bakış açısının temelini oluşturan Kavramsal Metafor Kuramına göre, metafor dilden önceki aşama olan düşüncede gerçekleşen bir eylemdir (Lakoff ve Johnson, 1980). Bu açıdan, bir sözcüğün başka bir sözcük ile anlaşılması olarak değil, bir kavramın alanını kullanarak başka bir kavram alanına ulaşılması ve anlaşılmasıdır. Lakoff ve Johnson (1980)'e göre, “metaforun temel işlevi, bir şeyi başka bir şey göz önüne alarak anlamak ve çözümlenmektedir.” Metafor, birbirleriyle doğrudan bağlantısı olmayan X ve Y olguları arasında zihinsel bir bağlantı olabileceğini açık veya örtük biçimde sunmaktadır. Metaforu bilişsel açıdan karmaşık ve sistemli bir yapı olarak kuran da, bu iki olgunun birinde yer alan zihinsel şemayı diğerine aktarmaya olanak vermesidir. Bu şekilde metafor, bireyin belli bir olguyu kullanarak başka bir olguyu çözümlemesine olanak sağlamaktadır.

üretildikleri görülmektedir: ÖĞRENMEK, AKIL, BİLGİ, ANLAMAK, UNUTMAK, KAVRAMAK, DÜŞÜNMEK, BİLGİ-VERMEK, TEORİ, MANTIK vb. Bu gözlem dikkate alındığında işaret dilindeki sözcüklerin şablonları belirlenirken ya da kökleri saptanırken belli örüntüler sağlayacağı düşünülmektedir.

Şekil 30. DÜŞÜNMEK, UNUTMAK ve ANLAMAK

Konum açısından benzer olan yukarıdaki sözcüklere bakıldığında (Şekil 30), hareketin alt türlerinin değiştiği görülmektedir. Kavramsal Metafor Kuramında, bilginin çoğunlukla tutulan, yakalanan, sahip olunan nesne olduğu düşünüldüğünde, ANLAMAK işaretinde hareketin yakalamaya, UNUTMAK işaretinde ise elden kaçırmaya benzediği gözlemlenmektedir. Bu tür örüntülerin sistematik şekilde ilerlediğini gösteren farklı çalışmaların, anlam-ses ilişkisini daha net ortaya koyacağı tahmin edilmektedir.

Meir, Padden, Aronoff ve Sandler (2007), ISL'deki vücut bağımlı işaretlerin gösterimsel işaretler olduğunu ve vücudun olaydaki bir üyeyi temsil ettiğini ve bu işaretlerin 5 türde sınıflandırılabilirliğini belirtmektedir. Bu sınıflandırma göz önüne alındığında TİD'deki eylemlerin dağılımı şu şekildedir:

- a) **Duygudurum eylemleri** (Konum: *göğüs çevresi*): KIZMAK, SEVMEK, NEŞELENMEK, ACIMAK, SIKILMAK, MEMNUN-OLMAK
- b) **Bilişsel eylemler** (Konum: *şakak ve alın çevresi*): DÜŞÜNMEK, UNUTMAK, ÖĞRENMEK, ANLAMAK, KAVRAMAK, HAYAL-ETMEK
- c) **Algı eylemleri** (Konum: *duyu organları*): GÖRMEK, KOKLAMAK, DUYMAK, DİNLEMEK
- d) **Konuşma eylemleri** (Konum: *ağız*): SÖYLEMEK, SUSMAK, AÇIKLAMAK, BAĞIRMAK, ŞİKAYET-ETMEK, HABER-VERMEK
- e) **Durum değişikliği eylemleri** (Konum: *yüz, karın, gözler vb.*): UYANMAK, ŞİŞMANLAMAK, DOLMAK, UYUMAK

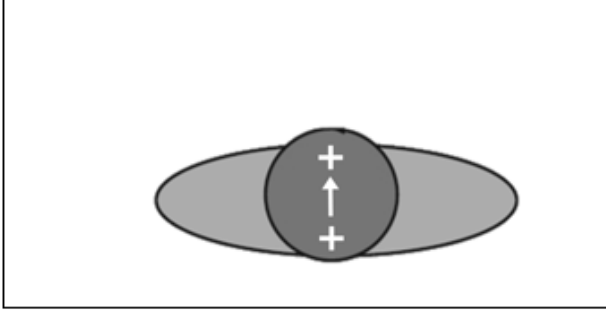
TİD’de Eys-1 ile üretilen eylemlere bakıldığında, çoğunlukla yukarıdaki türlerin içinde yer aldıkları gözlemlenmektedir. Bu durum, şöyle bir görüntüyü ortaya çıkarmaktadır: Biçim-anlam eşleşmesini açık bir şekilde kodlayan kimi eylemler, gösterimsel nedenlerden dolayı, vücudun belli bir bölümünde üretilmektedir. Gösterimsel özellikteki bu eylemler, vücut bağımlı bir özellikte üretildiği, diğer bir deyişle, bu türdeki bir şablona sahip oldukları için yansız uzayda belli bir konumda bulunamamakta ve uyum kodlayamamaktadır. Bu durum, işaret dillerinde eylemcil uyuma ilişkin öne sürülen şablon modeli desteklemekte ve biçim-anlam ilişkisinin işaret dillerinde eylem-uyum ilişkisine etkisi bulunduğunu göstermektedir.

4.3.2. EyŞ-2: Basit Eylem

İki vücut bağımlı sesbilimsel konum koşulu olan bu eylemcil şablonun biçimbilimsel örüntüsü, düz-yolak (dikey düzlem) hareketinden oluşmaktadır. Yatay düzlem açısından

bakıldığında dikey düzlemdeki iki farklı sesbilimsel konum, uzayda tek bir yere (*slot*) denk gelmektedir. Bu yerin ise yansız uzayın aksine işaretçinin vücudu üzerinde bulunması nedeniyle bu şablondaki eylemler, herhangi bir uzamsal uyuma girememektir.

Şekil 31. EyŞ-2'nin uzaydaki görünümü

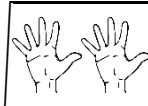

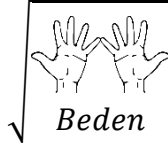
Yansız uzayın aksine vücut bağımlı konuma sahip köklerde, konumların vücut üzerinde yerlerinin açık bir şekilde sunulduğu gözlemlenmekte ve her ne kadar vücuda temas açısından benzer olsalar da bu eylemcil şablondaki eylemlerin, konum özellikleri açısından çeşitlenebildiği görülmektedir. Örneğin GİYİNMEK sözcüğünde, el şekli göğüs hizasından karın bölgesine doğru düz-büyükçül hareket gerçekleştirmekte ve vücudun üzerinde dikey düzlemde (Z) ilerlemektedir. Eylemin başlangıcı olan göğüs ve bitişi olan karın bölgesi, ayrı konumlar olarak değerlendirilmesine karşın, bir bütün olan gövdenin (*torso*) parçalarıdır. Diğer taraftan, İNANMAK sözcüğünde burundan başlayan hareket, baskın olmayan elin (BoE) sırtında sonlanmaktadır. Hareketin vücut üzerindeki yörüngesi açısından, bu iki tür birbirinden ayrılıyor gibi gözükse de ilerlemenin dikey düzlemde olması ve her iki sesbilimsel konumunun vücut üzerinde yer alması açısından benzer uyum özellikleri taşımaktadır. Sözvarlığında EyŞ-2 ile oluşan bazı eylemler şunlardır: GİYİNMEK, SABRETMEK, TERLEMEK, DİNLENMEK, YEMİN-ETMEK, ÜŞENMEK vb.

Şekil 32. TİD’de Eyš-2 ile üretilen eylemler: İNANMAK ve SABRETMEK

Tablo 7. TİD’de Eyš-2 ile üretilen eylemler ve kökleri

Kök	Eylemcil Şablon	Eylem
 √ <i>Beden</i>	Eyš-2	GİYİNMEK
 √ <i>Beden</i>	Eyš-2	DİNLENMEK
 √ <i>Göz</i>	Eyš-2	YEMİN-ETMEK

Eyş-2

TERLEMEK

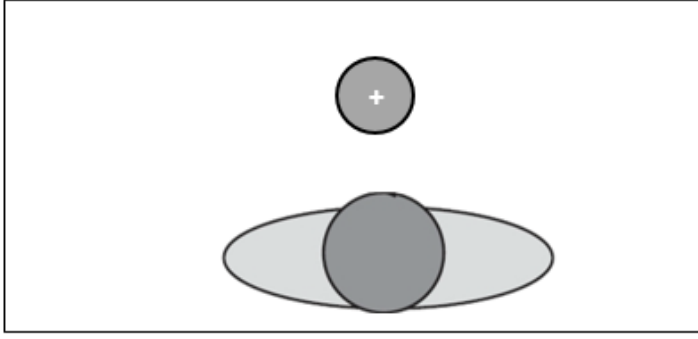
Eyş-2

ÜŞENMEK

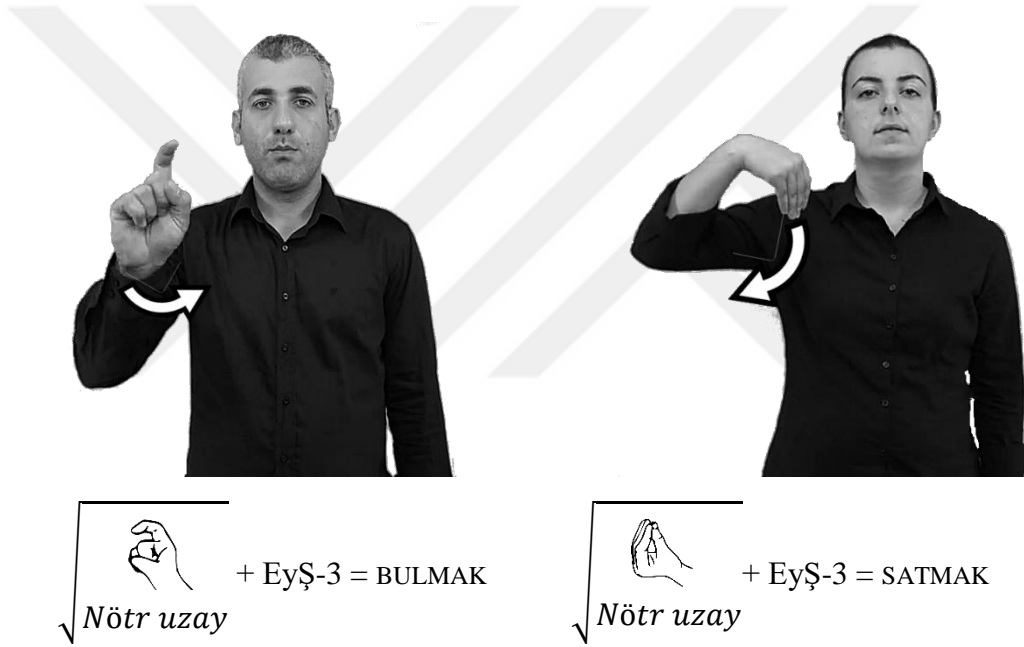
4.3.3. EyŞ-3: Tek Uyumlu Eylem

Köke ait konumun/konumlardan birinin yansız uzay özelliği taşıma koşulu bulunan bu eylemcil şablon, tek bir çıkak özelliği barındırdığından, yatay düzlem açısından uzayda tek bir yerde bulunabilmektedir. Böylece bu şablonda bulunan eylemler, gönderimsel alan içerisinde ilişkili konumun bulunduğu yerde üretilerek bu üyesiyle uyuma girebilmektedir. Konum-çıkak eşlemesi açısından bakıldığında, eylemin sözlük biçiminde üretildiği sesbilimsel konum, uyum gerçekleşimindeki ilişkili AÖ'nün çıkığıyla eşleşmektedir. Uyumun temelindeki yatay düzlem varsayımı açısından ise eylem, uzayda tek bir boşluğu kaplamaktadır. Sözvarlığında EyŞ-3 ile oluşan bazı eylemler şunlardır: KESMEK, KAPANMAK, DOLAŞMAK, KIRMAK, HESAPLAMAK, DEĞİŞTİRMEK, BULMAK, SATMAK ve BOZULMAK.

Şekil 33. EyŞ-3'ün uzaydaki görünümü

Şekil 34. TİD'de EyŞ-3 ile üretilen eylemler: BULMAK ve SATMAK

EyŞ-3'ün hareket türü, büyükçül ya da küçükçül olması fark etmeksizin uzayda bir konumda gerçekleşmekte, uyum açısından her bir konum, bir üyeye ilişkili olduğundan bu eylemcil şablonla üretilen sözcükler, tek üyeye uyuma girmektedir. Konumun sesbilimsel sınırlılığı açısından türüne bakıldığında [-vücut bağımlı] olması, eylemin uyum sürecinde üyesiyle ilişkili konuma giderek uyum kodlamasına izin vermektedir.

Tablo 8. TİD’de EyŞ-3 ile üretilen eylemler ve kökleri

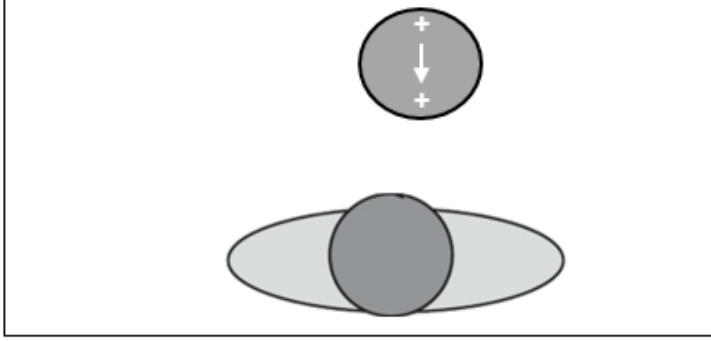
Kök	Eylemcil Şablon	Eylem
 √ Nötr uzay	EyŞ-3	KESMEK
 √ Nötr uzay	EyŞ-3	DOLAŞMAK
 √ Nötr uzay	EyŞ-3	KAPANMAK
 √ Nötr uzay	EyŞ-3	BOZULMAK

4.3.4. EyŞ-4: Tek Uyumlu Eylem

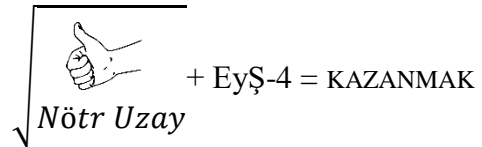
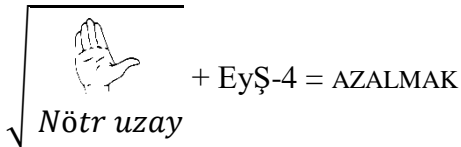
Dikey düzlemdeki düz yolak hareketi örüntüsü açısından EyŞ-2’ye benzemesine karşın, sesbilimsel konumunun yansız uzayda olması ve tek çıkak özelliği taşıması bakımından bu şablondan ayrılmaktadır. Dikey düzlemde iki konum, uyumun yatay düzlemde gerçekleştiği varsayımı doğrultusunda, bir tek çıkağa denk gelmekte ve eylem üyesiyle ilişkili çıkağın bulunduğu konuma giderek uyumunu gerçekleştirmektedir. Dikey düzlemde hareketin yukarıdan-aşağıya ya da aşağıdan-yukarıya doğru olması, uyum gerçekleşimini etkilememekle beraber, eylemin anlambilimsel içeriğiyle bağlantılıdır.

Sözvarlığında EyŞ-4 ile oluşan bazı eylemler şunlardır: BÜYÜMEK, KAZANMAK, AZALMAK, ÇIKMAK, KAYBETMEK, YAPMAK, KURTARMAK vb.

Şekil 35. EyŞ-4'ün uzaydaki görünümü

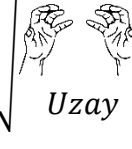
Şekil 36. TİD'de EyŞ-4 ile üretilen eylemler: AZALMAK ve KAZANMAK

Bu eylemcil şablondaki eylemlerin büyükçül hareketinin gerçekleşimi sırasında başlangıç noktasının aşağı konumda, bitiş konumunun yukarı konumda olması veya tam tersi, eylemin yapısal özellikleri ve uyum paradigması açısından herhangi bir fark yaratmamaktadır. Bu durumun, anlambilimsel açıdan, İYİ ŞEYLER YUKARIDADIR ve KÖTÜ ŞEYLER AŞAĞIDADIR kavramsal metaforunu desteklediği görülmektedir (bkz.

Lakoff ve Johnson, 1980). Örneğin TİD’de bu eylemcil şablona sahip KAZANMAK eyleminin hareketi aşağıdan yukarıya doğru olup, aynı şablondan oluşan KAYBETMEK eylemindeyse yukarıdan aşağıya doğrudur. Bu iki sözcük sadece hareketin yönelimi açısından birbirinden ayrılmaktadır.

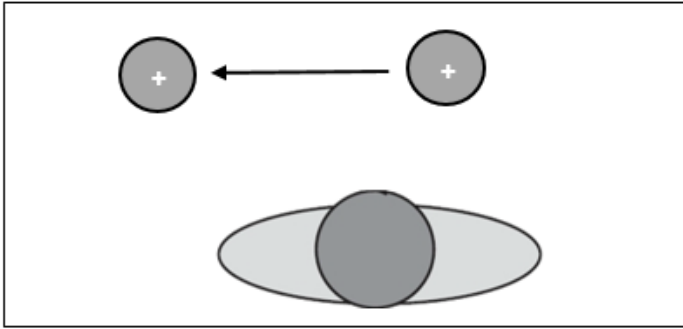
Tablo 9. TİD’de EyŞ-4 ile üretilen eylemler ve kökleri

Kök	Eylemcil Şablon	Eylem
 Uzay	EyŞ-4	YAPMAK
 Uzay	EyŞ-4	ÇIKMAK
 Uzay	EyŞ-4	YÜKSELMEK
 Uzay	EyŞ-4	KAYBETMEK
 Uzay	EyŞ-4	KURTARMAK

4.3.5. EyŞ-5: Çift Uyumlu Eylem

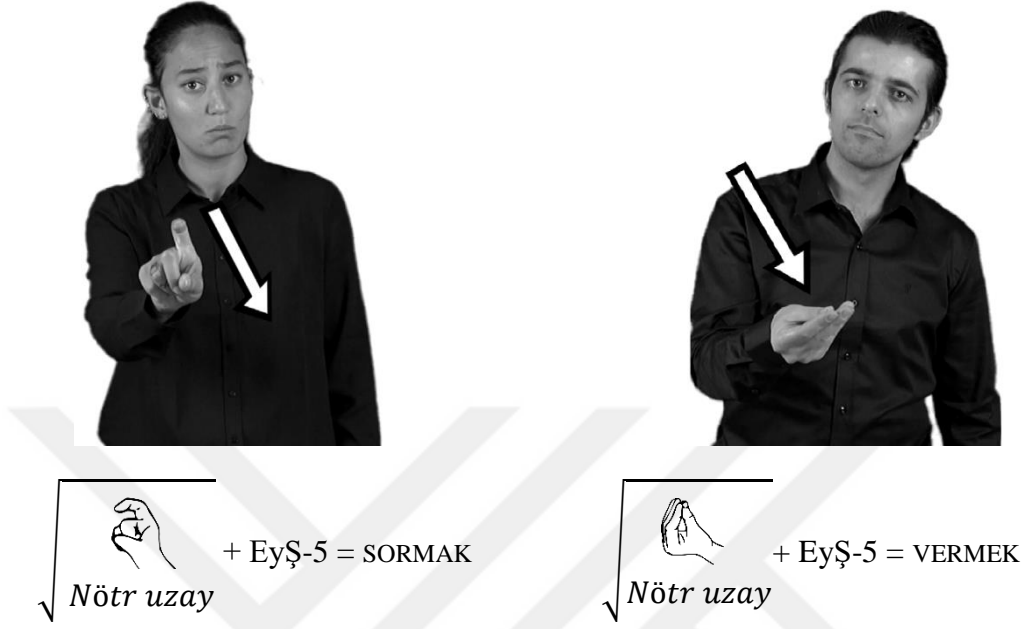
Yansız uzay sesbilimsel konuma sahip kök ön koşulu bulunan bu eylemcil şablonun biçimbilimsel yapısı, yatay düzlemde gerçekleşen düz-yolak hareketinden oluşmaktadır. İki çıkak özelliği taşıması nedeniyle eylem, gönderimsel uzayda üyeleriyle ilişkili çıkaklara giderek uyuma girebilmektedir. Çift uyum sergileyebilen eylem şablonları arasında en sık görülen bu türde, eylemin kısmen/tamamen vücut bağımlı olmaması nedeniyle yansız uzayda eylemin üyeleriyle ilişkili iki farklı konuma doğru hareket edebilmesini sağlamaktadır.

Şekil 37. Eyş-5'in uzaydaki görünümü

Klasik eylem sınıflandırmasında, kişi ve konum uyumu eylemleri ayrı sınıf olarak değerlendirilmesine karşın (bkz. Padden, 1990), eylemcil şablonlar açısından bakıldığında her iki türdeki eylemin, aynı eylemcil şablona sahip olup, benzer biçimbilimsel örüntüler sergilediği görülmektedir. TİD'in sözvarlığında EyŞ-5 ile oluşan bazı eylemler şunlardır: SORMAK, VERMEK, DESTEKLEMEK, TAŞINMAK, KOYMAK, SÖYLEMEK, ARAMAK vb.

Şekil 38. TİD’de EyŞ-5 ile üretilen eylemler: SORMAK ve VERMEK

Tablo 10. TİD’de EyŞ-5 ile üretilen eylemler ve kökleri

Kök	Eylemcil Şablon	Eylem
	EyŞ-5	BİÇAKLAMAK
	EyŞ-5	DESTEKLEMELİK
	EyŞ-5	VURMAK

EyŞ-5

SEÇMEK

EyŞ-5

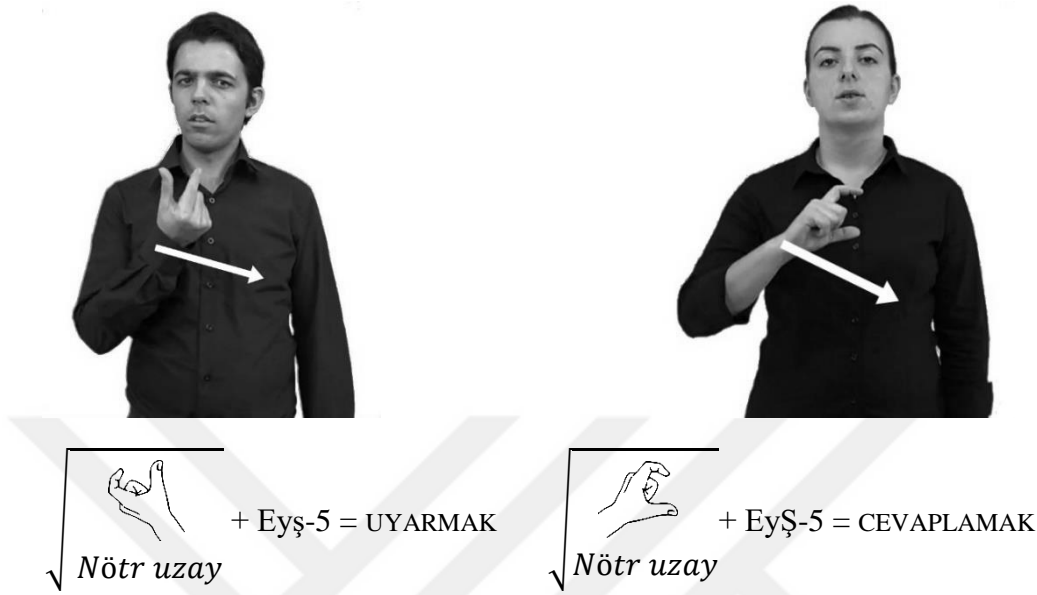
TAŞINMAK

El abeceleri işaret dillerinin bir parçası olmakla beraber konuşma dillerinin yazı sistemini yansıtmaktadır. Konuşma dillerinden işaret dillerine ödünçlenen kimi sözcükler ise hedef dilde, sadece el abeceleriyle (sıklıkla sözcüğün ilk harfi) temsil edilmekte ve bu el abeceleri, işaret dilinin sesbilimsel özelliklerini kazanarak sözlükselleşmiş şekilde sözvarlığında bulunabilmektedir²⁵ (bkz. Battison, 1978; Brentari ve Padden, 2001; Schembri ve Johnston, 2007).

TİD'de örneğin UYARMAK, CEVAPLAMAK ve SORMAK sözcüğü, Türkçe karşılıklarındaki aynı sözcüğün ilk harflerinden (sırasıyla U, C ve S) türetilmiş olan eylemlerdir. Eylemcil şablon açısından bakıldığında, başka bir iletişim kanalına sahip olan sözlü dilden ödünçlenen birimin/sözcüğün, bu türdeki eylemcil şablonda görülüp uyum sergilemesi, eylemcil şablonların türetimselliğinin yanı sıra kökten bağımsız bir şekilde şablonun yapısal ve biçimbilimsel özelliğinin bulunduğunu da göstermektedir. Ayrıca soyut anlambilimsel kökün, konum açısından belirli bir yapıda olmaması ve dolayısıyla yansız uzay şeklinde görülmesi, işaret dillerinde kökün öntanımlı olarak yansız uzay konumu taşıdığı görüşünü güçlendirmektedir.

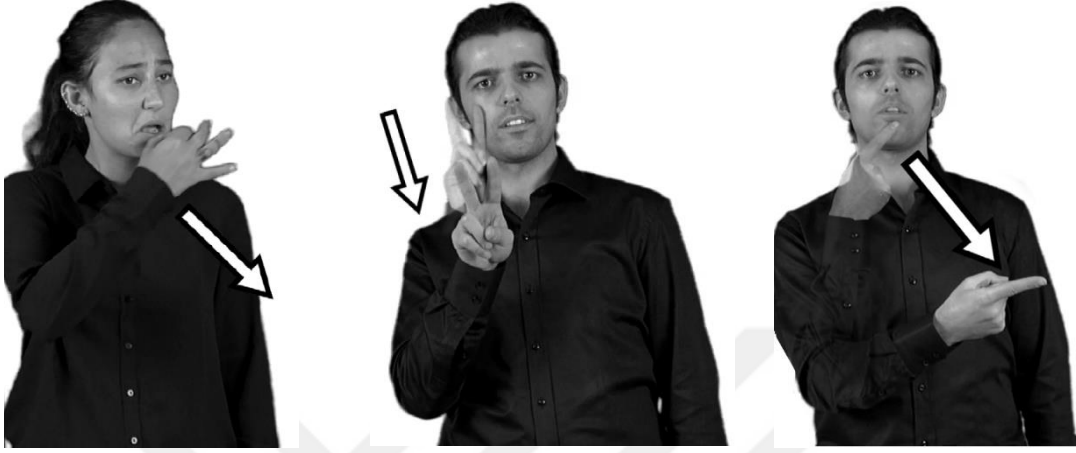
²⁵ TİD'de sözlükselleşmiş el abeceleri için (bkz. Kubuş, 2008; Kubuş & Hohenberger, 2011; Taşçı, 2012)

Şekil 39. Sözlükselleşmiş harflemeden oluşan eylemler: UYARMAK ve CEVAPLAMAK

Alanyazındaki birçok çalışma, vücut bağımlı kimi eylemlerin sesbilimsel sınırlılığı nedeniyle özne uyumuna giremediklerini, sadece nesne uyumu kodladığını belirtmektedir (bkz. Costello, 2016). TİD sözvarlığında sınırlı sayıda görülen bu özellikteki eylemler, alanyazındaki diğer çalışmaların aksine iki farklı üyesiyle uyuma girebilmektedir. Sesbilimsel sınırlılığı olan eylem, bu sınırlılık koşullarını yerine getirebilmek amacıyla vücudun belli bir bölgesinden başladıktan sonra uyuma gireceği üyelerine doğru hareket etmektedir.

Şekil 40. TİD’de EyŞ-5 ile üretilen vücut bağımlı eylemler: HABER-VERMEK, GÖRMEK, SÖYLEMEK

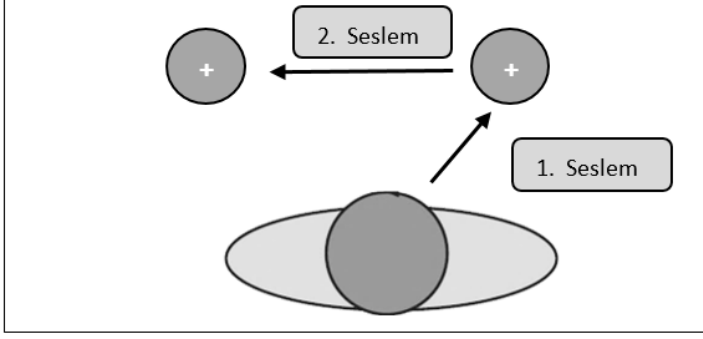
HABER-VERMEK

GÖRMEK

SÖYLEMEK

Bürünsel Modele (Brentari, 1998)’e göre, belli bir zaman diliminde gerçekleşen hareket, işaret dilindeki seslem olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle konuşucunun vücudu ile özne konumundaki üye arasında gerçekleşen büyükçül hareket, sözcüğün 1. seslemine oluşturmakta ve ilk seslem, uyum paradigmasının aksine, sesbilimsel sınırlılıkla bağlantılı bir özellik taşımaktadır. Büyükçül hareketle gerçekleşen 2. seslemde ise el, iki farklı üyesinin bulunduğu ilişkili konumlar arasında hareket etmektedir (Şekil 41). Konuşucunun özne olduğu durumlarda ise vücut bağımlı konumla konuşucunun bulunduğu konum aynı olduğu için uyum paradigması, sadece tek seslemle kodlanmaktadır. Bu durum dışındaki tüm uyum paradigmalarındaysa eylem, tam uyum sergileyebilmek amacıyla seslem sayısını çoğaltmaktadır.

Şekil 41. Eylemcil şablondaki seslem sayısının artmasının uzaydaki görünümü

Şekil 42. EyŞ-5 ile üretilen vücut bağımlı eylemin uyum gerçekleşimi: GÖRMEK

a (3-TK) GÖRMEK_b (1-TK)

“O beni gördü.”

Tablo 11. TİD’de EyŞ-5 ile üretilen vücut bağımlı eylemler ve kökleri

Kök	Eylemcil Şablon	Eylem
 √ Yüz	Eyş-5	İLGİLENMEK
 √ Kulak	Eyş-5	ARAMAK
 √ Ağız	Eyş-5	SÖYLEMEK
 √ Göz	Eyş-5	BAKMAK
 √ Uzay	Eyş-5	HABER-VERMEK

İşaret dilinde kimi eylemlerin, sesbilimsel özelliklerinin çakışması nedeniyle genellikle özne konumundaki üyesiyle uyuma giremediğini belirten Meir (1998:90), ISL’deki TO ASK/SÖYLEMEK ve TO ANSWER/CEVAPLAMAK (ağız çevresi), TO SEE/GÖRMEK (gözün yanı) ve TO TELEPHONE/ARAMAK (kulak yanı) eylemlerinin de bu türde olduğunu öne sürmektedir. Eksiltili (*defective*) ya da vücut bağımlı özellikteki bu eylemler, sadece nesne türündeki üyesiyle uyuma girmekte (66), özne ise açık bir şekilde adıl ya da adılısı birimlerle sunulmaktadır.

(66) Vücut bağımlı eylemde nesne uyumu (ASL: Cormier, Wechsler ve Meir, 1999:220)

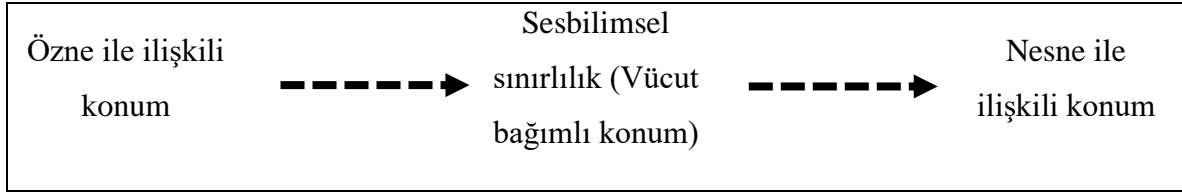
İX_x SEE_y

İM_x GÖRMEK_y

“O onu görür.”

Ayrıca Meir (1998:90), 1. kişi nesne konumunda olduğunda eylemin karmaşık bir büyükçül hareket sergilediğini öne sürmektedir. Buna göre eylem, ilk olarak özne konumundaki üyeyle ilişki konumundan hareketine başlayıp, daha sonra sesbilimsel olarak sınırlı/vücut bağımlı olduğu konuma ilerlemekte ve en son olarak nesne rolünde 1. kişinin bulunduğu konumda hareketini sonlandırmaktadır. Meir (1998) tarafından öne sürülen bu karmaşık hareket mekanizması şu şekilde özetlenebilir:

Şekil 43. Vücut bağımlı uyum eylemlerinin karmaşık hareket mekanizması: ISL (Meir, 1998)

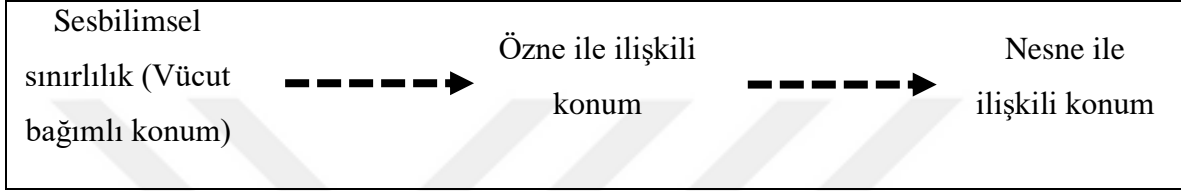

ASL'deki vücut bağımlı eylemlerin özelliklerini ortaya koyan çalışmasında Mathur ve Rathmann (2010), bu türdeki eylemlerin sesbilimsel sınırlılığa rağmen her iki üyesiyle uyuma girebildiklerini belirtmekte, ISL'deki görünümünden farklı olarak vücut bağımlı türdeki eylem, ilk olarak sesbilimsel sınırlılık koşulunu sağlamak amacıyla sözcükle ilişkili vücudun belli noktasına dokunmakta daha sonra ise sırasıyla özne ve nesne türündeki üyeleriyle ilişkili konumlara hareket etmektedir.

TİD'de ise ARAMAK, SÖYLEMEK, GÖRMEK, BAKMAK gibi vücut bağımlı eylemlerin ASL'ye benzer şekilde hareket mekanizması sunduğu ve ilk olarak sesbilimsel sınırlılık

koşulunu sağladıktan sonra, özne ve nesne uyumunu gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu durum, dillerin tipolojik özelliklerine göre uyumun hareket gerçekleşiminin değişebildiğini göstermektedir. Seslem açısından ilginç bir görünüm sunan bu özellik, eylemin uyum kodlamak amacıyla seslem sayısını artırdığını da ortaya koymaktadır.

Şekil 44. Vücut bağımlı uyum eylemlerinin karmaşık hareket mekanizması: TİD ve ASL

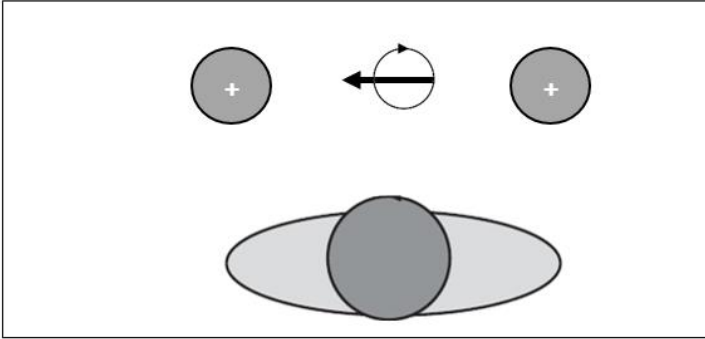
Vücut bağımlı olması, eylemin kök yapısıyla ilişkili bir durum olmakla beraber, eğer eylem bu eylemcil şablonda olduğu gibi seslem sayısını artırma gibi stratejiler gerçekleştirirse her iki üyesiyle uyuma girmektedir. TİD’de SÖYLEMEK gibi vücut bağımlı türde olan eylemlerin, sadece tek bir üyesiyle uyuma girdiğini savunan görüşün (bkz. Sevinç, 2006) aksine, bu tür eylemlerin biçim-sesbilimsel stratejiler uygulayarak uyuma girdiği görülmektedir.

Eylemin, üyelerinin özelliklerine göre (başlangıç/özne uyumunun işaretçi/1.kişi ile olup olmaması) tam uyum sergilemesi sürecinde seslem sayısını değiştirmesinin, sözdizimsel bir özellik değil, sesbilimsel bir sınırlılık olduğu da böylece ortaya çıkmaktadır. Bu durum, işaret dillerinde eylemcil uyuma ilişkin öne sürülen Şablon Modeli desteklemekte, uyumun türüyle uyumun gerçekleşimindeki sesbilimsel sınırlılıkların, birbirinden farklı düzlemlere ait olduğunu göstermektedir.

4.3.6. EyŞ-6: Çift Uyumlu Eylem

İşaret dillerinde çift uyumun gerçekleşimi, eylemin üyeleriyle ilişkili çıkaklara doğru yapılan büyükçül-düz hareketle meydana gelmektedir görüşünün aksine bu şablondaki eylemler, uzayda tek bir konumda üretilmektedir. El şeklinin her iki yönü, eylemin iki farklı üyesine doğru yönelmekte ve böylece iki farklı uyum görülmektedir. Konum-çıkak ayrımı açısından bakıldığında ikisinin sayıları örtüşmemekte ve eylemin konumu, üyeleri ilişkili çıkakların tam ortasında yer almaktadır. Sesbilimsel konumun, doğrudan üyeleriyle ilişkili çıkakla eşleşmemesi, diğer deyişle, yatay düzlemde aynı boşlukta (*slot*) bulunmaması, böyle bir ayrımın farklı dilbilgisel düzlemler için gerekli olduğu görüşünü desteklemektedir. Sözvarlığında EyŞ-6 ile oluşan bazı eylemler şunlardır: GÖZ-GEZDİRMEK, ALAY-ETMEK, SÜZMEK, DALGA-GEÇMEK, DOLANDIRMAK, KAMERA-ÇEKMEK, ANLATMAK.

Şekil 45. EyŞ-6'nın uzaydaki görünümü

Şekil 46. TİD’de EyŞ-6 ile üretilen eylemler: GÖZ-GEZDİRMEK ve ALAY-ETMEK

Tablo 12. TİD’de EyŞ-6 ile üretilen eylemler ve kökleri

Kök	Eylemcil Şablon	Eylem
 Uzay	EyŞ-6	KAMERA-ÇEKMEK
 Uzay	EyŞ-6	SÜZMEK
 Uzay	EyŞ-6	ANLATMAK

4.4 Eylemcil Şablonlara İlişkin Genel Değerlendirme

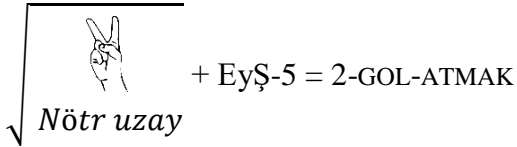
Bürünsel Modele göre içsel özelliklerden biri olan konumun, soyut özellikteki kökün anlambilimsel içeriğiyle ilişkili olmasına rağmen, ulam belirleyici görevdeki şablona doğrudan bir etkisi bulunmamaktadır. Bu doğrultuda, eylemin türü ve uyuma ilişkin taşıdığı yapısal özellikler, birlikte bulunduğu eylemcil şablona göre belirlenmektedir. Ayrıca, uyumun yatay düzlemde gerçekleşmesi ve eylemcil şablonların bu düzleme göre dağılım sergilemesi, uyum temelli biçimbilimsel bir eylem sınıflandırmasının yapısal nedenlerini de ortaya koymaktadır. Bu durumda uyum, eylemin kendisine ait içsel bir özellik olarak değil, birlikte bulunduğu eylemcil şablona ait bir özellik olarak değerlendirilebilir.

Türkçe'den ödünçlenerek alınan UYARMAK, CEVAPLAMAK, SORMAK gibi eylemler için kullanılan sözlükselleşmiş el abecelerinin anlamsal içeriği, her ne kadar kaynak dile bağlı olsa da uyuma ilişkin taşıdığı özellikler, doğrudan birlikte olduğu eylemcil şablona aittir. İletişim kanalı açısından, uzamsal ilişkileri çok sınırlı kullanan konuşma dilinde, sözcük köklerinin doğası gereği konum bilgisi içermesi beklenmemektedir. Bu nedenle, mimari açıdan bakıldığında ödünçlenen yapının, sadece köke ait bir el şekli olduğu görülmektedir. İçeriksel özelliklerin yapıları düşünüldüğünde, uyuma ait tüm yapısal özelliklerin, kökten bağımsız şekilde eylemcil şablon tarafından belirlendiği anlaşılmaktadır.

TİD sözvarlığında, sayı el şekli içeren bir kökten türetilmiş birçok sözcüğe rastlanmakla birlikte, anlamsal olarak bağlantılı bu sözcüklerin çokluğu, köklerin

türetimsellik boyutundaki işlekliliğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında “1” el şeklinin, adcıl şablonlar biraraya gelerek BİRİSİ, BİR-GÜN, BİN, ON, YÜZ, BİR-ŞEY gibi birçok türetime girdiği görülmektedir. Sözlükselleşmiş örneklerin yanı sıra, sayı el şekillerinin EyŞ-5 ile birlikteliğinde, işaretçi temel alınarak “gol atmak” veya “gol yemek” şeklinde tanımlanabilecek sözlükselleşmemiş eylemler de türetilmektedir. Kökü oluşturan niceliksel el şekli, gol sayısını belirtirken, eylemcil şablon eylemin uyum özelliklerini belirlemede ve soyut ulamsız kökü sesletilebilir/işaretlebilir sözcük haline getirmektedir. Bu durum, uyuma ilişkin yapısal özelliklerin, eylemcil şablon tarafından belirlendiğine ilişkin güçlü kanıtlar sunmaktadır.

Şekil 47. TİD’de sözlükselleşmemiş eylemler: 2-GOL-ATMAK

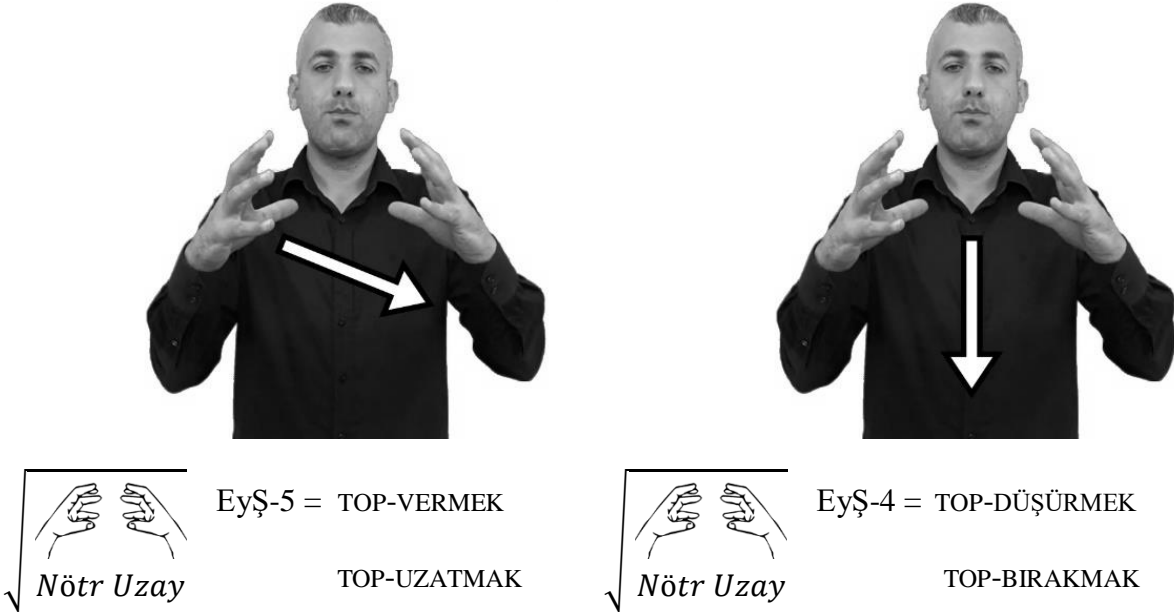

Uyum açısından bakıldığında, işaret dillerinde ilginç olan görünümlerden bir tanesi de, sınıflandırıcıların tek veya çift uyuma girebilmesidir. İşaret dilinde sınıflandırıcı, genel olarak uzayda hareket eden, belli bir konumda bulunan ve biçim-anlam açısından belli varlığı temsil eden el şeklidir. Bu açıdan bakıldığında, sınıflandırıcı özellikteki el şekillerinin DÜZ-İNCE-CİSİM, YUVARLAK-KÜÇÜK-NESNE gibi nesnelerin veya canlıların içsel özelliklerini

belirten birimler olduğu kabul edilmektedir (bkz. Liddell, 2003). Ayrıca işaret dilinde sınıflandırıcıların, karmaşık anlambilimsel içeriği nedeniyle hangi ölçütlere göre ulamlaştırılacağıının belirlenmesi, kimi zorluklar taşımaktadır (Schembri, 2003). Bu nedenle, araştırmanın kapsamı içinde bulunmadığından alanyazındaki farklı sınıflandırıcıların türlerinin aksine, eylemcil sınıflandırıcıların (*verbal classifier*) uyum mekanizması ve eylemcil şablonlar açısından görünümü, bu çalışmanın önceliğini oluşturmaktadır.

“Yuvarlak cisim” anlamsal içeriğine sahip, Tüm Varlık Sınıflandırıcısı el şeklinden oluşan kök, adcıl şablonlarla birlikte TOP, BALON, KÜRE gibi sözcükler türetmektedir (bkz. Arık, 2013). Bu kökün dikey düzleminde gerçekleşen EyŞ-4 ile birlikte olması ise TOP-DÜŞMEK, TOP-DÜŞÜRMEK ya da TOP-BIRAKMAK anlamsal içeriğe sahip sözlükselleşmemiş türetimler meydana getirmektedir. Aynı kök, yatay düzleminde gerçekleşen EyŞ-5 ile birlikte olduğunda ise TOP-VERMEK, TOP-UZATMAK gibi çift uyuma giren sözlükselleşmemiş sözcük türetimi gerçekleşmektedir (Şekil 48).

Şekil 48. Farklı eylemcil şablonlardaki sözlükselleşmemiş sınıflandırıcı eylemler

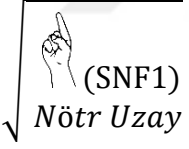

Sözcük biçimlenişindeki rolü açısından sınıflandırıcının, bir tür bağımlı yapıda görüldüğünden söz edilebilir (McDonald, 1982; Engberg-Pederson, 1983). Ayrıca Engberg-Pederson (1983), herhangi bir biçimbilimsel çözümleme yapmamasına karşın, bu yapılardaki sınıflandırıcıların çekirdek birim niteliğinde olduğunu öne sürmektedir. Şablon Biçimbilim açısından bakıldığında, sınıflandırıcı olan el şeklinin doğrudan anlambilimsel ilişkilerle bağlantılı olması ve soyut kökün çekirdeği olarak değerlendirilmesi, iki görünümün temel varsayımlarının örtüştüğünü göstermektedir. Ayrıca, kökün sesletilebilir/işaretlenebilir sözcük olabilmesi, sadece şablon birlikteliğiyle gerçekleştiğinden, bir tür bağımlı özellikte olduğu da söylenebilir. Supalla (1982) tarafından öne sürülen biçimbirim temelli bakış açısını temel alarak Glück ve Pfau (1998, 1999), Zwitserlood (2003), Benedicto ve Brentari (2004), bu tür eylemlerde, sınıflandırıcının işlevsel bir birim olduğunu, uyum işaretleyicisiyle işaret alanındaki çıkaklar arasında uyum kodladığını öne sürmektedir.

Benedicto ve Brentari (2004) buna ek olarak, eyleme eklemlenen sınıflandırıcının onun geçişli olmasıyla bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Bu bakış açısının en büyük sorunlarından birisi, sınıflandırıcıların hangi eylem köküne eklemlendiği ve biçimbilimsel birleşmenin nasıl gerçekleştiğidir. Şöyle ki, sınıflandırıcı el şekillerinden oluşan sözlükselleşmemiş işaretler, uzaydaki hareketinden ve uyuma girdiği AÖ'nün anlambilimsel özelliklerinden (+canlı, +yer vb.) dolayı “vermek” “uzatmak” “taşımak” gibi anlamsal yorumlar alsalar bile, işaret dilinde bu anlamdaki eylemlerle birleştiğini gösteren herhangi bir dilsel belirti görülmemektedir. Ayrıca aynı sözcüğün kullanıldığı tümceye göre farklı anlamlar kazanması bu varsayımı daha da zayıflatmaktadır.

Alanyazındaki birçok araştırmacı, sınıflandırıcı eylemlerin işaret biçimleniş süreçleri açısından çok üretken olduğunu ve sözlükselleşme süreci yaşadıklarını

belirtmektedir (bkz. Supalla ve diğ., 1980; Engberg-Pedersen, 1993; Aronoff ve diğ., 2003; vb.). TİD sınıflandırıcılarının el şekillerinin görünümüne bakıldığında, farklı anlamsal özellikte olduğu görülmektedir: SNF1, insan figürü için kullanılmakta ve dik duruşunu temsil etmekte; SNFB ise defter, kitap gibi yazılı materyalleri belirtmektedir (bkz. Arık, 2013). Şablon Biçimbilim açısından bakıldığında ise, sözüğün kökünü oluşturan bu sınıflandırıcıların anlamsal olarak ilişkili birçok türetim yaptığı gözlemlenmekle birlikte TİD’de SNF1, farklı türdeki şablonlarla GİTMEK, GİTMEK-GELMEK, BULUŞMAK, GÖRÜŞMEK gibi insanın; SNFB ise KİTAP, DEFTER, DOSYA gibi yazılı materyelin temsil edildiği sözcükler türetmektedir.

Tablo 13. TİD’de sınıflandırıcıların kökteki görünümü

Kök	Soyut Anlamsal İçerik	Sözcükler
 <p>(SNF1) Nötr Uzay</p>	İnsan-hareket	GİTMEK, GİTMEK-GELMEK, BULUŞMAK, GÖRÜŞMEK
 <p>(SNFB) Nötr Uzay</p>	Yazılı materyal-nesne	KİTAP, DEFTER, DOSYA

TİD sözvarlığında, sınıflandırıcı el şekillerinden oluşan birçok sözlükselleşmiş sözcük bulunmasının yanı sıra sözlükselleşmemiş birçok örneğe de rastlanmaktadır. DİREKSİYON sözüğünün köküne bakıldığında, iki elle üretilen el şekline sahip olduğu ve yansız uzayda üretildiği görülmektedir. Bu kök, büyükçül, tekrarlı ve bakışsımsız bir hareketten oluşan adçıl bir şablonla birlikte olduğunda DİREKSİYON sözcüğü türetilmektedir. Aynı kök, uyum kodlayabilen eylemcil bir şablonla birlikte görüldüğü zaman ise sözlükselleşmemiş

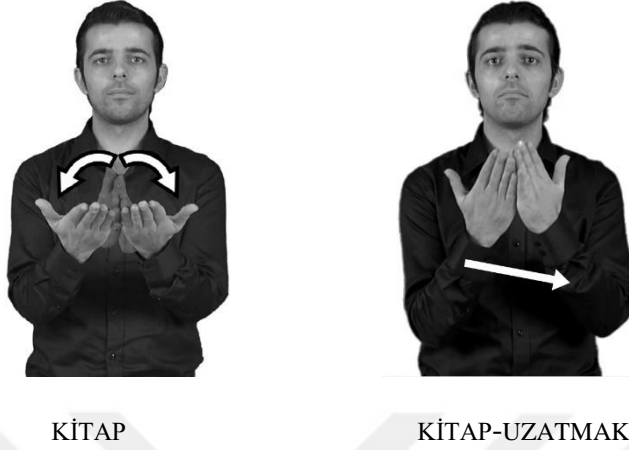
DİREKSİYON-VERMEK (*sürmesi için birine direksiyonu vermek*) şeklinde tanımlanabilen eylem türemektedir (Şekil 49). Anlık oluşuma izin veren bu görünüm, işaret dillerinde şablonun işlek bir yapıda olduğunu ve varolan sözcüklere gelen biçimbirimlerin aksine kökün farklı türdeki şablonlarla birlikteliği sonucunda yeni sözcükler türetebilmesini desteklemektedir.

Şekil 49. Sözlükselleşmemiş sınıflandırıcı eylemler: DİREKSİYON-VERMEK

Aynı kökten türeyen bu sözcüklerin farklı ulamlardaki şablonlarla görülmesi, çekimsel açıdan farklılıklar yaratmaktadır. DİREKSİYON-VERMEK, kökün EyŞ-5 ile birleşmesiyle türemekte olup ikili uyuma giren bir eylemdir. Benzer şekilde KİTAP sözcüğü, sınıflandırıcı özellikteki bir kökten türetilmekte, bu kökün eylemcil şablonla görüldüğü durumda yeni sözcükler oluşmaktadır.

Şekil 50. Sınıflandırıcı özellikteki el şekillerinin türetimi: KİTAP ve KİTAP-UZATMAK

Şablon Biçimbilim açısından bakıldığında, sınıflandırıcı türdeki el şekillerinden oluşan köklerin, eylemcil şablonlarla birleşerek sözlükselleşmemiş eylemler türetmesi, eylemcil şablonun işlekliliğinin yanı sıra şablonun, uyum özelliği taşıdığını göstermektedir. Aynı zamanda anlık oluşuma (*nonce formation*) izin veren bu görünüm, işaret dillerinin Şablon Biçimbilim açısından inceleyebilirliğini de desteklemektedir.

TİD’de sözvarlığı incelendiğinde, sınıflandırıcı el şekline sahip olan tüm sözcüklerin, anlık oluşum yoluyla eylemcil şablonda bulunamadığı gözlemlenmekte ve bu durumun temelinde, şablonun aksine kökün özelliklerinin yattığı düşünülmektedir. İşaret dillerinde, birçok sınıflandırıcı sınıflandırması olmasına karşın en azından iki türe ayrıldığına söyleyen yaklaşım, son yıllarda daha çok kabul edilmektedir. Buna göre Tüm Varlık Sınıflandırıcısı (*whole entity classifier*), göndergeleri temsil etmekte, işaretlerin anlamsal/biçimsel özelliklerini simgelemektedir. Vücut/Bütün Parçası Sınıflandırıcıları ise nesnenin belli bir parçasını temsil etmektedir.

Yukarıdaki DİREKSİYON-VERMEK ve KİTAP-UZATMAK eylemlerinin köklerine bakıldığında her iki el şeklinin Tüm Varlık Sınıflandırıcı türünde olduğu görülmektedir.

SNFA türündeki el şekli, direksiyonun iki elle tutulduğunu, iki el arasındaki mesafe ise, şeklini ve boyutunu göstermektedir. SNFB türündeki el şekli ise, yazılı materyalin, düz ve dikdörtgen biçimde olduğunu ve iki parçadan oluştuğunu temsil etmektedir. Bu nedenle her iki sınıflandırıcı, temsil ettikleri varlığın şekli, boyutu ve görünümü açısından tümünü sunmaktadır.

TİD’de BİLGİSAYAR sözcüğü ise, el şeklinin klavye kullanımını temsil ettiği bir kökten oluşmakta olup bu nedenle Vücut/Bütün Parçası Sınıflandırıcı türündedir. Tüm Varlık Sınıflandırıcıların aksine bu kök, eylemcil bir şablonla BİLGİSAYAR-UZATMAK, BİLGİSAYAR-VERMEK ya da BİLGİSAYAR-TAŞIMAK gibi anlamları olabilecek herhangi bir sözcük türetememektedir. Buna karşın, tüm varlık sınıflandırıcısı türündeki el şekline sahip herhangi bir kök, belirli konumda üretilmesi gibi metaforik²⁶ görünümü bulunmuyorsa ya da sesbilimsel sınırlılığa sahip değilse, eylemcil şablonla birleşip yeni sözcükler türetme olanağı sunmaktadır. TİD’de KÖPEK sözcüğünün kökü de, benzer şekilde köpeğin çenesini ve ağız yapısını temsil etmesi nedeniyle vücut parçası sınıflandırıcısı türündedir. Sınıflandırıcının türü nedeniyle eylemcil bir şablonla birleşip KÖPEK-UZATMAK, KÖPEK-VERMEK, KÖPEK-GÖSTERMEK, KÖPEK-TAŞIMAK gibi anlamları da olabilecek olası sözcükler türetememektedir.

²⁶ Biliş ile ilgili sözcükler baş çevresinde üretilmesi ile benzer durum.

Şekil 51. Vücut/Bütün Parçası Sınıflandırıcısı: BİLGİSAYAR ve KÖPEK

BİLGİSAYAR

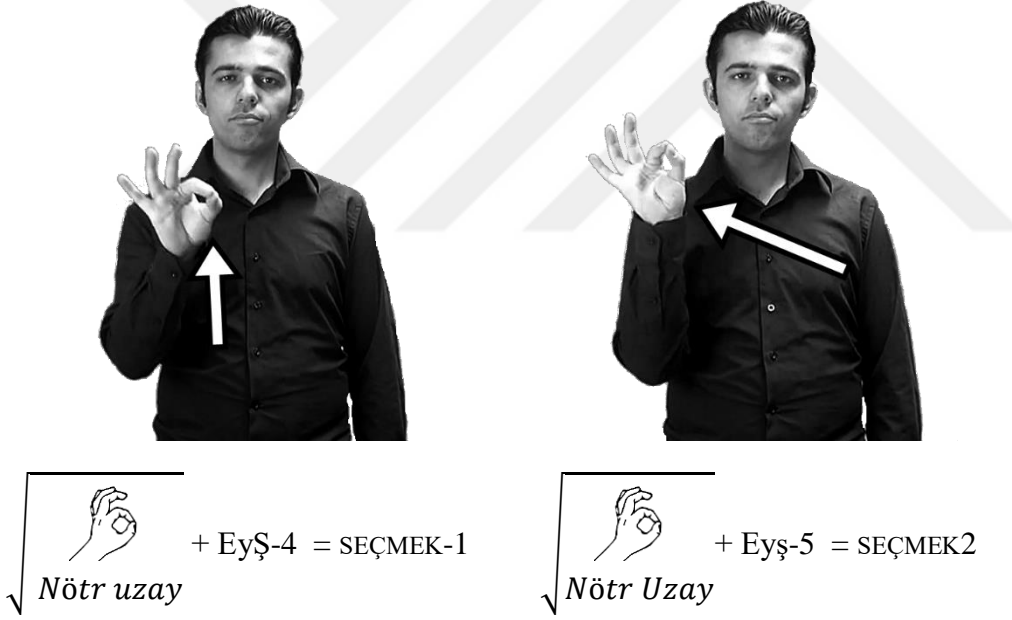
KÖPEK

Alanyazında sınıflandırıcı eylemleri olarak adlandırılan ve karmaşık biçimbilimsel görünümü olduğu öne sürülen yapıların, Şablona Biçimbilimi bakış açısıyla incelendiğinde, birçok biçimbirim barındıran bir karmaşıklık sunmadığı aksine farklı anlamsal özelliklerinin kök yapısıyla daha net bir şekilde açıklandığı görülmektedir.

Alanyazında sınıflandırıcı eylemleri olarak adlandırılan sözcük türleri, Şablon Biçimbilim açısından incelendiğinde, biçimbilimsel açıdan karmaşık bir görüntünün aksine sınıflandırıcının farklı anlamsal ilkeller sunduğu, kök yapısının ise daha yetinmeci bir bakış açısı sunduğu gözlemlenmektedir. Sözlükselleşmemiş kimi görünümlerin farklı eylemcil şablonlarla yeni sözcükler türetmesi, hem kökün yapısı hem de şablonun uyum özellikleri açısından birçok konuya ışık tutmaktadır. Sınıflandırıcı el şekilleri, kökte yer alan el şekillerinin basit bir ilişkide değil, birbirlerine karşı yönelim ve konum özelliklerini barındıran karmaşık bir yapıda olduğunu göstermektedir. Ayrıca işaret dillerindeki uyum mekanizmasının, kişinin aksine, uzamsal gerçekleşimi olan çıkak temelli olduğuna ilişkin birçok sezdirim sunmaktadır.

Sözlükselleşmemiş yapıların yanı sıra sözvarlığında, aynı kökten oluşan ama farklı eylemcil şablonlarla birlikte bulunan sözlükselleşmiş örneklere de rastlanmaktadır. “*Tercihini bir yönde kullanmak*” soyut anlamsal içeriğe sahip kök sözcüğü, EyŞ-4 türetildiğinden tek bir üyesiyle uyuma girebilen SEÇMEK-1, EyŞ-5 ile birlikteliğinde ise iki farklı üyesiyle uyuma girebilen SEÇMEK-2 sözcüğü türemektedir. Bu örnek, uyumun kökün anlamsal içeriğinden bağımsız şekilde belirlendiğinin yanı sıra, eylemcil şablonun sözlüksel çeşitlilikle bağlantısı olabileceğini de göstermektedir.

Şekil 52. Kökün farklı eylemcil şablonla birlikteliği: SEÇMEK-1 ve SEÇMEK-2

Sonuç olarak bu çalışmada, Padden (1990) tarafından öne sürülen klasik eylem sınıflandırmasının, yapısal açıdan birçok eksikliği bulunduğu ve eylem türlerinin birbirini dışlayıcı nitelikte olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Şablon Biçimbilim bakış açısıyla TİD incelendiğinde, hem türetimsel hem de çekimsel mekanizmaların daha kolay saptandığı görülmektedir. Şablon Biçimbilim açısından dillere benzer şekilde, içsel özellikler soyut anlambilimsel kökü oluştururken, bürünsel özellikler sözcüğü sesletilebilir/işaretlenebilir

duruma getirmektedir. Sözlükselleşmemiş eylemler, ödünçlenen sözcükler, farklı ulamlardaki türetimler, kökün ulam bağımsız şekilde bulunduğu görüşünü desteklemektedir. İşaret dilindeki eylem sınıflandırmasının görünümünde, doğrudan sesbilimsel ya da anlambilimsel nedenlerin aksine, kökün birlikte olduğu şablonun özellikleri olduğu, ayrıca eylemin uyuma girebilme potansiyelinin şablonun taşıdığı çıkak özelliğiyle doğrudan ilişkili olduğu gözlemlenmektedir.

5. TÜRK İŞARET DİLİNDE UYUMA İLİŞKİN ÇÖZÜMLEMELER

5.1 Uyum Türü

Padden (1983, 1988, 1990)'ın klasik sınıflandırmasına göre uyum ve uzamsal eylemler farklı anlamsal rollerle ilişkili oldukları için, farklı türdeki üyelerle uyuma girmektedir. Buna karşın, her iki eylem türünün birbirini dışlayıcı özelliklerinin, belirsiz bir görünüm sergilemesi ve benzer uzamsal ilişkileri kullanarak, uzaydaki konumlar arasında uyum gerçekleştirilmesi nedeniyle de aynı türde oldukları öne sürülmektedir (bkz. Quadros, 1999; Quadros ve Quer, 2008).

Şablon biçimbilim çözümlemesinde, uyum ve uzamsal eylemlerin TİD'de benzer eylemcil şablonlarla oluşması, işaret dillerinde çekimli (basit) ve çekimsiz (uyum /uzamsal) olmak üzere ikili eylem türü olduğunu iddia eden görüşü destekler niteliktedir. Şablon biçimbilim yaklaşımı, eylemcil şablonun biçimbilimsel özelliklerini sunmasına karşın bu bölümde, eylemcil uyum türünü belirleyebilmek için uyum paradigmasının gerçekleşimi, uyum sınırlıkları ve uyumun sözdizimsel motivasyonu sorgulanacaktır.

5.1.1. Kişi Uyumu ve Uzamsal Uyum

Libras üzerine yaptığı çalışmada Quadros (1999), Padden'ın klasik sınıflandırmasının aksine, eylem türlerinin, çekime girmeyen (uyumsuz) ve çekimli (uyumlu) şeklinde ayrılması gerektiğini ve hem uzam hem de kişi uyumunun altında yatan mekanizmanın, benzer olduğunu belirtmektedir. Klasik sınıflandırmaya göre uyum eylemi ile uzamsal eylem ayrımının başlıca belirleyicisi, eylemin uyuma girdiği üyelerinin konusal rolleridir. Uzamsal eylemler, hedef ve kaynak; uyum eylemleri ise edici, etkilenen ve konu

konusal rolündeki üyelerle uyuma girmektedir. Uzamsal eylemlerin başlangıç ve bitiş noktaları, uzamsal göndermelerini belirtirken, bir nesnenin uzayda bulunduğu konumdan başka bir konuma hareketi ve bu hareketin yörüngesi ise konumsal (*locative*) üyeleri arasındaki ilişkiyi sunmaktadır. İlk bakışta, eylem üyeleri ve konusal roller açısından her iki uyum türü arasında keskin bir ayırım olduğu görülmesine karşın, TİD’de belirtilen koşullara aykırı kimi durumlar da gözlenmektedir.

Konusal roller açısından KOYMAK eyleminin nesnesi (SEN), yararlanıcı rolünde bulunmakta (67) ve bu nedenle, eylemin gerektirdiği konusal rolü (kaynak) taşımamaktadır. Ayrıca konusal roller temelli ölçüte karşıt bir şekilde eylem, yararlanıcı rolündeki SEN ile ilişkili çıkaktan başlayarak tam uyum sergilemekte ve bu durum, uzamsal eylemin başlangıç noktasının kaynak rolündeki üyeyle uyuma girdiğini belirten varsayıma karşıt bir özellik taşımaktadır. Öte yandan, rol kuramına aykırı bir şekilde, eylemin doğrudan nesnesinin iki farklı rol (yararlanıcı ve kaynak) yüklendiğini belirtmek ise, kuramsal açıdan yeni sorular ve sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Rol Kuramı açısından bakıldığında, konusal rollerin ölçüt olarak kullanıldığı bir sınıflandırmanın kimi sorunlu yönlerinin bulunduğu gözlemlenmektedir.

(67) BEN_aSEN_bFABRİKA_c bKOYMAK_c [Uzamsal uyum]

Ben seni fabrikaya koydum (yerleştirdim).

Quadros ve Quer (2008, 2010), konusal roller açısından uyum eylemlerini inceleyen yaklaşımların (bkz. Meir, 2002) birçok belirsizlik barındırdığını ve eylemlerin, üyelerinin konusal rollerine göre uyuma girmediğini belirtmektedir. Bunu destekler şekilde, TİD’de uyum eylemlerinin, uyuma girdiği üyelerinin konusal rollerinin değişebildiği görülmektedir. (68)’de nesne, konu rolünde bulunurken (69)’da ise deneyimci rolünde bulunmaktadır.

(68) BEN_a SEN_b aGÖRMEK_b → konu rolü

‘Ben seni gördüm.’

(69) BEN_a SEN_b aEĞİTMEK_b → deneyimci rolü

‘Ben seni eğittim.’

Uyum eylemi ve uzamsal eyleminin benzer uyum türü olduğunu belirten Quadros ve Quer (2008)’e göre, sayı uyumu türlerinden yinelemeli çoğulluğun her iki türde de benzer işlevde olması, aynı tür olduğunu gösteren kanıtlardan biridir. Quadros ve Quer (2008)’i destekler şekilde TİD’de yinelemeli hareket²⁷, her iki türdeki eylemle beraber görülmekte, eylem yana doğru yinelenerek dağılımsal işaretleme gerçekleştirmektedir (70-71).

(70) DÜN GÖREV VERMEK_a-dağ.

‘(Onların her birine) dün görev verdim.’

(71) DOLAP EŞYA KOYMAK_a KOYMAK_b KOYMAK_c

‘Dolaptaki eşyaları oraya, oraya ve oraya koydum.’

Klasik sınıflandırmanın bir başka savunusu ise, uyum eylemlerinin aksine uzamsal eylemlerin görünüşsel (*aspectual*) işaretleme almamasıdır. Buna göre, biçimbilimsel bir sınıflandırmaya dayalı eylem türleri, işlevsel bir baş tarafından kodlanan görünüşle doğrudan ilişki içindedir. Öte yandan, eylemin hangi türde olduğu fark etmeksizin, TİD’de el dışı hareketle gerçekleşen *bitmişlik görünüşü* (bn), klasik sınıflandırmaya göre uyum eylemi VERMEK (72) ve uzamsal eylem KOYMAK (73) ile bulunabilmektedir. Bu durum, TİD’de görünüşü kodlayan bir başın, eylem seçme kısıtlılığı bulunmadan her iki türdeki eylemle görülebildiğini göstermektedir.

²⁷ TİD’de eylemin yinelenmesinin görevleri ve dağılımı, (4.2.2)’deki bölümde ayrıntılı olarak tartışılmaktadır.

(72) SEN VERMEK_{bn}

‘Ben sana verdim.’

(73) DÜN MASA KOYMAK_{bn}

‘Dün masaya koydum.’

TİD’de karmaşık eylem görünümünde bulunan BİLGİ-VERMEK (BİLGİ-KOYMAK) eylemi, BİLGİ ve KOYMAK katkısız eyleminden oluşmakta, her ne kadar klasik sınıflandırmaya göre KOYMAK uzamsal türde bir eylem olarak sınıflandırılmasına karşın (74)’de görüldüğü gibi özne ve nesnesiyle uyuma giren uyum eylemi gibi davranmaktadır.

(76) BEN_a PATRON_b BİLGİ_{+a}KOYMAK_b

‘Ben patrona bilgi verdim.’

Klasik sınıflandırmanın temel savunularından biri, eylemin hangi türde ve hangi üyesiyle uyuma gireceği önceden biçimbilimsel olarak belli olmasıdır. Öte yandan bu sınıflandırmaya göre geriye dönük uyum eylemlerinden ALMAK, ilk önce nesnesi daha sonra öznesiyle uyuma girmesi beklenirken tümcede BURA gibi konumsal anlam taşıyan bir AÖ bulunduğunda beklenmedik şekilde doğrudan ve dolaylı nesnesiyle uyuma girmektedir (77). Aynı zamanda, eylemin klasik görüşe göre uyuma girdiğinde ise tümce bozulmaktadır (78). Eylemin uyum sergileyip sergileyemeyeceği biçimbilimsel açıdan belirlenmesine karşın hangi üyesiyle uyuma gireceği, eylemin üye yapısını, diğer bir deyişle sözdizimsel özelliklere bağlı olduğu görülmektedir.

(77) BEN_a ARKADAŞ İM_b BURA_c bALMAK_c

‘Ben arkadaşımı buraya aldım.’

(78) *BEN_a ARKADAŞ İM_b BURAC_c bALMAK_a

‘Ben arkadaşımı buraya aldım.’

Uyum eylemlerinin özne konumundaki üyesinin [-gönderimsel] özellikte olduğu durumda elin hareketi, konuşucunun önündeki eksiltili uzaydan başlayarak (79) uyuma gireceği üyesiyle ilişkili konuma doğru hareket etmekte (bkz. Costello, 2016) ve böylece eylem, sadece tek bir üyesiyle uyuma girmektedir. Uzamsal eylemlerin kaynak rolündeki konumsal üyesi bulunmuyorsa ya da [-gönderimsel] özellikte ise uyum eylemlerine benzer şekilde hareket, uyumun gerçekleşmediği eksiltili uzaydan başlamaktadır (80). Bu durum, her iki türdeki eylemin tek bir üyesiyle uyuma girdiğinde benzer biçimsözdizimsel gerçekleşim sergilediğini göstermektedir.

(79) MESELA BİRİSİ SEN_a oSORMAK_a

‘Mesela birisi seni sordu.’

(80) BİR YER MASA İM_a oKOYMAK_a

‘Bir yerden masaya koymuş.’

Meir (1998), uzamsal eylemlerin konumsal üyeleri arasındaki uyumun nesnenin ilerlediği yörüngeyi temsil ettiğini iddia etmesine karşın (80)’de KOYMAK eyleminin başlangıç noktası, uyuma girmediği için eksiltili uzaydan başlamaktadır. Meir (1998)’in varsayıma göre uzamsal başlangıcının kaynak rolü kodlamasından dolayı, eksiltili uzaydaki herhangi bir varlığın bu rolde olması beklenirdi. Buna karşın eksiltili uzayda bulunan işaretçinin konumun kaynak rolünü temsil ettiğini söylemek çok güçtür. Bu nedenle, uzamsal eylemlerin de biçimbilimsel olarak uyum potansiyeli taşımasına karşın, uyumun sözdizimsel gerçekleşiminin, eylem üyelerinin işlevsel özelliklerine bağlı olduğu görülmektedir.

Özellikle ASL üzerine yapılan çalışmalar, işaret dillerinde çift-geçişli eylemlerin özne ve dolaylı nesneyle uyuma girdiklerini göstermektedir (bkz. Padden, 1990; Aronoff, Meir ve Sandler, 2000; Meier, 2002; Thompson, Emmorey ve Kluender, 2006; Lillo-Martin ve Meier, 2011). Buna karşın TİD’de, çift-geçişli eylemin doğrudan nesnesi [+gönderimsel] özellikteyse ve uzamda çıkakla sunuluyorsa uyum, eylemin her iki nesnesi arasında gerçekleşmekte (81), fakat eylemin özne ve doğrudan nesnesiyle uyuma girdiğinde ise tümce bozulmaktadır (82).

(81) BEN_a KİTAP İM_c SEN_b VERMEK_b

‘Ben kitabı sana vereceğim.’

(82) *BEN_a KİTAP İM_c SEN_b VERMEK_a

‘Ben kitabı sana vereceğim.’

Diğer taraftan, doğrudan nesnenin [-gönderimsel] olduğu durumda ise ASL’ye benzer şekilde eylem, özne ve dolaylı nesneyle uyuma girmektedir. Bu durum, çift-geçişli uyum eyleminin her zaman özne ve doğrudan nesnesiyle uyuma girmediğini, ayrıca üyelerinin gönderimsel-çıkak özelliğinin ve sözdizimsel konumlarının belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu nedenle çift-geçişli üye yapısına sahip VERMEK eylemi, üyelerinin [+kimlik] ve [+gönderimsel] özelliğine göre hem dolaylı ve doğrudan nesnesi (83) hem de öznesi ve dolaylı nesnesiyle (84) uyuma girebilmektedir

(83) BEN_a KİTAP İM_c SEN_b VERMEK_b

[KİTAP = +gönderimsel]

‘Ben kitabı sana vereceğim.’

(84) BEN_a SEN_b KİTAP_a VERMEK_b

[KİTAP = -gönderimsel]

‘Ben sana kitap vereceğim.’

TİD’de çift-geçişli eylemler, dolaylı nesnenin [-gönderimsel] özellikte olduğu durumda, hem eylemin başlangıcı hem de bitişine ilişkin uyum paradigmasını gerçekleştirememektedir (85). Öte yandan, eylemin doğrudan nesnesi ve öznesiyle uyuma girdiği durumda ise tümce bozulmaktadır (86). TİD’de çift-geçişli uyum eyleminin uyuma ilişkin taşıdığı biçimbilimsel potansiyele rağmen, ancak dolaylı nesnenin [+gönderimsel] özellikte olduğu durumda, uyumun sözdizimsel bir güdülenme yaşadığı ve böylece eylemin uyum paradigmasını kodladığı gözlemlenmektedir.

(85) $BEN_a KİTAP İM_b BİRİ_ø VERMEK_ø$ [BİRİ = -gönderimsel]

‘Ben kitabı birine vereceğim.’

(86) $*BEN_a KİTAP İM_b BİRİ_a VERMEK_b$ [BİRİ = -gönderimsel]

‘Ben kitabı birine vereceğim.’

Ayrıca, doğrudan nesnenin kendine özgü gönderimsel-çıkak yüklenerek [+kimlik] değeri aldığı durumlarda eylem, özne ve dolaylı nesne (87) ya da özne ve doğrudan nesne üyeleriyle (88) uyuma girdiğinde tümce bozulmaktadır.

(87) $??/*BEN_a KİTAP İM_c SEN_b_a VERMEK_b$

‘Ben kitabı sana vereceğim.’

(88) $*BEN_a KİTAP İM_c SEN_b_a VERMEK_c$

‘Ben kitabı sana vereceğim.’

Çift-geçişli eylemlerin üyelerinin sözdizimsel konumları, eylemin uyum gerçekleşimini değiştirmekte, (90)’da doğrudan nesne ANAHTAR AÖ’sü sözcük dizilişi açısından eyleme daha yakın olmasına karşın uyum gerçekleşimi, öznenin dolaylı nesneye doğrudur.

(89) BEN_a ANAHTAR İM_c ARKADAŞ_b c VERMEK_b

‘Ben anahtarı arkadaşşıma verdim.’

(90) BEN_a ARKADAŞ_b ANAHTAR İM_c a VERMEK_b

‘Ben arkadaşşıma anahtarı verdim.’

İlk bakışta uyumun EÖ mimarisi içerisinde dolaylı nesne > doğrudan nesne > özne hiyerarşisini gözetken en yakınlık koşulu taşıdığı görülmeye karşın doğrudan sözdizimi ilgilendiren bu sorunun, farklı kuramsal çözümlerle desteklenmesi gerektiği açıktır. Öte yandan böyle bir hiyerarşi, işaret dillerinde eylemin belirli üyelerinin aksine belirli sözdizimsel konumlarda bulunan, [+kimlik] özelliği taşıyan üyeleriyle uyuma girmesini net bir şekilde açıklamaktadır. Böylece TİD’de çift uyum sergileyen uyum eylemin başlangıç konumunun 1. uyumu, bitişinin ise 2. uyumu sergilediği fakat yüzey yapıdaki sıralanışın tam tersi şekilde, eylemin öncelikli olarak bitiş noktası daha sonra ise başlangıç noktasıyla uyuma girdiği söylenebilir. Buna göre eylemin uyumu gerçekleşimini belirleyen sözdizimsel mimari ile dilsel gerçekleştirmedeki çizgisellik, birbirinin karşıtı görüntü sunmaktadır.

Yakınlık koşulu, sadece çift uyum sergileyen tek-geçişli veya çift-geçişli eylemlerin yanı sıra EyŞ-3 veya EyŞ-4 ile oluşan tek uyumlu eylemlerde de gözlemlenmektedir. Tek bir üyesiyle uyuma girebilen fakat geçişli özellikteki BULMAK eylemi, nesne konumundaki üyesiyle uyuma girdiğinde dilbilgisel görünüm sunarken (91), uyumun özne konumundaki üyeye gerçekleştiğinde tümce bozulmaktadır (92).

(91) BEN_a TELEFON İM_b BULMAK_b

‘Ben telefonumu buldum.’

(92) *BEN_a TELEFON İM_b BULMAK_a

‘Ben telefonumu buldum.’

Uyum eylemlerinin tam uyum paradigmasını sergileyebilmesi için, eyleme en yakın üyenin [+gönderimsel] özellikte bulunması koşulunun, eylemcil uyumu tetikleyen sözdizimsel motivasyon olduğu görülmektedir. Uzamsal türdeki eylemlere bakıldığında, (93)’deki gibi hedef, konusal rolündeki AÖ’nün [+gönderimsel] olduğunda, eylem tam uyum paradigmasını sergilerken, (94)’teki gibi [-gönderimsel] olduğunda, uyum kodlayamadığı görülmektedir.

(93) BEN ANAHTAR BURA_a MASA İM_b aKOYMAK_b [MASA = +gönderimsel]

‘Ben anahtarı buradan masaya koyacağım.’

(94) BEN_a ANAHTAR MASA İM_b BAŞKA BİR YER _oKOYMAK_o [BİR YER = -gönderimsel]

‘Ben anahtarı masadan başka bir yere koyacağım.’

Ayrıca klasik sınıflandırmaya göre, uzamsal eylemin kaynak ve hedef konusal rolündeki üyelerinin tümcede açık olarak bulunduğu durumlarda, eğer hedef rolündeki üye [+gönderimsel] özellikte ise eylemin tam uyum sergilediği (95), [-gönderimsel] ise eylemin hem başlangıç hem de bitiş uyumunun gerçekleşmediği görülmektedir (96).

(95) BEN_a BİR-ŞEY BURA_b MASA İM_c bKOYMAK_c [MASA = +gönderimsel]

‘Ben bir şeyi buradan masaya koyacağım.’

(96) BEN_a BİR-ŞEY BURA_b BAŞKA BİR YER _oKOYMAK_o [BİR YER = -gönderimsel]

‘Ben bir şeyi buradan başka bir yere koyacağım.’

Uyumun sözdizimsel motivasyonu açısından, çiftgeçişli uyum eylemlerinin dolaylı nesnesi ve uzamsal eylemlerin hedef rolündeki üyesi [+gönderimsel] özellikte olduğunda,

eylemin tam uyum sergilediği gözlemlenmektedir. Eylemin bu üyelerinin işlevsel görünümünün ve eyleme yakınlığının uyum motivasyonuna etkisinin, sözdizim temelli başka çalışmalarla incelenmesi gerektiği açıktır.

Özellikle ASL üzerine yapılan çalışmalarda (bkz. Padden, 1990; Rathmann ve Mathur, 2002), eylemlerin uyum gerçekleşimi sırasında [+canlı] üye koşulu bulunduğu iddia edilmesine karşın TİD’de tek üyesinin (97-98) ya da her iki üyesinin [-canlı] olduğu durumlarda (99), eylemin tam uyum sergilediği ve [\pm canlı] koşulunun TİD için geçerli olmadığı gözlemlenmektedir.

- (97) BEN_a BİLGİSAYAR_b aGÖRMEK_b [-canlı] nesne
'Ben bilgisayarı gördüm.'
- (98) KAMERA_a BEN_b aGÖRMEK_b [-canlı] özne
'Kamera beni görüyor.'
- (99) TELEFON_a TELEVİZYON_b aETKİLEMEK_b [-canlı] özne ve nesne
'Telefon televizyonu etkiliyor (bozuyor).'

Padden’ın üç-parçalı sınıflandırmasına göre, konumsal üyeleriyle uyuma giren uzamsal eylem türünde olmasına karşın, TİD’de TAŞINMAK eyleminin her iki üyesi, [+canlı] ve [+kişi] özellikte bulunabilmektedir. Uyumun gerçekleşimi açısından, hem [+canlı] (100) hem de konum bildiren üyelerin olduğu tümce (101) arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Bu durum, uyum ile uzamsal eylemlerin benzer olduğunu ve her ikisinin de çekimli eylem olarak incelenmesi gerektiğini söyleyen görüşü desteklemektedir (bkz. Quadros, 1999; Quadros ve Quer, 2008). Ayrıca birçok araştırmacı, uyum gerçekleşimi olan bu iki eylem

türünün uzamsal düzlemde birbirinden ayrılmasının çok güç olduğunu belirtmektedir (bkz. Engberg-Pedersen, 1986; Bos, 1990; Johnston, 1991, Costello, 2016).

(100) SEN_x BEN_y xTAŞINMAK_y

‘Sen bana taşındın.’

(101) ÖNCE BEN ANKARA_x İSTANBUL_y xTAŞINMAK_y

‘Önceden ben Ankara’dan İstanbul’a taşındım.’

Janis (1992, 1995) ise eylem uyumunda, denetleyicinin konumsal özellikte olduğunda uzamsal uyum; kişi olduğunda ise kişi uyumu gerçekleştiğini söylemektedir. Buna karşın (100-101)’de görüldüğü gibi, eylemin üyesinin kavramsal açıdan konumsal özellikle ilişkili ama [+canlı] ve [+kişi] özellikte bulunması durumunda, Janis’in tanımına göre uyumun hangi türde olduğunu söylemek çok zordur.

TİD’de ÖDEMEK eyleminin üye yapısında [+canlı] özellikte iki üye bulunduğu (102), klasik sınıflandırmaya göre uyum eylemi olarak tanımlanırken, üyelerden birinin [-canlı] olduğu durumda eylem (103), kaynak rolündeki üyesiyle uyuma giren uzamsal eylem gibi davranmaktadır. Her iki örnekte de eylemin üyesi SEN, aynı konusal rolü taşımasına karşın ikinci örnekte, beklenmeyen bir şekilde eylemin ilk uyumunun uzam türünde, ikinci uyumunun ise kişi türünde olduğu belirsiz bir durum ortaya çıkmaktadır. Yapısal açıdan bakıldığında işte, bu nedenle, uyum ve uzamsal eylemler arasında birbirini karşılıklı olarak dışlayan biçimbilimsel sınıflandırmanın aksine, iç içe geçmiş görünümler gözlemlenmektedir.

(102) BEN_a SEN_b aÖDEMEK_b

(Çift uyum eylemi)

‘Ben sana ödüyorum.’

(103) BEN_a EV KİRA EL DEĞİL BANKA_b SEN_c *_{a/b}ÖDEMEK_c

(Uzamsal eylem)

‘Ben sana ev kirasını elden değil, bankadan ödüyorum.’

İşaret dillerinde sınıflandırıcılar, özellikle eylemlerle birleşmiş bir şekilde bulunmakta, (i) göndergenin uzaydaki hareketini; duruşunun, konumunun ve uzayda bulunduğu yerin değişimini ve (ii) göndergenin tutuşunu göstermektedir (bkz. Supalla, 1982, 1986; Engsborg-Pedersen, 1993; Schembri, 2001, 2003; Wallin, 1996, 2000; Arık, 2009; ve diğ.). İşaret dili alanyazında, sınıflandırıcılardan oluşan birçok eylem sözvarlığında yer almakta, bu eylemlerin uyuma ilişkin görünümüleri benzer görünüm sergileyebilmektedir. TİD sözvarlığına bakıldığında, sözlükselleşmiş görünümünün yanı sıra sözlükselleşmemiş biçimde bulunan birçok sınıflandırıcı eylem, klasik eylem sınıflandırmasının farklı açılardan test edilmesini sağlamaktadır.

Yuvarlak cisimleri belirten el şekline sahip sınıflandırıcı eylem, üyesinin [+canlı] özellikte bulunduğu durumda VERMEK (104), [-canlı] olduğunda ise KOYMAK (105) olarak yorumlanmaktadır. Burada ilginç olan şudur ki, TİD’de VERMEK olarak yorumlandığında *uyum eylemi* (104), KOYMAK olarak yorumlandığıdaysa *uzamsal eylem* (105) olarak kabul edilmektedir. Bu durum, eylem üyelerinin anlamsal özellikleri gözetilerek yapılan biçimbilimsel bir sınıflandırmanın, çok önemli eksiklikleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, eylem türleri arasında kaymadan söz etmek yerine, yapısal açıdan uyumun aynı, yüzeyde görülen farklılıkların ise anlambilimsel yorumlamaya bağlı olduğunu söylemek daha doğru olabilir.

(104) DÜN BEN_a SEN_b aYUVARLAK-CİSİM-VERMEK_b

‘Dün ben sana yuvarlak cisim verdim.’

(105) DÜN BEN_a BURAB_a YUVARLAK-CİSİM-KOYMAK_b

‘Dün ben buraya yuvarlak cisim koydum.’

Buraya kadar olan bölümde anlatılanlar, klasik sınıflandırmadan farklı olarak, uyum ve uzamsal eylemlerin birbirini dışlayıcı özelliklerinin belirsiz olduğunu ve uyum gerçekleşimi açısından benzer görünüm sunduklarını göstermektedir. Şablon biçimbilim bakış açısının iki türdeki eylemin, aynı eylemcil şablonlarla üretildiği iddiasının, uyum paradigması açısından da desteklendiği görülmektedir.

Eylem türleri sınıflandırması açısından sorunlu başka bir tür ise, düzenli eylemlerin aksine asimetrik uyum gerçekleşimi (önce nesne sonra özne uyumu) sunan geriye dönük uyum eylemleridir.

Sözdizimi mimarisi açısından örtük üyeler, yansıma gerçekleştirilmemiş, konusal rolü bulunmayan ve bu nedenle sözdiziminde olmayan yapılar olarak değerlendirilmesine karşın Landau (2010), örtük üyelerin de sözdizimsel olarak etkin olduklarını ve parçasal kontrol sunduklarını belirtmektedir. Örtük üyeler, tamamen soyut varlıklar olabilmekte ve kullanımbilimsel olarak, belirli durumlarda var olduklarına ilişkin çıkarım yapılabilmektedir. Kuramsal açıdan bakıldığında ise en büyük sorun, örtük üyelerin sözdizimsel mekanizma içinde nerede ve nasıl bulduklarına ilişkindir. Ayrıca, örtük üyelerin sözdizimsel yansıma gerçekleştirilmesine yönelik alanyazında iki farklı görüş olmasına karşın, kapsamlı dilsel kanıtlara henüz ulaşılammıştır. Bhatt ve Pancheva (2006:581) bu durumu, örtük üyelerin sözdizimsel olarak etkin olduklarına ilişkin kimi kanıtlar elde edilmesine karşın, sözdizimsel bir yansıma gerçekleşmediği sonucuna varacak kadar herhangi bir dilsel kanıt bulunamadığını belirterek özetlemektedir.

Bu çalışmada ise, Landau (2010) temel alınarak, TİD’de geriye dönük eylemlerin uyum gerçekleşiminin bakışsımsız bir görünüm taşımadığının, aksine eylemin örtük üyesiyle uyuma girmesi sonucu böyle bir çizgiselleşmenin ortaya çıktığı savı ileri sürülmektedir. TİD’de karşıtsal okuma alması durumunda, hedef rolündeki BEN AÖ’sünün açık bir şekilde (106) tümcede bulunduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak (107)’de, DAVET-ETMEK eyleminin hedef rolündeki üyesinin tümcede örtük şekilde bulunduğu ve eylemin bu üyesiyle uyuma girdiği düşünülmektedir. Bağlama kuramı çerçevesinde ise örtük üye, özne konumundaki BEN AÖ’süyle bağlanmakta ve dizinleme ilişkisi kurmaktadır. Doğrudan nesnesi ve örtük dolaylı nesnesiyle uyuma giren eylem, uyum gerçekleşimi açısından (çift-geçişli) düzenli eylemlere benzer çizgisellik sunmaktadır. Örtük nesne üyesinin, özne konumundaki üyeyle bağlanmasına karşın tümcede farklı konusal roller yüklenmektedir.

(106) BABA EV DEĞİL BEN_a SEN_b BEN_a bDAVET-ETMEK_a

‘Babamın evine değil, ben seni bana davet ediyorum.’

(107) BEN_a SEN_b ______a bDAVET-ETMEK_a

‘Ben seni (bana) davet ediyorum.’

[örtük hedef ≠ BEN]

DAVET-ETMEK eyleminin hedef konusal rolündeki üyesinin, açık olarak bir AÖ ile dolu olduğu durumda, eylemin öznenin aksine bu konumdaki üyesiyle uyuma girmesi (108), örtük üye iddiasını daha da güçlendirmektedir. Ayrıca eylem, özne ve doğrudan nesnesinin aksine doğrudan ve dolaylı nesnesiyle uyuma girmesi açısından çift-geçişli eylem gibi davranmaktadır.

(108) MÜDÜR_a BEN_b [TOPLANTI İM_c] bDAVET-ETMEK_{*a/c}

‘Müdür beni toplantıya davet etti.’

Araştırmada gözlemlenen başka bir durum ise, geriye dönük eylemlerin de uzamsal eylemlerle benzer uyum özellikleri sergilemesidir. (109)'de KOPYALAMAK, uzamsal bir eylem gibi kaynak ve hedef rolünde bulunan üyeleriyle uyuma girmekte, türler arasındaki geçişimin sadece düzenli eylemlerle sınırlı olmadığını da açıkça ortaya koymaktadır.

(109) BEN_aBİLGİ HEPSİ BİLGİSAYAR_bHARD-DİSK_cbKOPYALAMAK_c

‘Ben bilgilerin hepsini bilgisayardan hard diske kopyaladım.’

Buraya kadar olan bölümde, Padden (1988/1990) tarafından öne sürülen klasik üç-parçalı eylem sınıflandırmasının türler arasındaki birbirini dışlayıcı ölçütleri net bir şekilde sunmadığı ve türler arasındaki geçişin yoğun olduğuna ilişkin gözlemler ortaya konmuş bulunmaktadır. Ayrıca, klasik sınıflandırmaya göre sözdizimsel nedenlerin aksine, [+canlı], [-canlı] gibi anlambilimsel nedenlerin, eylemin türünü belirleyici rolüne sahip olmasından dolayı, yapısal bir çözümleme yapmak güçleşmektedir. Eylemcil şablonları görünümü ve iki farklı eylem türünün birbirini dışlayıcı özelliklerinin çok net bir özellik sunmadığından Quadros (1999) ve Quadros ve Quer (2008) temelinde TİD'nin, sadece basit (çekimsiz) ve uyum eylemleri (çekimli) olmak üzere ikili bir sınıflandırma sergilediği ve uyum eylemlerinin, tek veya çift uyumlu eylemler olmak üzere alt bir sınıf oluşturduğu öne sürülmektedir.

İşaret dili alanyazınında genel olarak uyumun biçimbilimsel gerçekleşimi, belirli eylemlerin üyelerinin, ilişkili konular arasında gerçekleşen hareketi olarak tanımlanmaktadır. Bu genel tanımlamaya karşın, uyumun sözdizimsel ve/veya anlambilimsel güdülenmeye bağlı olduğunu, sözdizimsel ve uzamsal uyumun birbirinden farklı durumları olduğunu söyleyen birçok çözümleme bulunmaktadır (Shepard-Kegl, 1985; Padden, 1983/1988; Janis, 1992; Mathur, 2000 ve diğ.). Bu çalışmada ise işaret dilinde uyumun,

eylemin üyeleriyle ilişkili çıkaklar arasında gerçekleşmesinin yanı sıra uzamsal ile kişi uyumu arasında herhangi bir yapısal farklılığın olmadığı ve tek bir φ -özellik olarak değerlendirilmesi gerektiği öne sürülmektedir.

5.1.2 Kullanımbilimsel Uyum

İşaret alanı, işaretçinin söylemde gönderimde bulunduğu varlıkların uzamsal düzlemde bir konum almasını sağlamaktadır. Costello (2016) ise varlıkların uzayda temsil edilmesinin her zaman dilbilgisel uyum olarak değerlendirilemeyeceğini, ayrıca uzayın eşbiçimli (*isomorphic*) kullanımına ilişkin farklı bir dilsel çözümlemenin gerektiğini belirtmektedir.

Öte yandan uzayda, benzer ya da aynı boşlukların farklı varlıkları temsil etmesi, uzaydaki bir çıkığın belli bir AÖ'ye özgü olduğu varsayımını zayıflattığı düşünülmektedir. Padden (1990), eylemin üyelerinden hangisinin, bu çıkakla ilişkili olarak yorumlanacağını bir tür belirsizlik (*ambiguity*) sunduğunu, bu nedenle de sözdizimsel düzlemde çözümlenemeyeceğini belirtmektedir. Daha sonraki çalışmada ise Engberg-Pedersen (1993), belirli söylem bağlamlarında görülen bu durumun, sözdizimsel uyumun aksine kullanımbilimsel uyum (*pragmatic agreement*) olarak tanımlanabileceğini öne sürmektedir.

Padden (1990), AÖ'nün çıkak yüklenmediği durumda, eylemin bir tür uyuma girerek uzayda farklı konumlara doğru ilerleyerek tek uyuma girmesinin sözdizimsel uyuma karşı olduğunu belirtmektedir (110).

(110) WOMAN WANT_x WANT_y WANT_z

ASL (Padden 1990: 121)

'The women_{i,j,k} are each wanting.'

'Kadınların_{i,j,k} her biri istiyor.'

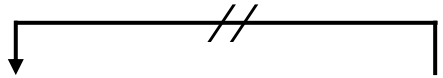
Burada öncelikli olarak tartışılması gereken noktalardan birisi, uzayda belli bir çıkağın tek bir AÖ'yu mü temsil ettiği, yoksa daha kapsamlı bir şekilde, olay örgüsünü barındıran [+kimlik] özelliği mi yüklediğidir. Bu çalışmada, uzaydaki çıkakların artgönderimsel ilişki sunması ve olay örgüsüne ait AÖ'lerin tümünün tek bir çıkakla temsil edilebilmesi nedeniyle ikinci görüşün daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Diğer taraftan bu görünümün, Hawking (1978)'in öne sürdüğü bağlantılı artgönderim²⁸ terimiyle örtüştüğü, aynı çıkağa sahip AÖ'lerin bir tür ilişki ya da bağlantı yapısı sunduğu gözlemlenmektedir. (111)'de OKUL AÖ'sünün uzayda a çıkağına yerleştikten sonraki tümcede, ÖĞRETMEN AÖ'sü de aynı çıkakla temsil edilmekte ve böylece "okulun öğretmeni" şeklinde bağlantılı artgönderim oluşmaktadır. (112)'de ise aynı çıkak özelliğini paylaşmasına rağmen ikinci tümcede, ÖĞRETMEN AÖ'sünün ilk tümcedeki OKUL AÖ'süyle artgönderim oluşturmaması (dolayısıyla başka bir okuldaki öğretmene gönderimde bulunması) kabuledilemez özelliktedir.

(111) DÜN OKUL İM_a KAVGA ÇIKMAK ÖĞRETMEN İM_a PROBLEM DÜZELTMEK

Dün okulda kavga çıkmış. (Okulun) öğretmen(i) problemi düzeltmiş.

(112) DÜN OKUL İM_a KAVGA ÇIKMAK ÖĞRETMEN İM_a PROBLEM DÜZELTMEK

*Dün okulda kavga çıkmış. (Başka okulun) öğretmen(i) problemi düzeltmiş.

Kimi diyaloglarda benzer şekilde, B işaretçisinin, A işaretçisinin söylemde belirttiği bir AÖ'ye gönderim yaparken, A işaretçisinin bulunduğu çıkağa doğru gösterme

²⁸ Bu kavram, Clark (1975)'e göre köprüleme (*bridging*), Prince (1981)'e göre ise çıkarımsallar (*inferreds*) terimi ile sunulmaktadır.

gerçekleştirdiği gözlemlenmektedir. Bu durumun bir tür bağlantılı artgönderim özelliği sunduğu düşünülmektedir. (113a)'da A işaretçisi, BEN, uzayda (i) çıkağında bulunmakta, diyalogun devamında B işaretçisi, A işaretçisinin belirttiği PROGRAM AÖ'süne gönderim yaparken, göstermenin benzer çıkak özelliğine sahip olduğu görülmekte, böylece, söylemde köprüleme "senin söylediğin program" ilişkisini kurmaktadır. TİD'de gösterme, kişi adılı, iyelik adılı, konum belirteci gibi farklı görevlerde bulunmakla beraber (113b) tümcesinde, göstermenin üretildiği zaman diliminde eşzamanlı olarak Türkçe "o" ağız kısırdatma hareketleri (akh) de sıklıkla gözlemlenmektedir. Öte yandan (113c)'de görüldüğü gibi diyalogun devamında, Türkçe "sen" ağız kısırdatma hareketi görüldüğünde kabuledilemez durum ortaya çıkmaktadır. Böylece A işaretçisinin ürettiği tümcede göstermenin iyelik adılı işlevinin aksine belirleyici görevinde bulunduğu düşünülmektedir.

(113a) A: BEN_i GÖRE OKUL PROGRAM ŞİMDİ İYİ

Bence okulun programı şu anda iyi (durumda).

(akh: o)

(113b) B: PROGRAM İM_i İÇ ÇOK HATA VAR.

(Senin söylediğin) programın içinde çok hata var.

(akh: sen)

(113c) B: PROGRAM İM_i İÇ ÇOK HATA VAR

#(Senin) program(ının) içinde çok hata var.

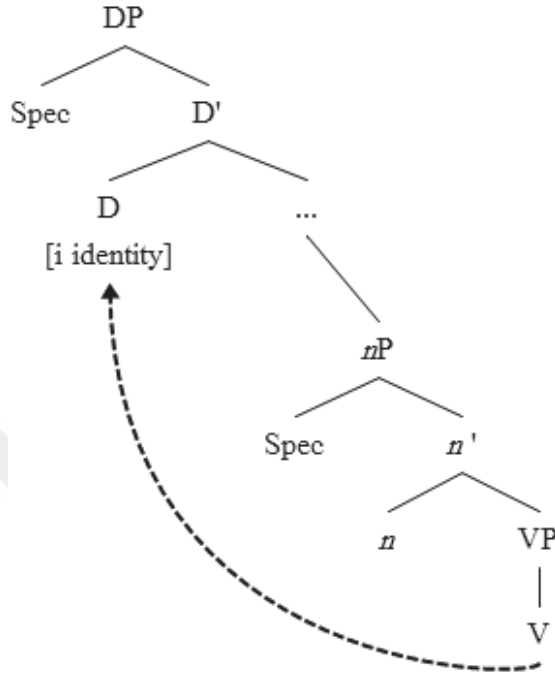
Costello (2016), birbirinden bağımsız kimlik değeri alması koşulu nedeniyle AÖ'lerin aynı ya da benzer çıkakla temsil edildiği durumun, sözdizimin aksine söylemde tanımlanması gerektiğini belirtmektedir. AÖ'lerin işlevsel yansımasıyla ilişkili kimlik özelliğinin, mantık çerçevesinde tanımlanması ve AÖ'lerin aynı çıkak değeri taşıyabilmesinin bilişsel açıdan çözümlenmesi, her ne kadar bu çalışmanın kapsamı

içerisinde yer almasa da Costello (2016)'a karşıt bir şekilde, AÖ'lerin aynı çıkakla temsil edilmesinin doğrudan artgönderimsellikte bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

Costello (2016), kullanımbilimsel bir uyum gerçekleşiyorsa eylemin değer yüklü φ -özelliklerini (üye konumundaki BelÖ'nün aksine) başka bir yerden alması gerektiğini belirtmektedir. Bunun gerçekleşmesi için ise, eylemin de BelÖ'lerin çıkak yüklenmesine, diğer bir deyişle değer yüklü özelliklerin sayaca (*numeration*) sokulmasına benzer şekilde bir süreç yaşaması gerekmektedir. BelÖ açısından bakıldığında, bu özelliklerin içsel olarak BelÖ'ün baş konumunda yer almasına karşın, üretici dilbilgisi çerçevesinde, eylem için bu durum söz konusu değildir.

Costello, eÖ yansımasıyla birleştirme işleminin aksine EÖ'nün, AÖ yansımasıyla birleşmesinin onu adcillaştırdığını iddia etmektedir. BelÖ tarafından yönetilen AÖ, değer yüklü φ -özelliklerine sahiptir. E başı, değer yüklü özellik elde etmek için baş taşımayla, Bel başına taşınmaktadır. Böylece eylem, dağıtımdaki (*spell-out*) sesbilimsel yapıda, uygun gelen çıkak değerini yüklenilebilmektedir. Adlaşma temelinde öne sürülen bakış açısının yapısal görünümü şu şekildedir (114).

(114) Eylemcil kullanımbilimsel uyum (Costello, 2016)

Padden (1990) ve Engberg-Pedersen (1993)'ü temel alarak Costello (2016)'ın öne sürdüğü kullanımbilimsel uyum varsayımı incelendiğinde, birçok belirsizlik gözlemlenmektedir. Örneğin (115)'teki KADIN AÖ'sünün açık olarak bir çıkak yüklenmemesine karşın, eylemin [+kimlik] özelliğini, bu öbekten alması beklenmektedir. Ayrıca, eylemcil türdeki kullanımbilimsel uyumda, eylemin adlaşma sürecini tetikleyen dilsel güdülenmenin ne olduğu, uzamsal gerçekleşim açısından kullanımbilimsel ve sözdizimsel uyumun birbirinden nasıl ayrıldığı bilinmemektedir.

(115) WOMAN WANT_x WANT_y WANT_z

ASL (Padden 1990: 121)

'The women_{i,j,k} are each wanting.'

'Kadınların_{i,j,k} her biri istiyor.'

Öte yandan (115)'te KADIN AÖ'sünün belirli kadınlara gönderim yapması nedeniyle çıkağın sözdizimde açık ya da örtük sunulmasının [+kimlik] ve [+gönderimsel] özellikle doğrudan bir ilişkisi olmadığı düşünülmektedir.

AÖ'lerin çoğullama stratejilerine ilişkin çok sınırlı çalışma bulunmasına karşın Kubuş (2008), TİD'de yinelemenin²⁹, (*reduplication*) çoğullama stratejisi olarak kullanılan diğer işaret dillerine benzediğini belirtmektedir (bkz. Pfau ve Steinbach, 2006; ve diğ.). Fakat bu çalışmada, TİD'de bu stratejilerin görülmediği örneklerde de, sözcüğün hem tekil hem de çoğul gönderimi olduğu gözlenmekte, böylece (116)'daki ARKADAŞ AÖ'sü, hem *arkadaşlar* hem de *tek bir arkadaş* şeklinde yorumlanabilmektedir. Ayrıca TİD'de AÖ'nün tek hareketin hem tekil hem de çoğul okuma alması, Liddell (2003)'ün yineleme ve çoklu hareketin seçimlik olduğu görüşünü de desteklemektedir.

(116) BEN_a ARKADAŞ_b aSORMAK_b

'Arkadaşıma sordum.'

'Arkadaşlarıma sordum.'

Yukarıdaki örnek incelendiğinde AÖ'nün gönderimde bulunduğu varlığın sayısı, iki farklı şekilde bulunmasına karşın, eylemin tek bir çıkakla (b) uyuma girdiği gözlemlenmektedir. Diğer taraftan (117)'de ise sözcüğe uygun sınıflandırıcının, uzayda yana doğru bir yineleme gerçekleştirerek AÖ'yü çoğulladığı görülmektedir. Fakat eylem, sınıflandırıcının uzaydaki her bir sesbilimsel konumunun (b, c veya d) aksine, bu konuları içeren ve *kapsayıcı çıkak* olarak adlandırabileceğimiz bir kümeye doğru hareket etmektedir.

²⁹ Ad ile ilişkili sınıflandırıcının, uzayda yan yana konumlarda tekrar edilmesi veya vücut bağımlı olmayan bir adın benzer biçimde tekrarı

Dolayısıyla eylemin uyumunun öbeğin gönderimde bulunduğu bir gruba ya da sete doğru olduğu ve tek bir çıkakla uyuma girdiği görülmektedir.

(117) BEN_a [ÇOCUK SNF_b SNF_c SNF_d] _aSORMAK_{bUcUd}

‘Ben çocuklara sordum.’

Eylemin, sınıflandırıcılardan herhangi birisiyle uyuma girdiğinde dilbilgisidışı görünümünün gözlemlenmesi, tek bir sınıflandırıcıya ilişkin konumun, BelÖ’nün tümünü temsil etmediğini ortaya çıkarmaktadır (118-120).

(118) *BEN_a [ÇOCUK SNF_b SNF_c SNF_d] _aSORMAK_b

(119) *BEN_a [ÇOCUK SNF_b SNF_c SNF_d] _aSORMAK_c

(120) *BEN_a [ÇOCUK SNF_b SNF_c SNF_d] _aSORMAK_d

‘Ben çocuklara sordum.’

Eylemin, sınıflandırıcıların bulunduğu kapsayıcı çıkağa doğru yinelenmesi ise dağılımsal bir okuma sağlamakta, diğer okuma ise kabul edilir özelikte bulunmamaktadır (121). Bu doğrultuda, adların yana doğru yinelenmesi bir tür adıl çoğullama türünde olsa da BelÖ’nün bir grup veya set okuması aldığı ve dolayısıyla tek bir çıkak özelliği yüklendiği öne sürülebilmektedir. Böylece BelÖ, tek bir çıkak yüklenmekte ve eylemcil uyum, sadece tek bir çıkakla gerçekleşmektedir. Adıl yinelemenin bulunduğu durumda, eylemin sesbilimsel herhangi bir konumla uyuma girmesi durumunda ise tümcenin bozulması bunu desteklemektedir.

(121) BEN_a [ÇOCUK SNF_b SNF_c SNF_d] _aSORMAK_{bUcUd+++}

‘Ben çocukların her birine tek tek sordum.’

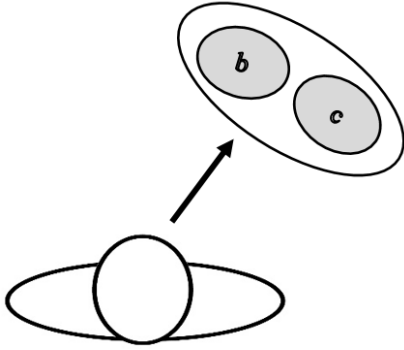
*‘Ben çocuklara söyledim.’

TİD’de gösterici konumundaki İKİ(Sİ), AÖ’lerle ilişkili iki farklı boşluğa doğru hareket ederek çıkak özelliği yüklenmekte, her bir AÖ’ye tek bir çıkak yüklenir iddiasına aykırı gözükmeye karşın el şekli, uzayda bu çıkaklara doğru hareket ederek kapsayıcı çıkak özelliğine bürünmektedir. Dolayısıyla, gösterimsel açıdan uzayda iki farklı çıkak olmasına karşın BelÖ, kapsayıcı özellikteki tek bir çıkığı yüklenmektedir (122 ve Şekil 53). Eylemcil uyumda ise (122)’deki SORMAK eylemi, kapsayıcı çıkığın tam orta noktasına doğru hareket ederek uyum kodlamaktadır.

(122) BEN_a [İKİ_bU_c] _aSORMAK_bU_c

‘Ben ikisine sordum.’

Şekil 53. Kapsayıcı çıkak: bU_c

Eylemin adlıcıl yinlemeye benzer şekilde, sadece tek bir çıkakla uyuma girdiği durumda ise tümce bozulmaktadır (123-124).

(123) *[İKİ_bU_c] _aSORMAK_b

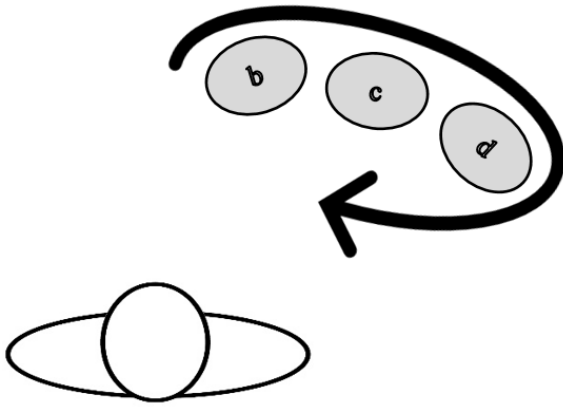
‘İkisine sordum.’

(124) *[İKİ_bU_c] _aSORMAK_c

‘İkisine sordum.’

TİD’de ÜÇÜ(NÜZ), DÖRDÜ(NÜZ) gibi göstericiler, uzayda AÖ’lerin ilişkili bulunduğu çıkakları içine alacak şekilde, dairesel bir hareket gerçekleştirerek kapsayıcı çıkak oluşturmaktadır. Oluşan bu çıkak, birden çok varlığı temsil etmesine karşın tek bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Böylece AÖ’nün tek bir çıkak yüklenmesinden bahsedilirken, bu çıkağın yer-betimsel olarak birden çok varlığı temsil ettiği söylenebilir. Şekil 54’de uzayda üç farklı çıkağa sahip olan varlıkların kapsayıcı çıkakla, tek bir çıkak özelliği yüklenmesi görselleştirilmektedir.

Şekil 54. Kapsayıcı çıkak: $bUcUd = \text{ÜÇÜ(NÜZ)}_{bUcUd}$

Diğer taraftan Padden (1990)’a göre eylemin ad öbeklerine benzer şekilde, uzayda yana doğru yineleme gerçekleştirilmesi, eylem olayının tekrarı şeklinde yorumlanmaktadır. Costello (2016) ise, yukarıda belirtildiği gibi eylemlerin bir tür adlaşma yaşadığını, BelÖ’lere benzer bir işlevsel yansıma gerçekleştiğini öne sürmektedir. Kapsayıcı çıkak doğrultusunda, eylemin yana doğru yinelenmesi farklı bir anlamsal yorum sunmasına karşın, eylem tek bir çıkakla uyuma girmektedir. Bu nedenle, AÖ’nün yinelenmesi bir tür, grup okuması veren çoğullama stratejisi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca ad ulamındaki bir sözcüğün yinelenmesiyle eylemin yinelenmesi, farklı türde anlamsal yorumlar ortaya çıkarmaktadır. Adın yinelenmesi belirtildiği gibi “bir tür çoğullama” iken eylemin yinelenmesi, eylemin

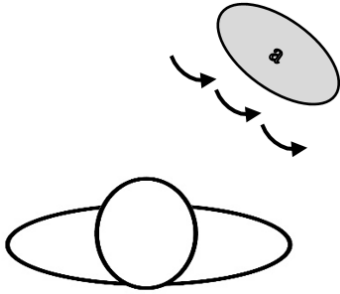
“üyesinin her biriyle ayrı ayrı ilişkili olayı” gerçekleştirdiğini belirten dağılımsal³⁰ bir mekanizmadır.

(125)’de nesne konumundaki YÖNETİM AÖ’sü dilbilgisel olarak herhangi bir çoğullama işaretleyicisi almamasına karşın, anlambilimsel açıdan birden çok varlığı barındıran grup gönderimi içermektedir. Bu nedenle BelÖ’nün [+çoğul] sayı özelliği yüklenmemesine karşın eylemin, YÖNETİM AÖ’sünün bulunduğu konuma doğru yineleme hareketi gerçekleştirdiği görülmektedir. Ayrıca BelÖ, dilbilgisel sayı kodlamadığından, Costello (2016)’nın da belirttiği gibi EÖ’nün aÖ’ye birleşerek adlaştığı durumda, değer yüklü [+çoğul] sayı özelliği edinmesi mümkün değildir. Tek uyumlu DEĞİŞMEK eylemi (Şekil 55)’de görüldüğü gibi, yana doğru yineleme gerçekleştirirse bile, tek bir çıkakla uyuma girmektedir. Bu nedenle eylemin yinelenmesinin, adlaşmanın aksine bir tür görünüşsel kodlama sergilediği düşünülmektedir.

(125) PATRON YÖNETİM İM_a [DEĞİŞMEK₊₊₊]_a

‘Patron yönetimdeki her kişiyi değiştirdi.’

Şekil 55. İşaret uzayının görünümü: PATRON YÖNETİM İM_a [DEĞİŞMEK₊₊₊]

Olumsuzluk testi kullanıldığında ise (126)’daki yinelenen eylemin, ayrı ayrı olumsuz işaretleyicisi DEĞİL ile birlikteliği dilbilgisidışı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Fakat öbeğin

³⁰ Bununla ilgili ayrıntılı açıklama (4.2.2)’deki bölümde tartışılmaktadır.

tek bir işaretleyici tarafından olumsuzlandığı durum (127), dilbilgisel görünümde bulunmakta ve olumsuzluk başı, tüm öbeği açısı altına almaktadır.

(126) *PATRON YÖNETİM İM_a [DEĞİŞMEK+DEĞİL₊₊₊]_a

‘Patron yönetimdeki her kişiyi tek tek değiştirmedim.’

(127) PATRON YÖNETİM İM_a [DEĞİŞMEK₊₊₊]_a+DEĞİL

‘Patron yönetimdeki her kişiyi tek tek değiştirmedim.’

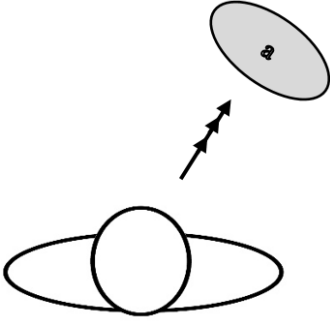
TİD’de yineleme, hem türetim hem de çekim açısından çok işlek bir görünüm sergiliyor olmakla beraber (bkz. Dikyuya, Makaroğlu ve Arık, 2015), sesbilimsel gerçekleşimin benzerliği nedeniyle çözümlenmesi zordur. Buna karşın, TİD’de yinelemenin aynı konuma doğru ya da yana doğru gerçekleşiminin farklı işlevlerde bulunduğu düşünülmektedir. (128)’de SÖYLEMEK eylemi, uyuma girdiği üyesiyle ilişkili konuma doğru yinelenmekte ve eylemin *defalarca*, *çok kez* gerçekleştiğini belirten bir anlam katmaktadır (Şekil 56)³¹.

(128) BEN ÇOCUK İM_a [SÖYLEMEK₊₊₊]_a

Ben çocuğa defalarca söyledim.

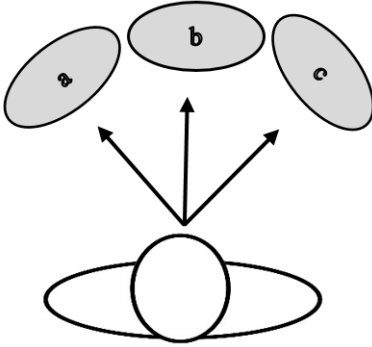
³¹ Bu çalışmanın kapsamı içinde bulunmamasına ve daha fazla tanıtlara ihtiyaç duyulmasına rağmen eylemin aynı konuma doğru yinelenmesinin alışkanlık (*habitual*) görünüşü olduğu düşünülmektedir.

Şekil 56. İşaret uzayının görünümü: BEN ÇOCUK İM_a [SÖYLEMEK₊₊₊]_a

Konuşucunun karşısında üç dinleyici bulunduğunda ise, eylemin benzer bir yineleme gerçekleştirerek üç farklı konuma doğru ilerlediği görülmesine (Şekil 57) karşın bu konumların, tek bir çıkığın aksine birbirinden bağımsız, üç farklı çıkak özelliği taşıdığı iddia edilmektedir.

Şekil 57. Üç farklı çıkığın bulunması

Üç farklı çıkak, anlamsal olarak grup okuması almamakta ve olumsuzluk testi açısından bakıldığında, tek bir olumsuzluk işaretleyicisi sadece bu işaretleyiciye yakın eylemi olumsuzlamaktadır (129). Olumsuzluk başının, yinelenen tüm eylemleri açısı altına alamaması (130), farklı çekim öbeği tarafından yönetildiklerini göstermektedir.

(129) BEN SORMAK_a SORMAK_b [SORMAK_c DEĞİL]

Ben (sana)_a sordum, (sana)_b sordum, (sana)_c sormadım.

(130) *BEN [SORMAK_a SORMAK_b SORMAK_c DEĞİL]

Ben (sana)_a sormadım, (sana)_b sormadım, (sana)_c sormadım.

Buraya kadar olan görünüm, TİD’de yinelemenin işlek bir görünümü olmasının yanı sıra eylemlerin aynı çıkağa doğru yan yana yinelenmesinin, Costello (2016)’ın aksine, bir adlaşma süreci olmadığı ve eylem başının sadece tek bir çıkak özelliğiyle uyuma girdiğini göstermektedir.

5.2 Sayı Paradigmasının Görünümü

Bu bölümün amacı, işaret dillerinde sayı özelliğinin görünümünü belli bir kuram çerçevesinde incelemenin aksine, TİD örnekleme çerçevesinde, sayı özelliğine ilişkin sınırlı çalışmaların varsayımlarını ve varolan sorunlarını tartışmaktır.

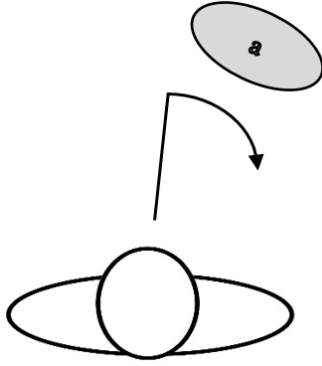
5.2.1. Çoklu Hareket

Örnekleme çerçevesinde incelenen TİD’deki çift uyum eylemlerinin tümünün tekil, ikili ya da yinelemeli görünümde bulunabilmesine karşın, çoklu görünümün sadece belli eylemlerle sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Sandler ve Lillo-Martin (2006) doğrultusunda bakıldığında, TİD’de HABER-VERMEK eyleminin hareketinin gerçekleşimi, yay şeklindeki bir yörüngede bitiyorsa, “birden çok kişiye haber vermek” şeklinde anlam sunmaktadır (131). Buna karşın TİD’de, eylemin bitişinin aksine başlangıcının yay hareketi sergilediği tüm durumlar, dilbilgisidışı özellikte bulunmaktadır (132).

(131) BEN ONLAR HABER-VERMEK_[çoklu]

‘Ben onlara haber verdim.’

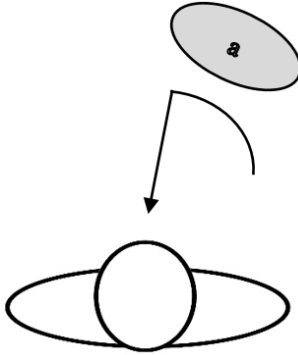
Şekil 58. İşaret uzayının görünümü: BEN ONLAR HABER-VERMEK_[çoklu]

(132) *ONLAR BEN_[çoklu]HABER-VERMEK

‘Onlar bana haber verdi.’

Şekil 59. İşaret uzayının görünümü: *ONLAR BEN_[çoklu]HABER-VERMEK

Çoklu harekete ilişkin bir diğer ilginç durum ise, sadece belirli eylemlerle görülmesi nedeniyle sınırlı bir dağılım sergilemesidir. HABER-VERMEK eylemi, çoklu değer aldığı dilbilgisel görünümde (133) iken, aynı eylemcil şablonla üretilen SORMAK eyleminin çoklu hareketinde tümce bozulmaktadır (124).

(133) BEN ÖĞRENCİ HABER-VERMEK_[çoklu]

‘Ben öğrencilere haber verdim.’

(134) *BEN ÖĞRENCİ SORMAK_[çoklu]

‘Ben öğrencilere sordum.’

TİD’de çoklu görünümün birlikte bulunduğu eylemlerin sınırlı bir set sunması ve sadece eylemin bitişinde görülmesi, sayı özelliğinden farklı bir görünümde mi olduğu sorusunu akla getirmektedir. Eylemin sayı uyumuna girmesi dilbilgisel bir gerçekleşim iken, eylemcil çoğulluk anlambilimsel bir özelliktir (bkz. Wood ve Garrett, 2002; Crevels, 2006; ve diğ.). Bu nedenle, devinim eylemlerinin çoğulluk (*plurality*) ya da çokluluk (*multiplicity*) özelliği taşıması, doğrudan anlambilimsel görünümle ilişkilidir (Newman, 1990:53). Eylemlerin çoğulluk özelliklerini niceliksel-anlambilimsel boyutta tanımlamak için Cusic (1981), çoksulluk (*pluractionality*) terimini önermekte ve buna göre olayların çoğul özellikleri, birçok farklı türe ayrılmaktadır. Bu çalışma kapsamında, TİD’deki çoksulluk görünümünü incelemek yerine, yay hareketine sahip eylemlerin anlambilimsel içeriğini belirlemek amaçlanmaktadır.

Sözlüksel açıdan bakıldığında, Türkçe’de kimi eylemlerin gerçekleştirdiği hareket (*movement*) ya da devinim (*motion*), çoğulluk özelliği taşımaktadır: *sarsmak*, *biçmek*, *taramak* vb. (Banguoğlu, 1956; Aksan ve Aksan, 2009). Eylemlerin taşıdığı çoksulluk özelliği, eylem hareketinin tekrarı, eylemin grup özelliğindeki birimlerle gerçekleşmesi gibi farklı alt türlere ayrılmaktadır (bkz. Cusic, 1981). (135)’deki *katliam yapmak* birleşik eylemi sadece çoğul özellikte nesneyle bulunabilmekte, Wood (2007) bu özellikteki eylemleri “üye-sayılı” (*argument-numbered*) ya da “çoğul-üyeli” (*plural-argument*) eylemler olarak tanımlamaktadır.

(135) Savaşta kendi halkına katliam yaptılar.

Wood (2007)’in bu türdeki eylemlerin, dillerde çok sınırlı bir set sunduğu görüşünü destekler şekilde, TİD’de yay hareketi alan eylemler, çok az sayıda bulunmakta, bu nedenle dilbilgisel çoğulluğun aksine eylemin, sözlüksel-anlambilimsel özelliğiyle bağlantılı olduğu

düşünülmektedir. Bu doğrultudan bakıldığında, düz yolak hareketiyle gerçekleşimi HABER-VERMEK eylemi (136) ile bitiminin yay hareketiyle gerçekleştiği DUYURMAK (bundan sonra bu şekilde anılacaktır) eylemi (137), dilbilgisel çoğulluğun aksine anlambilimsel çoksulluk özelliği açısından sözlüksel düzlemde birbirinden ayrılmaktadır.

(136) BEN ONLAR HABER-VERMEK [Tek hareket]

‘Ben onlara haber verdim.’

(137) BEN ONLAR DUYURMAK [Çoklu hareket]

‘Ben onlara duyurdum.’

Çoklu görünümün sözlüksel düzleme ait olduğu iddiası, neden sadece belirli eylemlerin bu görünümde olduğunu da açıklamaktadır. Ayrıca, önceki çalışmalar (bkz. Klima ve Bellugi, 1979; Sandler ve Lillo-Martin, 2006; ve diğ.), çoklu görünümü çekimsel boyutta incelemesine karşın, TİD’de eylemin sözlük biçiminin de herhangi bir uyuma girmeden çoklu görünümde bulunabilmesi (138), bu durumun eylemin anlambilimsel özelliğiyle bağlantılı olduğu iddiasını güçlendirmektedir.

(138) GİZLEMEK DEĞİL DUYURMAK DAHA İYİ

‘Gizlemek değil duyurmak daha iyi.’

Türkçe’de kimi yapılarda AÖ’nün grup gönderimli okuma almasına karşın, dilbilgisel açıdan [-çoğul] özellikte bulunması nedeniyle, eylem [+çoğul] sayı uyumuna girdiğinde tümce bozulmaktadır (139 ve 140). Buna karşın TİD’de, AÖ’nün anlambilimsel yorumu grup gönderimli olmasına rağmen, çoklu hareketten oluşan DUYURMAK eylemiyle birlikte bulunabilmektedir (141). Diğer taraftan, çoklu değerın sayı uyumu olduğu durumda bakışimsız görünüm nedeniyle tümcenin bozulması beklenirdi.

(139) *Kurul çok konuştular.

Türkçe

(140) *Tribün çok sevindiler.

(141) BUGÜN SINIF DUYURMAK

TİD

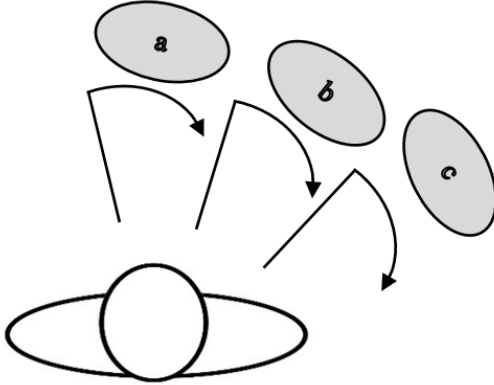
‘Bugün sınıfa duyuracağım.’

Bununla birlikte, yapısal açıdan aynı dilbilgisel özelliğin tek bir yapı üzerinde ve iki farklı görünümde (eylemin iki farklı türde sayı kodlaması: yinelemeli ve çoklu) bulunamaması nedeniyle (142)’de DUYURMAK, eyleminin eşzamanlı olarak yinelenmesinin ve çoklu hareket gerçekleştirilmesinin farklı şekilde çözümlenmesi gerekmektedir.

(142) BEN ÖNCE DUYURMAK_[yinelemeli]

‘Ben önceden tek tek duyurdum.’

Şekil 60. İşaret uzayının görünümü: BEN ÖNCE DUYURMAK_[yinelemeli]

Sandler ve Lillo-Martin (2006) sadece 1. çoğul kişiyle uyumda, çoklu görünümün bulunmadığını belirtmesine rağmen, TİD’de İKİNİZ, ÜÇÜNÜZ gibi adılların bulunduğu durumda da tümce bozulmaktadır (143).

(143) *BEN ÜÇÜNÜZ DUYURMAK

‘Ben üçünüze duyurdum.’³²

Türkçe’de, *duyurmak*³³ eyleminin nesnesinin [+belirli] bir set sunması durumunda, benzer durum ortaya çıkmaktadır. Sözlüksel anlam açısından, *duyurmak* gibi çoğul özellikte üye koşulu bulunan eylemlerin, sayı açısından sadece [-belirli] üyelerle bulunabildiği görülmektedir. Bu nedenle Türkçe’de *duyurmak* eylemi, sayı açısından [+belirli] bir özellik taşıyan *üçü* ile bulunduğu tümce bozulurken (144), [-belirli] özellikteki *herkes* ile bulunduğu tümce dilbilgisel özellik taşımaktadır (145).

(144) ??/*Kadro ilanını **üçüne** duyurdum. [+belirli] sayı

(145) Kadro ilanını **herkese** duyurdum. [-belirli] sayı

Türkçe’ye benzer şekilde, TİD’de, bu türdeki eylemlerin böyle bir sınırlılık yaşamasının dilbilgisel bir sınırlılığın aksine, eylemin sözlüksel anlamıyla bağlantılı bir durum olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, ÜÇÜNÜZ, DÖRDÜMÜZ gibi sayı özelliğinin [+belirli] olduğu durumda tümce bozulmaktadır.

Ayrıca TİD’de AÖ’lere ilişkili çıkakların gönderimsel alanda, kendine özgü bir yere sahip olmaları ve adılların bu alanları içine alacak şekilde yarı-dairesel ya da tam dairesel bir hareket gerçekleştirmeleri nedeniyle, adılların sayı özellikleri [+belirli] görünümde bulunabilmektedir. (146)’da konuşucunun karşısında bulunan üç farklı dinleyiciyi kapsayacak şekildeki yay hareketiyle SİZ adılı üretilmektedir. (147)’de ise yarı-dairesel hareket, bu üç farklı dinleyiciden sadece ikisini kapsamaktadır.

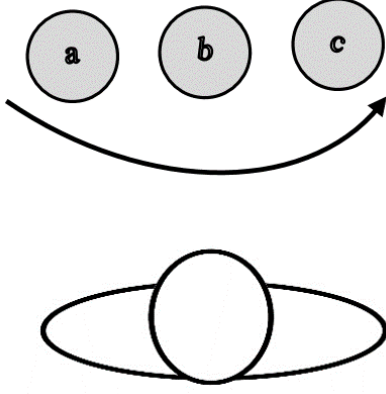
³² Bağımlı (literal) şekilde çevrilmiş olup anlambilimsel çevirisi ‘Ben üçünüze bildirdim.’ şeklindedir.

³³ ‘İlan etmek’ anlamında kullanılmaktadır (bkz. TDK Güncel Türkçe Sözlüğü, www.tdk.gov.tr)

(146) BEN SİZ_{aU_bU_c} TANIMAK

‘Ben sizi_{a,b,c} tanıyorum.’

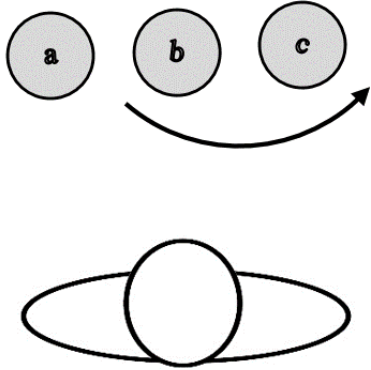
Şekil 61. İşaret uzayının görünümü: BEN SİZ_{aU_bU_c} TANIMAK

(147) BEN SİZ_{aU_b} TANIMAK

‘Ben sizi_{a,b} tanıyorum.’

Şekil 62. İşaret uzayının görünümü: BEN SİZ_{aU_b} TANIMAK

TİD’de adılların gösterimsel görünümünden dolayı, gönderimde bulunan AÖ’ler açık bir şekilde sunulmakta ve böylece adılın sayı özelliği [+belirli] durumda bulunabilmektedir. Bu nedenle, adıllar anlambilimsel olarak çoğul değeri taşıyan DUYURMAK eylemiyle bulunduğu anda, anlamsal özelliklerinin eşleşememesi sonucu tümce bozulmaktadır (148-149)

(148) *BEN SİZ_{aUbUc} DUYURMAK

‘Ben size_{a,b,c} duyurdum.’

(149) *BEN SİZ_{aUb} DUYURMAK

‘Ben size_{a,b} duyurdum.’

5.2.2. Yinelemeli Hareket

TİD’de eylemin üyesinin [+çoğul] özellikte olduğu durumda, eylem tekil bir hareket sergileyebilmektedir (150). Diğer taraftan, eylemin üyesi konumundaki AÖ iki ya da daha fazla varlığa gönderimde bulunduğu, eylemin ikili veya yinelemeli³⁴ şekilde tekrarı, sayı değerinin aksine anlambilimsel açıdan farklı türde yorum sunmaktadır. (151)’de dağılımsal özellik sunan eylem, birçok varlığın bireysel olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

(150) BEN ARKADAŞ DESTEKLEMEK_[tekil]

‘Ben arkadaşlarımı destekledim.’

(151) BEN ARKADAŞ DESTEKLEMEK_[yinelemeli]

‘Ben arkadaşlarımın **her birini tek tek** destekledim.’

³⁴ Sözcük biçimlenme süreçleri açısından bakıldığında yinelemenin dillerde farklı işlevlerde kullanıldığı bilinmektedir: *alışkanlık, yinelemeli, sürerlilik görünüşü, çoğulluk, işteşlik, ad-eylem ayrımı* vb. Bu biçimlenme türlerinden bazıları, işaret dili alanyazınında tartışılmış olmasına karşın, işaret dillerinde iletişim kanalının özellikleri, yinelemenin bunların dışında başka görünümelerde de bulunmasını sağlamaktadır (Barberà, 2012).

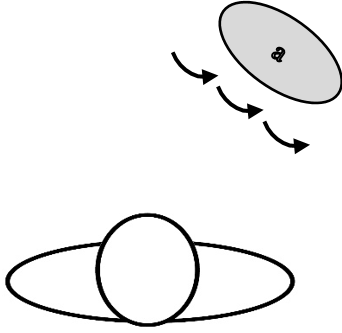
Pfau & Steinbach (2005, 2006), DGS’deki yineleme görünümlerini incelediği çalışmasında, iletişim kanalının etkilerini tartışmaktadır. Benzer şekilde Wilbur (2009), yineleme-ilişkili mekanizmaların ASL’deki görünümünü sunmakta, bu dildeki yinelemenin, konuşma dillerinden farklı şekilde yapısal açıdan birçok dağılım sergilediğini ve farklı dilbilgisel işlevlerde bulunabildiğini belirtmektedir. Burkova & Filimonova (2014) ise derlem tabanlı yaptığı araştırmasında, benzer bulgulara ulaşarak RSL’de yinelemenin farklı biçimbilimsel görevlerde bulunabildiğini öne sürmektedir. Yinelemenin işaret dillerinde biçimbilimsel süreçler açısından işlek bir görünüme sahip olmasının yanı sıra farklı dilbilgisel rollerde bulunabilmesi nedeniyle incelenmesi zor gözükmektedir.

Sandler ve Lillo-Martin (2006)'a göre eylemin ikili veya yinelemeli görünümde bulunması, ϕ -özelliklerden sayıyla ilişkili olmasına karşın TİD örnekleme, bu görüşe karşı birçok kanıt sunmaktadır. (152)'de özne konumundaki [+tekil] özellikteki AÖ, gerçek dünyada tek bir varlığa gönderimde bulunmasına rağmen eylemin (Şekil 63)'de görüldüğü gibi ilişkili konumda yana doğru yineleme sergilemesi sayı değeri yüklememektedir. BU PROBLEM AÖ'sünün bulunduğu konumda yana doğru yinelenmesi, "aynı problemin birden fazla kez yinelemeli olarak çıktığını" belirtmektedir.

(152) BU PROBLEM ÇIKMAK_[yinelemeli]

'Bu problem (tekrarlayarak) çıkıyor.'

Şekil 63. İşaret uzayının görünümü: BU PROBLEM ÇIKMAK_[yinelemeli]

Fakat aynı tümcede AÖ'nün [+çoğul] özellikte okuma alması durumunda kabuledilemez görünüm ortaya çıkmaktadır (153). Bu nedenle TİD'de yana doğru yinelemenin, sayı özelliğinin aksine yinelemeli görünüş (*iterative aspect*) görevinde olduğu düşünülmektedir³⁵. Ayrıca AÖ ile ilişkili tek bir çıkığın bulunması ve yinelemenin bu

³⁵ Fischer (1973), Klima ve Bellugi (1979), ASL'de eylemcil yineleme üzerine yaptıkları çalışmada, eylemlerin 15'den fazla şekilde görünüş türünde kodlandığını gösteren bir liste sunmaktadır. Eylemin devingen niteliklerine ve tarzına göre hazırlanan bu sınıflandırmada, yineleme, işaretlemenin hızı, yoğunluğu ve yinelemenin döngüleri arasındaki duraklar gibi etmenler belirleyici özelliktedir.

Son zamanlarda Rathmann (2005) tarafından yapılan çalışmada ise ASL'de 6 farklı görünüşsel biçimbirim bulunduğu ve bunların bağımsız görünüşsel işaretleyici ya da bağımlı çekimsel biçimbirim şeklinde

çıkığın kapladığı alan çevresinde gerçekleşmesi, yinelemenin sayısının her zaman çıkaklarla birebir örtüşmediğini göstermektedir.

(153) BU PROBLEM ÇIKMAK_[yinelemeli]

*‘Bu problemler çıkıyor.’

Kavramsal açıdan bakıldığında [+çoğul] sayı özelliğinin, görünüş kodlayan işaretleyiciyle birbirini dışlayıcı özellikte bulunması beklenmemektedir. Buna karşın (154)’te eylemin her bir yinelenmesiyle, bitmişlik görünüşünün de (bn) eşzamanlı yinelenmesi durumunda tümce bozulmaktadır. Benzer biçimde (155)’te bitmişlik görünüşünün eylemin yinelenmesinin ardından tek bir kez üretilmesine karşın, durum değişmemekte ve dilbilgisiz durum ortaya çıkmaktadır. Eylemin yana doğru yinelenmesi ve bitmişlik görünüşünün aynı dilbilgisel ulamda bulunmasından dolayı, birbirini dışlayıcı özelliktedir.

(154) *BEN ONLAR VERMEK_[yinelemeli+++] bn+++

‘Ben onlara tek tek verdim.’

(155) *BEN ONLAR VERMEK_[yinelemeli+++] bn

‘Ben onlara tek tek verdim.’

Görünüş testlerinden biri olan belirteçlere bakıldığında ise, TİD’de AYNIZAMAN (aynı zamanda), farklı olayların aynı anda gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu belirteç yinelemeli eylemle birlikte bulunduğu tümcenin bozulması, her ikisinin de birbirini dışlayıcı belirli

olduğu öne sürülmektedir. TİD’de görünüşe ilişkin çok sınırlı çalışma olmasının yanı sıra varolan çalışmalar, el dışı işaretlerin görünüş ile ilişkisi (bkz. Dikyuya, 2011) ve dilbilgiselleşen eylemlerin görünüş kodlaması (bkz. Karabüklü, 2016) üzerinedir. Buna karşın eylemin yinelemesinin, görünüş açısından dağılımına ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

anlamsal sınırlılıklara sahip olduğunu göstermektedir (156). Buna karşın, eylemin herhangi bir yineleme görünümü taşımadığı durumda, tümce dilbilgisel özelliktedir (157).

(156) *BEN ONLAR AYNI ZAMAN SORMAK_[yinelemeli]

‘Ben onların her birine aynı zamanda sordum.’

(157) BEN ONLAR AYNI ZAMAN SORMAK_[tekil]

‘Ben onlara aynı zamanda sordum.’

(158)’de BERABER belirteci, belli bir olayın birlikte gerçekleştiğini gösteren anlam taşımakta, eylemin yinelenmediği durumda ise tümce bozulmaktadır. Buna karşın Türkçe’de (159) *beraber* belirtecinin, eylemin üzerindeki dilbilgisel sayı eki (-lAr) ile birlikte bulunduğu tümce, dilbilgisel görünüm yüklenmektedir.

(158) *HEPSİ BERABER BEN KİTAP VERMEK_[yinelemeli]

‘Hepsi beraber bana kitap verdi.’

(159) Hepsi beraber salona girdiler.

Dilbilgisel görünüşün yanı sıra Vendler (1967), sözlüksel görünüş özelliklerine göre de eylemleri dört temel türe ayırmaktadır: **Durum eylemleri** (*state verbs*) içinde devingen bir yapının bulunmadığı ve herhangi bir çaba göstermeden devam eden eylemlerdir (örn. *sevmek, bilmek* vb.). **Tamamlama eylemleri** (*accomplishment verbs*), bir süreç belirtmesine karşın doğal olarak bir son nokta taşıyan eylemlerdir (örn. *düzenlemek, kurmak* vb.). **Edimsel eylemler** (*activity verbs*), rastlantısal olarak son noktası bulunmasına karşın devingen ya da durağan durumda bulunan eylemlerdir (örn. *koşmak, oynamak*). **Bitirme eylemleri** (*achievement verbs*), zaman çizgisi üzerinde anlık olarak bir noktada bulunan eylemlerdir (örn. *ölmek, kesmek* vb.).

Vendler'in sınıflandırmasına göre OYNAMAK bir bitirme eyleminin aksine edimsel eylemdir. "Yineleme" ise bitirme eylemleriyle uyumlu ama edimsel eylemlerle uyumsuz bir dilbilgisel işlem olarak görülmektedir. Bu nedenle (160)'de OYNAMAK eylemi, [-bitişli] özellik taşımasından dolayı, eylemin tekrarını gösteren yinelemeli görünüşle birlikte bulunamamaktadır. TİD'de OYNAMAK eyleminin aksine, aynı uyum özelliği taşıyan ve EyŞ-3 ile gerçekleşen KAYBETMEK eyleminin yinelemeli şekilde görülebilmesi (161), eylemin sözlüksel görünüşünün belirleyici olduğunu kanıtlamaktadır.

(160) *ÇOCUK_[+çoğul] OYNAMAK_[yinelemeli]

'Çocuklar oynuyor.'

(161) ARKADAŞ_[+çoğul] KAYBETMEK_[yinelemeli]

'Arkadaşlarımın hepsi tek tek kaybetti.'

Öte yandan edimsel türdeki OYNAMAK eylemi, çoğul olmayan öznelerle bulunduğu durumda durum değişmemekte ve tümce bozulmaktadır (162-163).

(162) *KARDEŞ OYNAMAK_[yinelemeli]

'Kardeşim oynuyor.'

(163) *BEN ARKADAŞ OYNAMAK_[yinelemeli]

'Benim arkadaşım oynuyor.'

TİD'de durum eylemlerinden EĞLENMEK benzer şekilde, [-bitişli] özelliğinden dolayı [+tekil] görünümünde ve tümce dilbilgisel özellik taşıırken (164), yinelemeli şekilde gerçekleştiğinde tümce bozulmaktadır (165). Bu nedenle yinelemenin sözlüksel görünüşle doğrudan bağlantısı olduğu açıkça görülmektedir.

(164) ARKADAŞ_[+çoğul] EĞLENMEK_[tekil]

‘Arkadaşlarım eğleniyor.’

(165) *ARKADAŞ_[+çoğul] EĞLENMEK_[yinelemeli]

‘Arkadaşlarım eğleniyor.’

Sayı belirten el şekline sahip sözlükselleşmemiş sınıflandırıcı eylemler, içsel olarak sayı taşıdığından yineleme özelliğini, farklı bir bakış açısından test edebilme olanağı sağlamaktadır. TİD’de sayı el şeklinden oluşan niceliksel kökün, EyŞ-5’le birlikteliğinde işaretçi temel alınarak “*gelmek*” şeklinde tanımlanabilecek sözlükselleşmemiş eylemler türemektedir (166 ve 167).

(166) $\sqrt{\begin{array}{c} \text{El şekli (2 parmak)} \\ \text{Nötr uzay} \end{array}} + \text{EyŞ-5} = 2\text{-KİŞİ-GELMEK}$

(167) $\sqrt{\begin{array}{c} \text{El şekli (4 parmak)} \\ \text{Nötr uzay} \end{array}} + \text{EyŞ-5} = 4\text{-KİŞİ-GELMEK}$

Sözlükselleşmemiş 2-KİŞİ-GELMEK eyleminin içsel olarak sayı taşımasına karşın, dilbilgisel sayı uyumu kodluyor olsaydı, dilbilgisel sayı özelliğinin de belirleyici olması beklenirdi. Buna karşın (168)’deki örnek, matematiksel bir problem tablosuna benzeyen belirsizlik sunmaktadır. 1. olasılığa göre belli bir grup içerisinde, ikişerli şekilde, sadece iki aday gelmektedir. 2. olasılığa göre ise ikişerli şekilde, ikiden fazla aday gelmektedir. En az üç veya daha fazla tekrarlı hareketten oluşan yineleme³⁶, sayı özelliğinde olsaydı, en az üç

³⁶Buraya kadar olan bölümde, TİD’de eylemin yana doğru yinelenmesi tartışılması karşın eylemin aynı konumda yinelenmediği durumlar da söz konusudur. Gönderimsel alanda çıkakların belli bir AÖ ile ilişkili olduğu

kişinin eylemi gerçekleştirmesi beklenirdi. Yinelemenin dilbilgisel sayı olması durumunda, herhangi belirsizlik oluşturmaması beklenirken, sayının değerine ilişkin farklı olasılıklar bulunduğu görülmektedir (bkz. Lam, 2008).

(168) ADAY_[+Çoğul] İKİ-KİŞİ-GELMEK_[yinelemeli]

‘Adaylar ikişerli şekilde geldi.’

Gelen kişi ≥ 2

5.2.3 İkili Hareket

Yinelemeli hareketin aksine, TİD’de ikili hareketten oluşan eylemin her bir hareketinde bitmişlik görünüşü (bn) bulunabilmektedir (170). İkili görünüm, görünüş özelliğinde bulunsaydı, yinelemeli görünüme benzer şekilde birbirini dışlaması beklenirdi. Ayrıca, bitmişlik görünüşünün sadece ikinci yineleme döngüsünde tek bir kez kodlandığında dilbilgisidışı görünüm ortaya çıkmaktadır (171).

(170) BEN VERMEK_[ikili++] bn++

‘Ben ona_i ve ona_j verdim.’

(171) *BEN VERMEK_[ikili++] bn+

‘Ben ona_i ve ona_j verdim.’

Olumsuzluk testi kullanıldığında, ikili hareket gerçekleştiren eylemin tek bir olumsuz işaretleyicisiyle birlikteliği, dilbilgisidışı durum ortaya çıkarmaktadır (172). Eylemin her

düşünüldüğünde aynı konuma doğru yinelemenin (159), aynı eylemin tekrar edilmesini gösteren alışkanlık görünüş türünde olduğu gözlemlenmektedir.

(169) BEN ÇOCUK_a SORMAK_[yinelemeli]
Ben çocuğa defalarca sordum.

yinelenen parçasının ayrı şekilde olumsuzlandığı durumun, dilbilgisel görünümde olması (173), iki farklı olumsuzluk başı bulunduğunu göstermektedir.

(172) BEN [GÖNDERMEK_[+ikili]-DEĞİL]

*‘Ben sana_i ve sana_j göndermedim.’

‘Ben sana_i gönderdim, sana_j göndermedim.’

(173) BEN GÖNDERMEK-DEĞİL GÖNDERMEK-DEĞİL

‘Ben sana_i ve sana_j göndermedim.’

Sözlüksel görünüşünün [-bitişli] özellikteki OYNAMAK eylemi, yinelemeli hareket sergilediğinde tümcenin bozulmasına karşın, ikili görünümde bulunduğu tümce dilbilgisel özellik sergilemektedir (164). Bu örnek ikili yinelemenin, hem ikili görünüş olmadığını hem de her bir yineleme döngüsünde, tekil uyum gerçekleştiğini desteklemektedir.

(174) ÇOCUK OYNAMAK_[ikili]

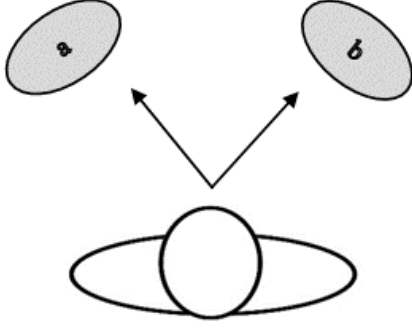
‘(O) çocuk_i ve (diğer) çocuk_j oynuyor.’

Yineleme hareketinde, eylem yana doğru döngüsel tekrarlama gerçekleştirmekte, her tekrardaki konular birbirine yakın bir şekilde uzayda yer kaplamaktadır. Bu nedenle yineleme gerçekleşimi, bir tür dizilim oluşturan set şeklindedir. Buna karşın ikili yinelemede, AÖ’lerin ilişkili çıkaklarına bağlı olarak birbirine çok zıt konumlara doğru hareket gerçekleşebilmektedir (175).

(175) BEN ARKADAŞ PARA VERMEK_[ikili]

‘Ben (O) arkadaş_ima ve (diğer) arkadaş_jma para verdim.’

Şekil 64. İşaret uzayının görünümü: BEN ARKADAŞ PARA VERMEK [ikili]

Yinelemeli görünümün aksine (176)'da üç kişinin geldiği durum söz konusu olmamakta, sadece altı kişinin geldiğini belirten okuma bulunmaktadır. Böylece eylemin yinelenmesi, sayı özelliğinin aksine, çekimlenmiş tekil bir eylem türetmektedir. İkili harekete ilişkin farklı türdeki tanıtlar, Rathmann ve Mathur (2005)'i destekler şekilde, her bir hareketin tekil özellikteki bir uyum gerçekleştirdiğini göstermektedir.

(176) ADAY_[+çoğul] ÜÇ-KİŞİ-GELMEK_[ikili]

'Adaylar üçerli şekilde, iki kez geldi.'

Gelen kişi $\neq 3$

Gelen kişi = 6

Buraya kadar olan örneklere dayanarak, TİD'de eylemlerin sayı uyumuna girmediği öne sürülmektedir. Yay hareketiyle gerçekleşen görünümün, belirli eylemlerle bulunması nedeniyle sınırlı set sunduğu ve içerdiği sınırlılıkların doğrudan eylemin çoksulluk görünümüyle bağlantılı sözlüksel bir özellik olduğu, çekimsel bir gerçekleşim olmadığı düşünülmektedir. Yana doğru yinelemenin ise, başka görünüş türleriyle bulunmaması, [+tekil] özellikteki AÖ'yle görülebilmesi gibi özelliklerinden dolayı, yinelemeli görünüş özelliğinde bulunduğu kabul edilmektedir. İkili görünümün ise Mathur ve Rathmann (2005)'e koşut şekilde, iki farklı tekil uyumundan oluştuğu düşünülmekte, her bir

yinelemenin farklı işlevsel bir yansıma gerçekleştirilmesi ise bunu kanıtlamaktadır. İşaret dillerinde eylemin sayı uyumuna ilişkin öne sürülen yaklaşımlarla TİD'deki görünüm, şu şekilde özetlenebilir:

Tablo 14. Sayı uyumuna ilişkin yaklaşımlar

	Klima ve Bellugi, 1979; Padden, 1983; Sandler ve Lillo- Martin (2006)	Rathmann ve Mathur (2005)	TİD'de sayı görünümü
İkili hareket	<i>İkili sayı uyumu</i>	<i>Tekil sayı uyumu (ikili)</i>	<i>Tekil sayı uyumu (ikili)</i>
Yinelemeli hareket	<i>Yinelemeli sayı uyumu</i>	<i>Tekil sayı uyumu (çoklu)</i>	<i>Yinelemeli görünüş</i>
Çoklu hareket	<i>Çoklu sayı uyumu</i>	<i>Çoğul sayı uyumu</i>	<i>Çoksulluk özelliğindeki eylemler</i>

5.3. Uyumun Gerçekleşimi

Birçok işaret dilinde uyum gerçekleşimi açısından, uyum eylemlerinin düzenli eylemler ve geriye dönük eylemler olmak üzere iki farklı türe ayrıldığı öne sürülmektedir. Düzenli eylemlerde hareket, özne ilişkili konumdan nesneyle ilişkili konuma doğruyken, geriye dönük eylemlerde (Şekil 65) hareket, tam tersi şekilde nesne ilişkili konumdan başlayıp özneyle ilişkili konuma doğrudur (Pfau, Salzmann ve Steinbach, 2011).

Şekil 65. ISL’de geriye dönük eylemin uyum gerçekleşimi (Meir ve Sandler, 2008: 84)

a) $xALMAK_1$

‘Ben seni aldım.’

b) $1ALMAK_x$

‘Sen beni aldın.’

Bu nedenle uyumun gerçekleşimine ilişkin ortaya atılan varsayımlar, düzenli (177) ve geriye dönük eylemlerin (178) uyum gerçekleşimini, iki farklı türde incelemektedir (bkz. Meir, 2002; Quadros ve Quer, 2008; ve diğ.). Ayrıca geriye dönük eylemlerin işaret dillerinde çok sınırlı bir görünüm sunması nedeniyle, temel yaklaşımlar çoğunlukla düzenli türdeki eylemlere yöneliktir.

(177) $BEN_a \text{ÇOCUK}_b \text{ } _aGÖRMEK_b$

(Düzenli eylem)

‘Ben çocuğu gördüm.’

(178) BEN_a ÇOCUK_b DAVET-ETMEK_a

(Geriye dönük eylem)

‘Ben çocuğu davet ettim.’

Slobin (2008:124), ASL’deki geriye dönük DAVET-ETMEK eylemini, uyumun gerçekleşimi açısından daha iyi tanımlayabilmek için GELMESİNİ-TEKLİF-ETMEK (OFFER-TO-COME) şeklinde belirtilmesini öne sürmekte, böylece uyumun gerçekleşimi, düzenli eylemler gibi öznenen nesneye doğru gerçekleşmektedir. Slobin ayrıca, işaret uzayında gerçekleşen hareketin, örtük yapıda hedeflenen anlamı sunduğunu söylemektedir. Her ne kadar Slobin’in bu çözümlemesi, üyelerinin [+canlı] olduğu kimi eylemler için geçerli olmasına karşın [-canlı] özellikteki üyeleriyle uyuma girebilen SEÇMEK, ETKİLEMEK, ALMAK gibi geriye dönük tüm eylemler için benzer görünüm sunmamaktadır.

ISL üzerine yaptığı çalışmada Meir (2002), işaret dillerinde konusal ve sözdizimsel olmak üzere iki farklı türde uyum bulunduğunu ve bu türlerin gerçekleşiminin birbirinden farklı görünümlemlerle meydana geldiğini öne sürmekte (168):

(179) İşaret dillerinde uyum biçimbilimine ilişkin ilkeler (Meir, 2002:425)

- a. **Konusal Uyum:** Uyum eylemlerinin yolak hareketinin yönü, kaynak konusal rolünden hedef konusal rolüne doğrudur.
- b. **Sözdizimsel Uyum:** El(ler)in baktığı yön, eylemin nesne konumundaki üyesine doğrudur.

Meir, uyum gerçekleşiminin transfer kavramıyla doğrudan ilişkili olduğunu ve uyum eylemlerinin üç farklı bileşenden oluştuğunu iddia etmektedir: (i) eylem kökü, transfer olayını temsil etmekte, (ii) yönelimsel biçimbirim (YÖN), konu rolündeki üyeye doğru hareketi göstermekte ve (iii) eylemcil sonek, yönelme durumunu belirtmektedir. Bu

yaklaşımına göre, eylem kökünün kendisinin aksine YÖN, kaynak ve hedef roller arasındaki uyumu gerçekleştirmektedir. Bu görünüm nedeniyle YÖN'ün, eyleme birleşen bağımlı biçimbirim olduğu iddia edilebilir. Ayrıca Meir, işaret dillerinde iki farklı türde YÖN görünümü olduğunu, birinci türün düzenli eylemler için (öznenen nesneye doğru hareket) ikinci türün ise geriye dönük eylemler (nesneden özneye doğru hareket) için kullanıldığını belirtmektedir. Her ne kadar Meir, biçimbirimsel çözümlemeyle uyumun gerçekleşimini açıklasa da uyumun neden iki farklı biçimbirimle gerçekleştiğini gösteren herhangi bir kanıt sunmamaktadır. Ayrıca uyumun gerçekleşiminin doğrudan biçimbirimlere bağlı olduğu bu çözümlemelerde, GÖRMEK, SÖYLEMEK gibi eksilteli türde olduğu iddia edilen ve çoğunlukla tek bir üyesiyle uyuma giren eylemlerin neden böyle görünüm sergilediğinin biçimbirimsel bir açıklaması bulunmamaktadır.

Meir (2002)'nin transfer ilkesi düşünüldüğünde, işaret dillerinde dilsel mekanizmanın, uzaysal-mekansal düzlemle bağlantılı kavram yapısıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Ayrıca dil-biliş arasındaki ilişkiye bakıldığında, uzamsal gerçekleşimi olan uyum, iki farklı varlıkla ilişkili konum arasında oluşmakta ve bu konumlar arasında soyut bir bağlantı kurulmaktadır. Bu nedenle *transfer* teriminin, VERMEK, ALMAK, GÖNDERMEK gibi sadece soyut kavramlarla sınırlanmayacak bir yapıda olduğu düşünülürse, soyut kavramların sunulduğu eylemler de bir tür transfer mekanizmasına sahiptir. SÖYLEMEK eylemine bu çerçeveden bakıldığında, bir konuşucunun ürettiği dilsel mesaj/kod, dinleyici konumundaki kişiye doğru ses boyutunda ilerlemektedir. Benzer şekilde ÖĞRETMEK eyleminde, öğretici rolündeki varlığın, öğretim sürecinin belli bir nesnesi olan bilgiyi, öğrenen konumdaki varlığa aktardığı düşünülebilir. Bu nedenle gerçek dünyanın ya da insanın algıladığı dış çevrenin ötesinde, bilişsel işleme ve olay yapısının da bir tür transfer sunduğu söylenebilir.

İşaret dillerinin iletişim kanalı, bu transferi açık bir şekilde kodlamasına karşın, bunun insan diline ya da bilişine ait görünüm olduğu düşünülebilir. Türkçe “Sabahtan beri anlatıyorum ama almıyor.” tümcesi incelendiğinde, bireyin öğrenmesi gereken ‘bilgi’, soyut bir varlık gibi *almak* eylemiyle sunulmaktadır. Bu nedenle işaret dilinde transferin bulunmasına karşın, iletişim kanalının bunu açık bir şekilde kodlamasının, ilginç bir görünüm olduğu söylenebilir. Bilişsel anlambilimle bağlantılı bu görünümün, işaret dillerinde uyum gerçekleşimiyle ne kadar ilişkili olduğu bilinmese de bu bakış açısından yaklaşmanın derin yapıdaki mekanizma hakkında birçok ipucu vermesi beklenmektedir.

Meir (2002), yolak hareketinin yönünün, sadece konusal türdeki uyumun gerçekleşimiyle bağlantılı olduğunu belirtmesine karşın, hem düzenli hem de geriye dönük uyum eylemlerinin, dillerde çoğunlukla benzer hareket yönelimi sergilemesi, transferin geçerliliğini desteklemekte ve transferin sadece uzamsal eylemlerle sınırlı olmadığını göstermektedir. NGT, DGS ve TİD’de SÖYLEMEK, ARAMAK, VERMEK gibi düzenli türdeki eylemlerin yönünün benzer görünümde bulunmasının (bkz. Mathur, 2000; Dikyuva, Makaroğlu, Arık, 2015) yanı sıra, bakışsız hareket gerçekleştirdiği iddia edilen KOPYALAMAK, ALMAK, DAVET-ETMEK gibi geriye dönük eylemler de dillerde benzer özelliğe sahiptir. (bkz. Lillo-Martin ve Meier, 2011). Bu nedenle, eylemlerin uyum gerçekleşimine ya da gerçekleştirdiği hareketin yönüne göre bir sınıflandırma yapmak yerine, gerçekleşen transferin bilişsel açıdan nasıl bir ilişki sunduğu ve dilbilgisel düzlemde, bu ilişkinin hangi üyeler arasında gerçekleştiğinin tartışılması gerekmektedir.

DAVET-ETMEK eyleminin olay yapısı kavramsal açıdan çözümlendiğinde, davet eden rolündeki bir varlık, davet edilen rolündeki başka bir varlığın bir yere doğru gelmesini talep etmektedir. İşaret dillerinde varlıkların uzamda temsil edildiği çıkaklar düşünüldüğünde,

yukarıdaki gibi bir tabloda eylemin üye yapısı, üç farklı birim, diğer bir deyişle üç farklı çıkak içermektedir. Fakat “BEN SEN DAVET-ETMEK” (ben seni davet ettim.) gibi bir tümcede, davet edilen yerin her zaman BEN AÖ’sü olarak yorumlanması, davet eden kişiyle davet edilen yerin ortak çıkak bilgisi taşıdığını göstermektedir.

(180)’deki örnekte görüldüğü gibi davet edilen yer, edicinin bulunduğu yerden farklı ise ve açık bir şekilde tümcede bulunuyorsa uyum, davet edilen üyeye davet edilen yer arasında gerçekleşmektedir.

(180) BEN_a SEN_b DERNEK_c bDAVET-ETMEK_c

‘Ben seni derneğe davet ettim.’

(181)’de karşısalsal okuma nedeniyle BEN, tümcede iki farklı konusal rolde açık bir şekilde bulunmaktadır. Ayrıca her iki BEN AÖ’sü aynı kimlik değerini aldığı için aynı çıkak özelliğini taşımaktadır. Bu durumda eylem, özne konumundaki BEN AÖ’sü yerine EÖ mimarisine uygun olarak dolaylı nesne konumundaki BEN AÖ’süyle uyumu girmektedir.

(181) BABA EV DEĞİL BEN_a SEN_b BEN_a bDAVET-ETMEK_a

‘Babamın evine değil ben seni bana davet ediyorum.’

İşaret dillerindeki uyuma ilişkin klasik varsayımlara aykırı olmasına karşın, eylemin üye yapısının uyumun gerçekleşimi üzerine doğrudan etkisi bulunduğu görülmektedir. Buna göre uyum eylemlerinden olan DAVET-ETMEK, özne ve nesne konumundaki üyelerinin aksine, iki farklı türdeki nesnesiyle uyuma girmektedir. Bu durum, eylem türleri (dolayısıyla uyum türleri) arasındaki bir geçişim olarak değerlendirilen (bkz. Quadros ve Quer, 2008) aksine, işaret dilinde tüm uyumların benzer olduğunu ortaya koymaktadır.

(182)'de SEÇMEK eyleminin yankategorileme çevresi, seçen kişi, seçilen kişi ve seçilen yer/durum olmak üzere üç farklı üye gerektirmektedir. Öne sürülen varsayımı destekler şekilde eylemin hareketi, EÖ mimarisi düşünüldüğünde, eyleme en yakın üyeler olan dolaylı ve doğrudan nesneyle uyuma girmektedir.

(182) LİSTE_a DEĞİL PATRON_b BEN_c LİSTE_d cSEÇMEK_d

‘(O) listeye değil, patron beni (diğer) listeye seçti.’

Eylemin yankategorileme çevresi dikkate alınmadığında, uyum gerçekleşimi açısından bakışsız görünüm sergilediği iddia edilmesine karşın, eylemin üye yapısının belirleyici olduğu ve özne-nesne uyumunun aksine, uyumun EÖ'ye en yakın [+gönderimsel] özellikte üyelerle gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Böylece, çift uyum eylemlerinin bir alt ulamlanması olan düzenli ve geriye dönük eylemler sınıflandırmasına gerek kalmamakta ve uyum gerçekleşimi, sözdizimsel düzlemde incelenebilmektedir.³⁷

Daha önce belirtildiği gibi, işaret dilinde uyumun gerçekleşimi, genel olarak büyükçül hareketle ve/veya elin yönelimiyle ortaya konmaktadır (bkz. Mathur ve Rathmann, 2012). Araştırmacıların sıklıkla, büyükçül hareketin iki çıkak arasında ilerlemesiyle uyumun kodlandığını öne sürmelerine karşın, kimi eylemler Y-X düzleminde herhangi bir konum değişimi yaşamadan, elin yönelimiyle her iki üyesiyle uyuma girebilmektedir. Parmağın ya da avuç içinin baktığı yönelim, eylemin nesne türündeki üyesini, elin ya da avucun arka kısmı ise öznesini göstermektedir (Şekil 66).

³⁷ Eylemin örtük konumdaki üyeleriyle gerçekleşen uyuma ilişkin öneriler, (4.1.2)'deki bölümde ayrıntılı şekilde sunulmaktadır.

Şekil 66. Yönelimin uyum kodlaması: Rus İşaret Dili (RSL) (Schwager ve Zeshan, 2008: 536)

${}_1\text{RAHATSIZ-ETMEK}_x$

“Ben seni rahatsız ediyorum.”

$_x\text{RAHATSIZ-ETMEK}_1$

“Sen beni rahatsız ediyorsun.”

Alanyazındaki iki farklı görüş, eylemin uyum gerçekleşiminin iki farklı türde olduğu izlenimi vermesine karşın, şablon biçimbilim açısından eylemin sözlüksel biçiminin yolak hareketi ya da dairesel hareket alması, uyum gerçekleşiminin aksine, doğrudan eylemcil şablonun türüyle ilgilidir. Bu doğrultuda, iki farklı eylemcil şablonun uyum kodlamasının farklı türde olduğunu iddia etmek yerine, uyum gerçekleşimini tek bir mekanizmada açıklayan çözümlemenin daha yetinmeci bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir.

Meir (2002)'in transfer ilkesi düşünüldüğünde, uyum eylemlerinin üyeleriyle ilişkili konumlar arasında bir yörünge (*trajectory*) oluşmaktadır. TİD'de VERMEK, SÖYLEMEK, GÖRMEK gibi EyŞ-5'le gerçekleşen eylemlerde yörünge'nin yönü, eylemin uzayda ilerlediği mesafeye bakılarak kolayca tanımlanabilir. Diğer taraftan DALGA-GEÇMEK, KAMERA-ÇEKMEK, SÜZMEK gibi EyŞ-6'le gerçekleşen eylemlerde ise yörünge'nin yönü, parmağın veya avuç içinin yönelimine bakılarak belirlenebilir. Böylece uyum eylemleri, açık veya örtük olarak kodlansa da iki üye arasında bir bağlantı ya da diğer bir deyişle kanal oluşturmakta ve

bu soyut kanalın ilerlediği yön, uyumun gerçekleşimi hakkında daha tutarlı bir görünüm sunmaktadır.

Bu çözümleme, öncelikli olarak uyumun gerçekleşmesinin eylemin türüne, diğer bir deyişle bulunduğu eylemcil şablona göre değişmediğini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca eylemin üyeleri arasında gerçekleşen uyum, soyut özellikteki kanalla sağlanmakta ve bu kanalın yörüngesiyle ise üyelerin rolleri belirlenebilmektedir. TİD’de birçok örnek, ya hareketin yönü ya da elin yönelimiyle çözümlenerek, uyum sürecindeki üyelerin sözdizimsel ilişkileri/işlevleri belirlenebilirken, kimi örnekleri her ikisinin de açıklayamadığı gözlemlenmektedir. (183)’deki ALMAK eylemin üye yapısı düşünüldüğünde, (i) alan kişi (ii) alınan şey/kişi (iii) alınacak yer olmak üzere üç farklı üyeye sahiptir:

(183) BEN_a SEN_b BURAC_c bALMAK_c

‘Ben seni buraya aldım.’

Tablo 15. Uyumun gerçekleşimine ilişkin yaklaşımlar: BEN_a SEN_b BURAC_c bALMAK_c

Hareketin Yönü	Elin Yönelimi	Kanalın Yörüngesi
b → c	b → c	b → c
*kaynak → hedef	*özne → nesne	doğrudan nesne → dolaylı nesne

TİD’de uyumun, hareketin yönüyle belirlendiği varsayımı takip edildiğinde, (183)’deki SEN AÖ’sünün kaynak rolünde bulunması gerekmektedir. Diğer taraftan ise, elin yönelimi varsayımına göre, ALMAK eyleminde elin sırtı özne konumundaki BEN AÖ’süne, elin avuç içi ise doğrudan ya da dolaylı nesnesine doğru olmamaktadır. Eylemin üye yapısı dikkate alındığında, kanalın yörünge çözümlemesinin, uyumun EÖ mimarisi içerisinde

dolaylı nesne > doğrudan nesne > özne hiyerarşisine sahip olmasıyla paralel olduğu görülmektedir.

TİD’de ETKİLEMEK gibi birçok eylem, elin yönelimi çözümlemesine göre bakışsımsız görünümde olması nedeniyle, geriye dönük eylem olarak tanımlanmaktadır. Buna göre geriye dönük eylemlerde elin avucu, nesnesinin aksine özneye; elin sırtı ise öznenin aksine nesneye doğrudur (184). Fakat kanalın yörünge çözümlemesi açısından eylem, özne konumundaki üyeden nesne konumundaki üyeye doğru bir kanal oluşturmakta ve bu yörünge, özne > nesne çizgiselliğine uygun görünümde bulunmaktadır (185). Böylece hem düzenli hem de geriye dönük eylemlerin benzer uyum gerçekleşime sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

(184) SEN_a BEN_b bETKİLEMEK_a [Elin yönelimi çözümlemesi]
‘Sen beni etkiliyorsun.’

(185) SEN_a BEN_b aETKİLEMEK_b [Kanalın yörüngesi çözümlemesi]
‘Sen beni etkiliyorsun.’

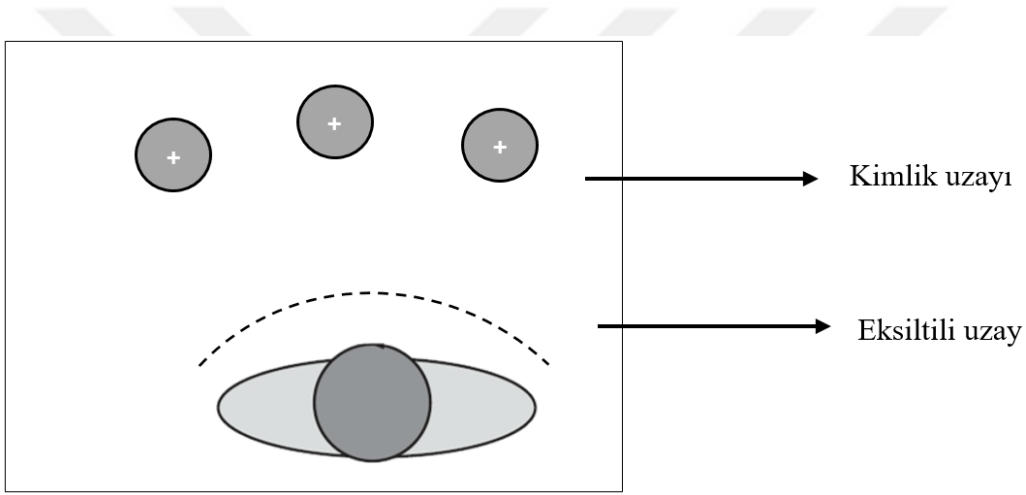
Tablo 16. Uyumun gerçekleşimine ilişkin yaklaşımlar: SEN BEN ETKİLEMEK

Elin Yönelimi	Kanalın Yörüngesi
b → a	a → b
*özne → nesne	özne → nesne

Önceki bölümlerde (bkz. 3.1) belirtildiği gibi bu çalışmada, TİD’de işaret alanını konuşucunun önünü kapsayan eksilteli uzay ve bu alanın dışında kalan kimlik uzayı olmak üzere iki farklı işlevde bulunan bir ayrılaşmaya sahip olduğu öne sürülmektedir. Eksilteli

uzay içerisinde, sadece konuşucu rolündeki işaretçi bulunabilmesine karşın, bu uzayın dışında, hem dinleyici hem de sözü edilen kişiler bulunabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, her iki üyesiyle eylemcil uyuma giren uyum eylemlerinin, hem özne hem de nesne kodlamasını gerçekleştirebilmesi için, en az bir üyesinin kimlik uzayı içinde bulunması gerekmektedir. Çünkü eksiltili uzay içerisinde sadece işaretçinin bulunduğu tek bir konum bulunmaktadır (Şekil 67).

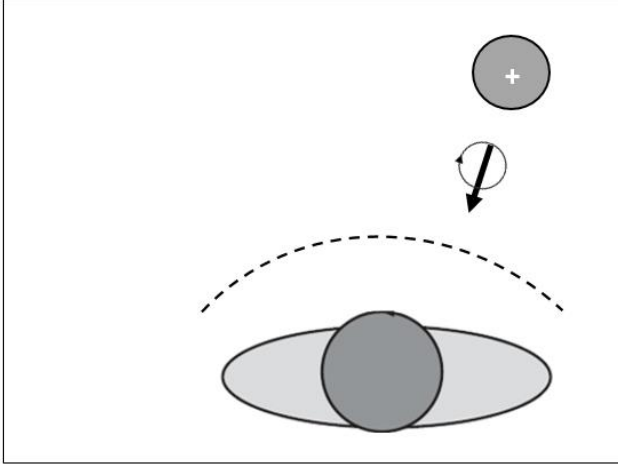
Şekil 67. Kimlik uzayı ve eksiltili uzay

Yolak hareketi bulunmayan uyum eylemlerinden biri olan KAMERA-ÇEKMEK eyleminin sesbilimsel konumu, kimlik uzayda bulunuyorsa ve parmakların yönelimi konuşucuya (nesne) doğruysa, her iki üyeyle eylemcil uyuma girebilmektedir (186).

(186) ÖĞRETMEN_a BEN_b aKAMERA-ÇEKMEK_b (eylemin konumu **kimlik** uzayı içinde)
'Öğretmen beni kamerayla çekiyor.'

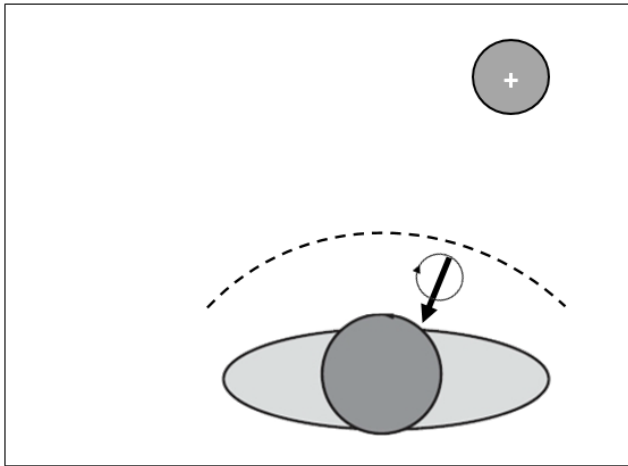
Şekil 68. İşaret uzayının görünümü: ÖĞRETMEN_a BEN_b aKAMERA-ÇEKMEK_b

Buna karşın eğer eylemin sesbilimsel konumu eksiltili uzayda olmasına rağmen yönelimi benzer şekilde konuşucuya doğruysa tümce bozulmaktadır (187).

(187) *ÖĞRETMEN_a BEN_b aKAMERA-ÇEKMEK_b (eylemin konumu **eksiltili** uzay içinde)
'Öğretmen beni kamerayla çekiyor.'

Şekil 69. İşaret uzayının görünümü: *ÖĞRETMEN_a BEN_b aKAMERA-ÇEKMEK_b

Bu açıdan bakıldığında eylemin sadece yolak hareketinin yönünün ya da elin yöneliminin aksine, başka etmenlerin de uyum kodlama sürecinde belirleyici olduğu

görülmektedir. Benzer problem, kanalın yörüngesi çözümlemesi için de geçerlidir. Bu kapsamda, eylemin uyum gerçekleşimiyle işaret uzayının görünümünün daha ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir:

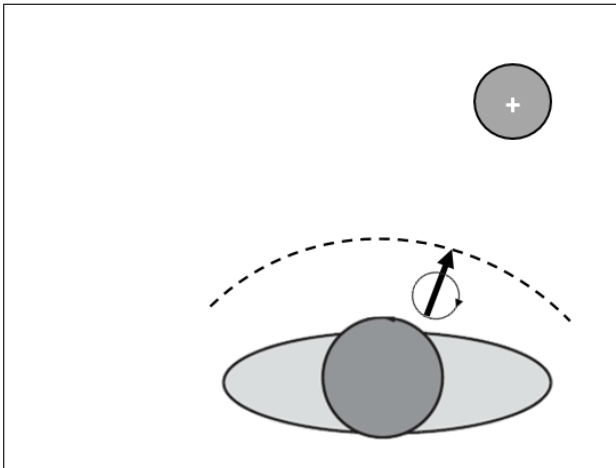
- Eksiltili uzay içerisinde sadece konuşucu/işaretçi rolüne sahip olan eylemin üyesi bulunurken, diğer tüm gönderimsel AÖ'ler, kimlik uzayda yer almaktadır.
- Bu nedenle, eylemin her iki üyesiyle uyuma girebilmesi için üyelerinden en az birinin kimlik uzayda yer alması gerekmektedir.

Yukarıdaki koşulları destekler şekilde EyŞ-6'le gerçekleşen eylemin sesbilimsel konumu eksiltili alanda ise, elin yöneliminin kimlik alandaki bir varlığa doğru olması, dilbilgisidışı durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (188). Diğer taraftan, eylemin sesbilimsel konumu kimlik alanı içerisinde bulunuyorsa, her iki üyesiyle tam uyum sergileyebilmektedir (189).

(188) *BEN_a ÖĞRETMEN_b aKAMERA-ÇEKMEK_b (eylemin konumu **eksiltili** uzay içinde)

'Ben öğretmeni kamerayla çekiyorum.'

Şekil 70. İşaret uzayının görünümü: *BEN_a ÖĞRETMEN_b aKAMERA-ÇEKMEK_b

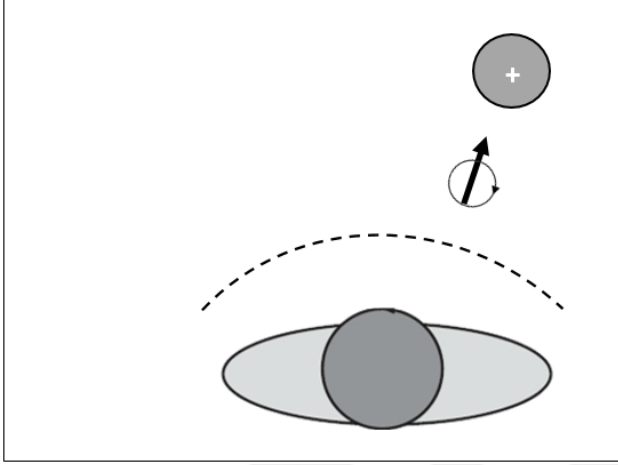

(189) BEN_a ÖĞRETMEN_b aKAMERA-ÇEKMEK_b

(eylemin konumu **kimlik** uzayı içinde)

‘Ben öğretmeni kamerayla çekiyorum.’

Şekil 71. İşaret uzayının görünümü: BEN_a ÖĞRETMEN_b aKAMERA-ÇEKMEK_b

Eylemcil şablonun iki farklı birimle uyuma girebilme potansiyeli taşımasına karşın, eylemin iki üyesiyle uyuma girebilmesi koşulunun, doğrudan kimlik uzayla bağlantılı olduğu görülmektedir. (190)’da KAMERA-ÇEKMEK eyleminin özne konumundaki üyesi, sonraki örnekte (191) ise nesne konumundaki üyesi kimlik uzayda bulunmaktadır. Her iki örnekte de eylemin sesbilimsel konumu, sadece kimlik uzay içerisinde bulunduğunda eylem, iki üyesiyle tam uyuma girebilmektedir. Bu durum, eylemin uyum potansiyelinden ayrı olarak, çift uyumlu eylemin tam uyum sergileyebilmesi için kanalın yörüngesinin kimlik uzayda bulunması koşulunu ortaya çıkarmaktadır.

(190) ÖĞRETMEN_a BEN_b aKAMERA-ÇEKMEK_b

Özne

‘Öğretmen beni kamerayla çekiyor.’

(191) BEN_a ÖĞRETMEN_b aKAMERA-ÇEKMEK_b

Nesne

‘Ben öğretmeni kamerayla çekiyorum.’

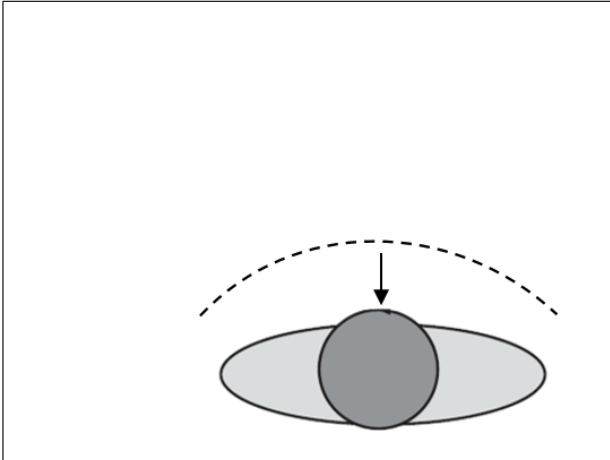
Ayrıca EyŞ-5’le oluşan eylemlerin sözlük biçiminin kısa yolak hareketi sergilerken tam uyum sergilediklerinde yolak mesafesinin uzadığı gözlemlenmektedir. Bu görünümün de eylemin tam uyum sergileyebilmesi için kanalın yörüngesinin kimlik uzaya girmesi durumuyla tutarlı olduğu görülmektedir.

(192)’de eylemin özne konumundaki üyesi HERKES, [-gönderimsel] özellikteki bir evrensel niceleyici olmakla beraber, çıkak özelliği yüklenerek kimlik/gönderimsel alan içerisinde bulunamamaktadır. Böylece eylem, sadece [+gönderimsel] nesne konumundaki BEN AÖ’süyle uyuma girmekte ve eylemin hareket gerçekleşimi, sadece eksiltili alanda görülmektedir. Bu durum, hem kanalın yörüngesi hem de eksiltili/kimlik uzay çözümlemesinin, eylemin uyum gerçekleşiminde belirleyici olduğunu göstermektedir.

(192) HERKES BEN_a SORMAK_a

‘Herkes bana sorar.’

Şekil 72. İşaret uzayının görünümü: HERKES BEN_a SORMAK_a

Şablon biçimbilim açısından bakıldığında TİD’de eylemcil şablonlar, eylemlerin uyum potansiyelini gösteren biçimbilimsel özellikler taşımaktadır. Klasik görüşün aksine uyum eylemlerinin uzayda yolak hareketi gerçekleştirmesi ya da tek bir sesbilimsel konumda

bulunması doğrudan eylemlerin sesbilimsel sunumu ve birlikte olduğu eylemcil şablonla ilişkilidir. Ayrıca TİD’de eylemcil uyum her zaman sözdizimsel olarak gerçekleşmekte ve uyumun gerçekleşimi, çıkaklar arasındaki soyut kanal ve kimlik uzayla (gönderimsel uzay) doğrudan bağlantılı olmaktadır. Çift uyumlu eylemin tam uyum sergileyebilmesi için ise kanalın, kimlik uzayda bulunarak üyesi/üyeleriyle ilişkiye girmesi koşulu bulunmaktadır.

6. SONUÇ

Bu tez çalışmasında, Padden (1983, 1988, 1990)'ın işaret dillerine özgü biçimbilimsel eylem sınıflandırması Şablon Biçimbilim açısından sorgulanmış ve TİD'in eylemcil uyum mekanizmasının biçimbilimsel temel özellikleri araştırılmıştır. Bu çerçevede, uzayın ve uzamsal ilişkilerin rolü gözetilerek eylemcil uyum türü incelenmiş, uyumun yapısal sınırlılıkları ile dilbilgisel gerçekleşimi çözümlenmiştir. Elde edilen sonuçlar çerçevesinde ulaşılan yargılar şu şekilde özetlenmektedir:

a. TİD'de aynı kavramsal alandaki sözcüklerin ortak içsel özellikler taşıması ve hareketin biçimlenişi açısından bu sözcüklerin birbirinden ayrılması, ayrıca uyum, görünüş gibi çekimsel özelliklerin eylemlerin hareket özelliklerini değiştirmesi sonucu, TİD'in hem türetimsel hem de çekimsel mekanizmalarının eklemlesiz dillere benzer şekilde Şablon Biçimbilim açısından incelenmesi beklenmiştir. Elde edilen bulgular, Bürünsel Model ile koşut şekilde el şekli ve konumdan oluşan içsel özelliklerin soyut anlambilimsel kökü oluşturduğunu, bürünsel özelliklerin de sözcüğü sesletilebilir/işaretlebilir duruma getirdiğini ortaya koymaktadır. Ancak işaret dillerinin sesbilimsel eşzamanlılığı ve seslem hiyerarşisi görünümü nedeniyle kökün de çizgiselliğinin incelenmesi ihtiyacı ortaya çıkmakta, farklı düzlemlerdeki çizgisellik olgusunu açıklayabilmek için “*sözcük biçimlenişi çizgiselleştirmesi*” ve “*kök biçimlenişi çizgiselleştirmesi*” terimleri önerilmektedir. İbranice'de üç-ünsüzlü kökün sözcüğün taban biçimini oluşturmasına benzer şekilde *el şekli* ve *konum*, anlamsal ve sesbilimsel açıdan soyut özellikteki kökü meydana getirmekte, kökün ikili bir birlikteliğe sahip olmasından dolayı *iki-özellikli* olarak adlandırılmaktadır. Öte yandan, kök özellikteki içsel özelliklerin bürünsel özelliklerle bir örüntü oluşturması iki farklı amaca hizmet etmektedir: (1) İçsel özellikten oluşan kökü, işaretlebilir/üretilebilir

bir demet haline getirmekte ve (2) ulam açısından nötr olan kökü, ad, eylem, sıfat gibi ulamlardan birine çevirmektedir.

b. TİD’de eylemcil şablonlarının taşıdığı işlevsel özelliklere ve sesbilimsel görünümüne dayalı olarak oluşturulan biçimbilimsel sınıflandırmanın eylem türlerini açıkladığı savlanmıştır. Tezin bulguları, eylemin gönderimsel uzayda yer alan üyeleriyle uyuma girmesinin sesbilimsel veya sözlüksel sunumunun bir parçasının aksine biçim-sözdizimsel potansiyeliyle ilişkili olduğunu doğrulamakta ve TİD’de eylemlerin *basit* (2), *tek uyumlu* (2) ve *çift uyumlu* (2) görünümüne göre 6 farklı eylemcil şablonla bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca eylemin çıkağa ilişkin taşıdığı yapısal potansiyelin uyum tarafından belirlendiği, kök ve eylemcil şablon arasındaki çift-yönlü ilişkide her ikisinin özellikleri/sınırlılıkları eylemin çıkak potansiyelini tanımladığı ve herhangi bir kökün, uyuma girebilme özelliği ya da kaç üyesiyle uyum gerçekleştirebileceği, kökün birlikte olduğu eylemcil şablona bağlı olduğu ortaya konulmaktadır. Öte yandan, gönderimsel AÖ’lerin uzayda üç boyutluluk açısından hacim kaplamasına karşın uyumun uzayda topografik ilişkileri sunmadığını ve tek katmanlı şekilde sadece yatay düzlemde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Sözlükselleşmemiş eylemler, el abecesi şeklinde ödüncelenen sözcükler, aynı kökün farklı uyum özelliği sergileyen eylemcil şablonlarla birlikteliği, kökün ulam bağımsız şekilde bulunduğu ve uyuma ait tüm yapısal özelliklerin, kökten bağımsız şekilde eylemcil şablon tarafından belirlendiği görüşünü desteklemektedir. Bu durumda elde edilen bulgular, eylem sınıflamasının uyumla ilişkili olduğunu belirten alanyazınla büyük oranda örtüşmesine karşın uyum ve uzamsal eylemlerin eylemcil şablon açısından aynı olduğuna dikkat çekmektedir.

c. TİD’de eylemlerin kişi özelliğine göre uyuma girmediği, LSE’ye benzer şekilde gönderimsel-çıkakla ilişkili kimlik özelliğinin işaret diline özgü ϕ -özellik olarak

değerlendirilmesi gerektiği ve klasik uyum sınıflamasının aksine kişi ve uzamsal uyumun tek bir mekanizma açısından incelenebilir olduğu öne sürülmüştür. Klasik sınıflamaya göre kişi ve uzamsal uyumun başlıca belirleyici, üyelerin konusal rolleri olmasına karşın TİD’de bunun geçerli olmadığı ve her iki türün de üyelerle ilişkili çıkaklar arasında gerçekleşen benzer görünüm sergilediği ortaya konmuştur. Kişi özelliği, göndergelerin söylemdeki konuşma rollerini (konuşucu, dinleyici vb.) belirlerken, gönderimsel uzayda çıkakla temsil edilen kimlik özelliği söylemdeki göndergeleri birbirinden ayırma işlevi üstlenmektedir. Buna göre, konusal roller gözetilerek yapılan uyum türü sınıflandırmasında türler arası birçok geçişim gözlenmesi karşın yapısal açıdan uyumun aynı, yüzeyde görülen farklılıkların ise anlambilimsel yorumlamaya bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

d. TİD’de eylem, sadece tek bir çıkakla uyuma girmesinden dolayı sayı uyumu sergilemediği, Sandler ve Lillo-Martin (2006)’ya karşı şekilde eylemin ikili, yinelemeli ve çoklu hareket sergilemesi [+çoğul] sayı değeri yüklediği, aksine farklı türde sözlüksel/işlevsel görünüm sunduğu öne sürülmüştür. Buna göre, yay hareketiyle gerçekleşen çoklu görünümün, belirli eylemlerle bulunması nedeniyle sınırlı set sunması ve içerdiği sınırlılıkların doğrudan eylemin çoksulluk görünümüyle bağlantılı sözlüksel bir özellik olması nedeniyle çekimsel bir gerçekleşim olmadığı düşünülmektedir. Ayrıca yana doğru yineleme şeklinde gerçekleşen hareketin kimi görünüş türleriyle bulunmaması, [+tekil] özellikteki AÖ’yle birlikte görülebilmesi nedeniyle yinelemeli görünüş özelliğinde bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan eylemin ikili görünümünde, her bir yinelemenin farklı işlevsel bir yansıma gerçekleştirmesi, bunun iki farklı tekil uyumda oluştuğunu belirten Mathur ve Rathmann (2005)’in görüşünü desteklemektedir.

e. TİD’de eylemcil uyumun eylemin üyeleriyle ilişkili gönderimsel-çıkaklar arasında meydana gelmesine karşın, uyum eylemlerinin uzayda yolak hareketi gerçekleştirmesinin ya da tek bir sesbilimsel konumda bulunmasının doğrudan eylemin birlikte olduğu eylemcil şablonun sesbilimsel sunumuyla ilişkili olduğu öne sürülmüştür. Buna göre, uyum gerçekleşimi üyelerle ilişki çıkaklar arasında görülen soyut özellikteki kanalla sağlanmakta, kanalın yörüngesi de üyelerin rollerini belirlemektedir. Tezin bulguları, eylemin üye yapısının uyumun gerçekleşimi üzerinde doğrudan etkisi bulunduğunu, eylemin belirli üyelerinin aksine belirli sözdizimsel konumlarda bulunan, [+kimlik] özelliği taşıyan üyeleriyle uyum gerçekleştiğini göstermektedir. Buna göre, uyumun EÖ mimarisi içerisinde dolaylı nesne > doğrudan nesne > özne hiyerarşisini gözetten en yakınlık koşulu taşıması ve çift uyumlu eylemlerin bu hiyerarşinin en başındaki üyenin uyuma girmesi durumunda tam uyum sergilemesi, uyumun sözdizimsel motivasyonu ile bağlantılı olduğunu düşündürmektedir. Ancak bilindiği gibi, doğrudan sözdizimini ilgilendiren bu sorunun yanıtını yalnızca bu tez kapsamında elde edilen bulgulara dayalı olarak açıklanması pek olası değildir. Ayrıca TİD’de örtük üyelerin de sözdizimsel olarak etkin oldukları ve parçasal kontrol sundukları düşünülse de, bu tez kapsamında elde edilen gözlemlerin sözdizimsel boyuttaki yeni çalışmalarla incelenmesiyle birlikte, bu varsayıma ait çözümlerlerin daha belirgin biçimde ortaya konulacağına inanılmaktadır.

Sonuç olarak, tezde elde edilen bulgular TİD’de eylemcil şablonlar ile eylem türü arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Uyumun türü ve gerçekleşimi açısından yapılan tüm gözlemler de bu sonucu destekler nitelikte bulunmaktadır. İşaret dillerinin yapısal özellikleri, şablon biçimbilim doğrultusundan incelendikçe sözcük biçimlenişine ait sorunlar da daha hızlı bir şekilde çözümlenecektir. TİD’e yönelik yapılmış sınırlı sayıda önceki araştırmalarsa, ne yazık ki, istenen düzeyde değildir. Bu gereklilikten yola çıkan bu

araştırma, bir yandan eylemcil uyumun TİD'deki görünümünün açıklanmasını, diğer yandan da şablon biçimbilim kuramının evrensel amaçlarına, nispeten az da olsa, bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca bu tez, TİD'e ilişkin gerçekleştirilecek olası araştırmaları da özendirme umudunu taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Abner, N. (2012). *There once was a verb: The predicative core of possessive and nominalization structure in American Sign Language*. PhD Dissertation. University of California at Los Angeles.
- Abney, S. P. (1987). *The English noun phrase in its sentential aspect*. Doktora Tezi. MIT.
- Ahlgren, I. (1990). Deictic pronouns in Swedish and Swedish Sign Language. S.D. Fischer, P. Siple (Eds.), *Theoretical Issues in Sign Language Research, Linguistics, vol. 1* (pp.167-174). University of Chicago Press, Chicago.
- Aksan M. & Aksan Y. (2009). The semantics of event plurality in Turkish. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(2), 1-13.
- Arad, M. (2005). *Roots and patterns: Hebrew morpho-syntax*. Springer.
- Arad, M. (2003). Locality constraints on the interpretation of roots: the case of Hebrew denominal verbs. *Natural Language and Linguistic Theory*, 21, 737–778.
- Arık, E. (2013). Türk İşaret Dili'nde sınıflandırıcılar üzerine bir çalışma. *Bilig*, 67, 1-24.
- Arık, E. (2009). *Spatial language: Insights from sign and spoken languages*. PhD Dissertation. Purdue University, West Lafayette, IN, ABD.
- Aronoff, M., Meir, I., & Sandler, W. (2005). The paradox of sign language morphology. *Language*, 81, 301-344.
- Aronoff, M., Meir, I., Padden, C., & Sandler, W. (2003). Classifier constructions and morphology in two sign languages. In: K. Emmorey (ed.), *Perspectives on classifiers in sign languages*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 53-84.

- Aronoff, M., Meir, I., & Sandler, W. (2000). Universal and particular aspects of sign language morphology. In K. Grohmann & C. Struijke (eds.), *University of Maryland working papers in linguistics*, 10, 1-33.
- Bahan, B. (1996). *Non-manual realization of agreement in American Sign Language*. PhD Dissertation. Boston University.
- Bahan, B., Kegl, K., MacLaughlin, D., & Neidle, C. (1995). Convergent evidence for the structure of determiner phrases in American Sign Language. In: L. Gabriele, D. Hardison & R. Westmoreland (eds.), *FLSM VI: Proceedings of the Sixth Annual Meeting of the Formal Linguistics Society of Mid-America*, 1–12. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- Baker, M. C. (2008). *The syntax of agreement and concord*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baker, M. C. (2003). *Lexical categories: Verbs, nouns and adjectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Banguoğlu, T. (1956). Türkçede tekerrür fiilleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: TDK.
- Barberà, A. G. (2012). *The meaning of space in Catalan Sign Language (LSC). Reference, specificity and structure in signed discourse*. PhD. Dissertation. Universitat Pompeu Fabra.
- Battison, R. M. (1978). *Lexical borrowing in American Sign Language*. Silver Spring, MD: Linstok Press.

- Belsitzman, G. & Sandler, W. (2016). Motivated phonological templates in Sign Language. *Proceedings of the Mediterranean Morphology Meetings (MMM)*, 10, 31-44.
- Benedicto, E., & Brentari, D. (2004). Where did all the arguments go? Argument-changing properties of classifiers in ASL. In: *Natural language and linguistic theory*, 22, 743-810.
- Berenz, N. (2002). Insights into person deixis. *Sign Language and Linguistics*, 5(2), 203-227.
- Berenz, N. (1996). *Person and deixis in Brazilian Sign Language*. PhD. Dissertation. University of California, Berkeley.
- Bertone, C. (2009). The syntax of noun modification in Italian Sign language (LIS). *University of Venice Working Papers in Linguistics*, Vol. 19.
- Bertone, C. (2007). *La struttura del sintagma determinante nella Lingua dei Segni Italiana (LIS)*. PhD. Dissertation. Università Ca' Foscari, Venice.
- Bhatt, R., & Pancheva, R. (2006). Implicit arguments. In: M. Everaert & H. V. Riemsdijk (eds.), *The Blackwell Companion to Syntax* (pp. 558-588), vol. 2. Oxford: Blackwell Publishing.
- Boyes Braem, P. (1986). Two aspects of psycholinguistic research: iconicity and temporal structure. In B. Tervoort (ed.), *Signs of Life-Proceedings of the Second European Congress on Sign Language Research* (No. 50, pp. 65-74).
- Bos, H. (1990). Person and location marking in SLN: some implication of a spatially expressed syntactic system. In S. Prillwitz & T. Vollhaber (eds.), *Sign language research and application: Proceedings of the International Congress on Sign*

- Language Research and Application*, March 23-25, 1990, Hamburg, 231-246.
Hamburg: Signum.
- Bošković, Ž. (2005). On the locality of left branch extraction and the structure of NP. *Studia Linguistica*, 59 (1), 1-45.
- Branchini, C. (2014). *On relativization and clefting: An analysis of Italian Sign Language*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Brennan, M. (1990). *Word formation in British Sign Language*. Stockholm: Stockholm University.
- Brentari, D. (2011). Sign language phonology. In: J. A. Goldsmith, J. Riggle, & A. C. L. Yu (eds.), *The handbook of phonological theory* (2nd Revised Edition) (pp. 691-721). Oxford: Blackwell.
- Brentari, D. (2002). Modality differences in sign language phonology and morphophonemics. In, R. Meier, D. Quinto-Pozos, & K. Cormier (eds.) *Modality in Language and Linguistic Theory* (pp. 35-64). Cambridge University Press; Cambridge, UK.
- Brentari, D. (1998). *A prosodic model of sign language phonology*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Brentari, D., & Padden, C. (2001). Native and foreign vocabulary in American Sign Language: A lexicon with multiple origins. In: D. Brentari (ed.), *Foreign Vocabulary in Sign Languages* (pp. 87-119). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Brunelli, M. (2011). *Antisymmetry and sign languages* (LOT Dissertation Series 284). Utrecht: LOT Publications.

- Burkova, S. I., & Filimonova, E. V. (2014). Reduplikatsija v ruskom zhestovom yazyke (Reduplication in Russian Sign Language). *Russkij yazyk v nauchnom osveshchenii*, 28, 202-258.
- Carlson, G. (1977). *Reference to kinds in English*. PhD. Dissertation. University of Massachusetts at Amherst.
- Chierchia, G. (1998). Reference to kinds across language. *Natural Language Semantics*, 6 (4), 339-405.
- Chomsky, N. (1970). Remarks on Nominalization. In: R. A. Jacobs & P. S. Rosenbaum (eds.), *Readings in English Transformational Grammar* (pp. 184-221). Waltham, MA: Ginn.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Crisma, P. (1997). *L'articolo nella prosa inglese antica e la teoria degli articoli nulli*. PhD. Dissertation. Università di Padova.
- Clark, H. H. (1975). Bridging. In: *Proceedings of the 1975 Workshop on Theoretical Issues in Natural Language Processing* (pp.169-74). Association for Computational Linguistics.
- Clements, G. N. (1985). The Geometry of phonological features. In: *Phonology Yearbook 2* (pp. 225-252). Cambridge University Press.
- Corbett, G. G. (2006). *Agreement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cormier, K. (2012). Pronouns. In: R. Pfau, M. Steinbach & B. Woll (eds.), *Sign language: An International Handbook* (pp. 227-244). Berlin: Mouton de Gruyter.

- Cormier, K., Schembri, A., & Woll, B. (2013). Pronouns and pointing in sign languages. *Lingua*, 137, 230-247.
- Cormier, K., Wechsler, S., & Meier, R. P. (1999). Locus agreement in American Sign Language. In: G. Webelhuth, J. P. Koenig & A. Kathol (eds.), *Lexical and Constructional Aspects of Linguistic Explanation* (pp. 215-229). Stanford, CA: CSLI Press.
- Costello, B. D. N. (2016). *Language and modality: Effects of the use of space in the agreement system of Lengua De Signos Espanola (Spanish Sign Language)*. Utrecht: LOT.
- Crevels, M. (2006). Verbal number in Itonama. In: G. J. Rowicka & E. B. Carlin (eds.), *What's in a verb? Studies in the verbal morphology of the languages of the Americas* (pp. 159-170), LOT Occasional Series no. 5, Utrecht: LOT Publications.
- Cruz A. M. (2009). Gramática de la lengua de señas mexicana. *Estudios de la Lingüística del Español*, 28.
- Cusic, D. D. (1981). *Verbal plurality and aspect*. PhD. Dissertation. Stanford University.
- Danon, G. (2011). Agreement and DP-internal feature distribution. *Syntax*, 14, 297-317.
- De Vriendt, S., & Rasquinet, M. (1989) The expression of genericity in sign language. In: S. Prillwitz & T. Vollhaber (eds.), *Current Trends in European Sign Language Research: Proceedings of the 3rd European Congress on Sign Language Research* (pp. 249-255). Hamburg: Signum.

- Dikyuva, H. (2011). *Grammatical nonmanual expressions in Turkish Sign Language (TİD)*. Master's Thesis. University of Central Lancashire (UCLan): Preston, Lancashire, England
- Dikyuva, H., Makaroğlu, B., & Arık, E. (2015). *Türk İşaret Dili Dilbilgisi Kitabı*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Emeksiz, Z. E. (2003). *Özgüllük ve Belirlilik*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Emeksiz, Z. E. (2005). Enç'in Özgüllük Kuramı Üzerine: Sorunlar ve Öneriler. İçinde İ. Ergenç, S. İşsever, S. Gökmen & Ö. Aydın (yay.), *Dilbilim İncelemeleri: 18. Dilbilim Kurultayı Bildirileri (20-21 Mayıs 2004)* (ss. 321-327). Ankara Üniversitesi: Ankara.
- Emmorey, K. (ed.) (2003). *Perspectives on Classifiers in Sign Languages*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Emmorey, K. (1991). Repetition priming with aspect and agreement morphology in American Sign Language. *Journal of Psycholinguistic Sign Language*, 20, 365-388.
- Emmorey, K., Corina, D., & Bellugi, U. (1995). Differential processing of topographic and referential functions of space. In: K. Emmorey & J. Reilly (eds.), *Language, Gesture, and Space* (pp. 43- 62). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Emmorey, K., & Tversky, B. (2002). Spatial perspective choice in ASL. *Sign Language and Linguistics*, 5(1), 3-26.
- Engberg-Pedersen, E. (1993). *Space in Danish Sign Language. The semantics and morphosyntax of the use of space in a visual language*. Hamburg: Signum-Verlag.

- Engberg-Pedersen, E. (2003). From pointing to reference and predication: pointing signs, eyegaze, and head and body orientation in Danish Sign Language. In: S. Kita (ed.), *Pointing: Where Language, Culture and Cognition Meet* (pp. 269-292). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Engberg-Pedersen, E. (1986). The use of space with verbs in Danish SL. In: B. Tervoort (ed.), *Signs of Life: Proceedings of the Second European Congress on Sign Language Research* (pp. 32-41). Amsterdam: Institute of General Linguistics of the University of Amsterdam.
- Fauconnier, G. (1985). *Mental Spaces*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Fauconnier, G. (1997). *Mappings in Thought and Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fernald, T., & Napoli, D. J. (2000). Exploitation of morphological possibilities in signed languages: Comparison of American Sign Language with English. *Sign Language & Linguistics*, 3, 3-58.
- Fischer, S. (1996). The role of agreement and auxiliaries in sign languages. *Lingua*, 98, 103-120.
- Fischer, S. (1973). *Verb Inflections in American Sign Language and Their Acquisition by the Deaf Child*. Paper presented at the Winter Meeting of the Linguistic Society of America.
- Fischer, S. D., & Gough, B. (1978). Verbs in American Sign Language. *Sign Language Studies*, 18, 17-48.

- Friedman, L. (1976). The manifestation of subject, object, and topic in the American Sign Language. In: C. Li, (ed.), *Subject and Topic* (pp. 125-148). New York, NY: Academic Press.
- Friedman, L. (1975). Space and time reference in American Sign Language. *Language*, 51, 940-961.
- Geach, P. (1962). *Reference and Generality*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Glück, S., & Pfau, R. (1998). On classifying classification as a class of inflection in German Sign Language. In: T. Cambier-Langeveld, A. Lipták, & M. Redford (eds.), *Proceedings of Con- Sole VI* (pp. 59-74). Leiden: SOLE.
- Glück, S., & Pfau, R. (1999). A distributed morphology account of verbal inflection in German Sign Language. In: T. Cambier-Langeveld, A. Lipták, M. Redford, & V. D. T. Eric Jan (eds.), *Proceedings of ConSole VII* (pp. 65-80). Leiden: SOLE.
- Gupta, A. (1980). *The Logic of Common Nouns*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Halle, M., & Marantz, A. (1993). Distributed Morphology and the pieces of inflection. In K. Hale & S. J. Keyser (eds.), *The view from Building 20: Essays in Linguistics in honour of Sylvain Bromberger* (pp. 111-176). Cambridge, Mass: MIT Press.
- Hawkins, J. A. (1978). *Definiteness and Indefiniteness*. London: Croom Helm.
- Heim, I. (1982). *The Semantics of Definite and Indefinite Noun Phrases*. PhD. Dissertation. University of Massachusetts, Amherst.

- Hoffmeister, R. (1977). The influential point. In: W. Stokoe (ed.), *Proceedings of the National Symposium on Sign Language Research and Teaching* (pp.177-191). Silver Spring, MD: National Association of the Deaf.
- Hunger, B. (2006). Noun/verb pairs in Austrian Sign Language (ÖGS). *Sign Language & Linguistics*, 2(2), 71-94.
- Janis, W. (1995). A crosslinguistic perspective on ASL verb agreement. In: K. Emmorey, & J. S. Reilly (eds.): *Language, Gesture, and Space*. (International Conference on Theoretical Issues in Sign Language Research) Hillsdale, N.J. : Erlbaum.
- Janis, W. D. (1992). *Morphosyntax of the ASL verb phrase*. PhD. Dissertation. State University of New York at Buffalo.
- Johnston, T. (2001). Nouns and verbs in Australian Sign Language: An open or shut case?. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 6(4), 235-257.
- Johnston, T. (1991). Spatial syntax and spatial semantics in the inflection of signs for the marking of person and location in Auslan. *International Journal of Sign Linguistics*, 2(1), 29–62.
- Johnston, T. & Schembri, A (eds.) (2003). *The survival guide to Auslan: a beginner's pocket dictionary of Australian Sign Language*. Sydney: North Rocks Press.
- Johnston T. & Schembri, A. (1999). On defining lexeme in a signed language. *Sign Language & Linguistics*, 2(2), 115-185.
- Karabüklü, S. (2016). *Time and aspect in Turkish Sign Language (TİD): Manual and nonmanual realizations of 'finish'*. Master's thesis. Boğaziçi University, İstanbul.

- Kastner, I. (2016). *Form and Meaning in the Hebrew Verb*. PhD. Dissertation. New York University.
- Kegl, J. (1985). *Locative relations in ASL word formation, syntax and discourse*. PhD. Dissertation. MIT.
- Kegl, J. (1977). *ASL syntax: Research in progress and proposed research*. Unpublished Manuscript, Massachusetts Institute of Technology.
- Klima, E. & Bellugi, U. (1979). *The Signs of Language*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kubuş, O. (2008). *An analysis of Turkish Sign Language (TİD) phonology and morphology*. Master's Thesis. Middle East Technical University, Ankara.
- Kubuş, O., & Hohenberger, A. (2011). The phonetics and phonology of TİD (Turkish Sign Language) bimanual alphabet. In: R. Channon & H. van der Hulst (eds.), *Formational units in sign languages* (pp. 43-63). Berlin/Boston: de Gruyter, Nijmegen: Ishara Press.
- Lacy, R. (1974/2003). Putting some of the syntax back into the semantics. *Sign Language and Linguistics* 6(2), 211-244.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lam, S. (2008). Reconsidering number agreement in Hong Kong Sign Language. In: J. Quer (ed.), *Signs of the time: Selected papers from TISLR 2004* (pp.133-159). Hamburg, Germany: Signum Verlag.

- Landau, I. (2016). DP-internal semantic agreement: A configurational analysis. *Natural Language and Linguistic Theory*, 34, 975-1020.
- Lepic R., Börstell, C., Belsitzman, G., & Sandler, W. (2016). Taking meaning in hand: Iconic motivations for twohanded signs. *Sign Language & Linguistics*, 19(1).
- Liddell, S. (2003). *Grammar, Gesture and Meaning in American Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Liddell, S. (2000). Indicating verbs and pronouns: pointing away from agreement. In: K. Emmorey & H. Lane (eds.), *The Signs of Language Revisited: An Anthology to Honor Ursula Bellugi and Edward Klima* (pp. 303-320). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Liddell, S. (1995). Real, surrogate, and token space: Grammatical consequences in ASL. In: K. Emmorey & J. Reilly (eds.), *Language, Gesture and Space* (pp. 19-41). Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ.
- Liddell, S. (1990). Four functions of a locus: Reexamining the structure of space in ASL. In: C. Lucas (ed.) *Sign Language Research: Theoretical Issues* (pp.176-198). Washington D.C.: Gallaudet University Press.
- Liddell, S. (1984). Unrealized-inceptive aspect in American Sign Language: feature insertion in syllabic frames. In: *Papers from the Chicago linguistic society* (pp. 257-270).
- Lillo-Martin, D. (2002). Where are all the modality effects? In: R. P. Meier, K. Cormier & D. Quinto-Pozos (eds.), *Modality and Structure in Signed and Spoken Languages* (pp. 241-262). Cambridge: Cambridge University Press.

- Lillo-Martin, D. (1986). *Parameter setting: evidence from use, acquisition, and breakdown in American Sign Language*. PhD. Dissertation. University of California, San Diego. University Microfilms International. Ann Arbor. Michigan.
- Lillo-Martin, D., & Meier, M. (2011). On the linguistic status of ‘agreement’ in sign languages. *Theoretical Linguistics*, 37(3/4), 95-141.
- Lillo-Martin, D. & Klima, E. (1990). Pointing out differences. In: S. D. Fischer & P. Siple (eds.), *ASL Pronouns in Syntactic Theory* (pp. 191–210).
- Longobardi, G. (1994). Reference and proper names: A theory of N-movement in syntax and logical form. *Linguistic Inquiry*, 25 (4), 609-665.
- Loew, R. C. (1984). *Roles and Reference in American Sign Language: A Development Perspective*. PhD Dissertation. University of Minnesota.
- MacLaughlin, D. (1997). *The structure of determiner phrases: Evidence from American Sign Language*. PhD Dissertation. Boston University, Boston, MA.
- Makaroğlu, B., & Dikyuva, H. (ed.) (2017). *Güncel Türk İşaret Dili Sözlüğü*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Erişim adresi: <http://tidsozluk.net>.
- Marantz, A. (2000). *Roots: The Universality of Root and Pattern Morphology*. Paper presented at the conference on Afro-Asiatic languages, University of Paris VII.
- Marantz, A. (1997). No escape from syntax: Don't try morphological analysis in the privacy of your own lexicon. *UPenn Working Papers in Linguistics*, 4, 201-225.
- Mathur, G. (2000). *Verb Agreement as Alignment in Signed Languages*. PhD Dissertation. Cambridge: MIT Press.

- Mathur, G., & Rathmann, C. (2012). Verb agreement. In: R. Pfau, M. Steinbach & B. Woll (eds.), *Sign language: An International Handbook* (pp. 136-157). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Mathur, G., & Rathmann, C. (2010). Verb agreement in sign language morphology. In: D. Brentari (ed.), *Sign languages* (Cambridge Language Surveys) (pp. 173-196). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mathur, G., & Rathmann, C. (2006). Variability in verb agreement forms across four sign languages. In: L. Goldstein, C. Best & D. Whalen (eds.), *Laboratory Phonology VIII: Varieties of Phonological Competence*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- McCarthy, J. (1981). A prosodic theory of nonconcatenative morphology. *Linguistic Inquiry*, 12, 373-418.
- McCarthy, J. (1979). *Formal Problems in Semitic Phonology and Morphology*. PhD Dissertation. MIT: Cambridge.
- McDonald, B. H. (1982). *Aspects of the American Sign Language Predicate System*. PhD Dissertation. University of Buffalo.
- Meier, R. P. (2002). Why different, why the same? Explaining effects and non-effects of modality on linguistic structure in sign and speech. In: R. P. Meier, K. Cormier & D. Quinto-Pozos (eds.), *Modality and Structure in Signed and Spoken languages* (pp. 1-25). Cambridge: Cambridge University Press.
- Meier, R. (1990). Person deixis in American Sign Language. In: S. Fischer & P. Siple (eds.), *Theoretical Issues in Sign Language Research, Vol. 1: Linguistics* (pp. 175-190). Chicago: University of Chicago Press.

- Meier, R. P. (1982). *Icons, Analogues, and Morphemes: The Acquisition of Verb Agreement in ASL*. PhD Dissertation. University of California, San Diego.
- Meier, R. P., & Lillo-Martin, D. (2010). Does spatial make it special? On the grammar of pointing signs in American Sign Language. In: D. B. Gerdts, J. C. Moore, & M. Polinsky (eds.), *Hypothesis A/Hypothesis B: Linguistic explorations in honor of David M. Perlmutter* (pp. 345-360). Cambridge, MA: MIT Press.
- Meir, I. (2002). A Cross-modality Perspective on Verb Agreement. *Natural Language and Linguistic Theory*, 20(2), 413-450.
- Meir, I. (1998). *Thematic Structure and Verb Agreement in Israeli Sign Language*. PhD Dissertation. The Hebrew University of Jerusalem.
- Meir, I., Padden, C., Aronoff, M., & Sandler, W. (2013). Competing iconicities in the structure of languages. *Cognitive Linguistics*, 24(2), 309-343.
- Meir, I., & Sandler, W. (2008). *A language in space. The story of Israeli Sign Language*. New York: Lawrence Erlbaum.
- Meir, I., Padden, C., Aronoff, M., & Sandler, W. (2007) Body as Subject. *Journal of Linguistics*, 43, 531-563.
- Neidle, C., Kegl, J., MacLaughlin, D., Bahan, B. & Lee, R. G. (2000). *The Syntax of American Sign Language. Functional Categories and Hierarchical Structure*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Newman, P. (1990). *Nominal and Verbal Plurality in Chadic*. Berlin: Mouton de Gruyter.

- Özkul, A. (2013). *A Phonological and Morphological Analysis of Instrumental Noun-Verb Pairs in Turkish Sign Language*. Master's Thesis. Boğaziçi University, İstanbul.
- Padden, C. A. (1990). The relation between space and grammar in ASL verb morphology. In: C. Lucas (ed.), *Sign language research: Theoretical issues* (pp. 118-132). Washington DC: Gallaudet University Press.
- Padden, C. A. (1983/1988). *Interactions of Morphology and Syntax in American Sign Language: Outstanding Dissertations in Linguistics*. New York: Garland.
- Pereltsvaig, A. (2007). The universality of DP: A View from Russian. *Studia Linguistica*, 61(1), 59-94.
- Perniss, P., & Özyürek, A. (2015). Visible cohesion: A comparison of reference tracking in sign, speech, and co-speech gesture. *Topics in Cognitive Science*, 7(1), 36-60.
- Perniss P., Thompson, R. L., & Vigliocco, G. (2010). Iconicity as a general property of language: evidence from spoken and signed languages. *Frontiers in Psychology*, 1 (227).
- Petronio, K. (1995). Bare noun phrases, verbs and quantification in ASL. In E. Bach, E. Jelinek, A. Kratzer & B. Partee (eds.), *Quantification in Natural Language Vol. 2* (pp. 603-618). Kluwer Academic Publishers.
- Pfau, R. (2011). A point well taken: On the typology and diachrony of pointing. In: D. J. Napoli & G. Mathur (eds.), *Deaf around the world. The impact of language* (pp.144-163). Oxford: Oxford University Press.
- Pfau, R. & Steinbach, M. (2006). Pluralization in sign and in speech: A cross-modal typological study. *Linguistic Typology*, 10, 135-182.

- Pfau, R., & Steinbach, M. (2005). Backward and sideward reduplication in German Sign Language. In: B. Hurch (ed.), *Studies on Reduplication* (pp. 569-594). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Pizzuto, E., & Corazza, S. (1996). Noun morphology in Italian Sign Language. *Lingua*, 98, 169-196.
- Poizner, H., Klima, E. S., & Bellugi, U. (1987). *What the Hands Reveal about the Brain*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Prince, E. (1981). Towards a taxonomy of given-new information. In: P. Cole (Ed.), *Radical Pragmatics* (pp. 223-256). NY: Academic Press.
- Quadros, R. M.. (1999). *Phrase structure of Brazilian Sign Language*. PhD Dissertation. Pontificia Universidade Católica do Rio Grande do Sul.
- Quadros, R. M., & Lillo-Martin, D. (2010). Clause structure. In: D. Brentari (ed.), *Sign Languages: A Cambridge Language Survey*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Quadros, R. M., & Quer, J. (2008). Back to back(wards) and moving on: On agreement, auxiliaries and verb classes in sign languages. In: R. M. Quadros (ed.). *Sign languages: Spinning and Unraveling the Past, Present and Future* (pp. 530-551). Petrópolis, Brazil: Editora Arara Azul.
- Quer, J. (2011). Quantificational strategies across language modalities. In: M. Aloni, F. Roelofsen, G. W. Sassoon, K. Schulz, V. Kimmelman & M. Westera (eds.), *Proceedings of 18th Amsterdam Colloquium*. University of Amsterdam

- Quer, J. (2005). *Quantifying Across Language Modalities: Generalized Tripartite Structures in Signed Languages*. Presentation at the I Workshop on Sign Languages, EHU Vitoria-Gasteiz
- Quer, J., Rondoni, E.M., Barberà, G., Frigola, S., Iglesias, P., Boronat, J., Martínez, M., Aliaga, D., & Gil, J. (2005). *Gramàtica bàsica LSC. CD-ROM*. Barcelona: Federació de persones sordes de Catalunya.
- Rappaport, G. (2013). Determiner phrases and mixed agreement in Slavic. In: L. Schürcks, A. Giannakidou & U. Etxeberria (eds.), *The Nominal Structure in Slavic and Beyond* (pp. 343-90). Berlin: Walter de Gruyter.
- Rathmann, C. (2005). *Event Structure in American Sign Language*. PhD Dissertation. University of Texas at Austin.
- Rathmann, C., & Mathur, G. (2008). Verb Agreement as a Linguistic Innovation in Signed Languages. In: J. Quer (ed.), *Signs of the Time: Selected Papers from TISLR 2004* (pp. 191-216). Hamburg: Signum.
- Rathmann, C., & Mathur, G., (2005). Unexpressed features of verb agreement in signed languages. In: G. Booij, E. Guevara, A. Ralli, S. SgROI & S. Scalise (eds.), *Proceedings of Fourth Mediterranean Morphology Meeting* (pp. 235-250). University of Bologna, Bologna, Italy.
- Rathmann, C., & Mathur, G. (2002). Is Verb Agreement the Same Cross-modally? In: R. Meier, K. Cormier & D. Quinto-Pozos, (eds.), *Modality and Structure in Signed and Spoken Languages* (pp. 370-404). Cambridge: Cambridge University Press.

- Rinfret J. (2009). *L'Association Spatiale du Nom en Langue des Signes Québécoise: Formes, Fonctions et Sens*. PhD Dissertation. Université du Québec à Montréal.
- Ritter, E. (1995). On the syntactic category of pronouns and agreement. *Natural Language and Linguistic Theory*, 13, 405-443.
- Sandler, W. (1999). Cliticization and prosodic words in a sign language. In: U. Kleinhenz, & T. Hall (eds.), *Studies on the Phonological Word* (pp. 223-254). Amsterdam: Benjamins.
- Sandler, W. & Lillo-Martin, D. (2006). *Sign Language and Linguistic Universals*. Cambridge University Press.
- Schembri, A. (2003). Rethinking 'classifiers' in signed languages. In: K. Emmorey (Ed.), *Perspectives on Classifier Constructions in Sign Languages* (pp. 3-34). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schembri, A. (2001). *Issues in the Analysis of Polycomponential Verbs in Australian Sign Language (Auslan)*. PhD Dissertation. University of Sydney.
- Schembri, A., & Johnston, T. (2007). Sociolinguistic variation in fingerspelling in Australian Sign Language (Auslan): A pilot study. *Sign Language Studies*, 7(3), 319-47.
- Schembri, A., Wigglesworth, G., Johnston, T., Leigh, G., Adam, R., & Baker, R. (2002). Issues in Development of the Test Battery of Australian Sign Language Morphology and Syntax. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 7(1), 18-40.
- Schwager W., & Zeshan U. (2008). Word classes in sign languages: Criteria and classifications. *Studies in Language*, 32(3), 509-45.

- Shepard-Kegl, J. (1985) *Locative Relations in American Sign Language: Word Formation, Syntax, and Discourse*. PhD Dissertation. Massachusetts Institute of Technology.
- Schreurs, L. (2006). *The Distinction between Formally and Semantically Related Noun-Verb Pairs in Sign Language of the Netherlands (NGT)*. Master's Thesis. University of Amsterdam.
- Sevinç, A. M. (2006). *Grammatical Relations and Word Order in Turkish Sign Language TİD*. Master's Thesis. Middle East Technical University, Ankara.
- Slobin, D. I. (2008). Breaking the molds: Signed languages and the nature of human language. *Sign Language Studies*, 8. 114-130.
- Steele, S. (1978). Word order variation: A typological study. In J. H. Greenberg, C. A. Ferguson & E. A. Moravcsik (eds.), *Universals of Human Language IV: Syntax* (pp. 585-623). Stanford: Stanford University Press.
- Steinbach, M. (2012). Plurality. In: R. Pfau, M. Steinbach & B. Woll (eds.), *Sign language. An International Handbook* (pp. 112-136). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Stokoe, W. C. (1960). *Sign Language Structure: An Outline of the Visual Communication Systems of the American Deaf*. *Studies in Linguistics Occasional Papers* 8. Buffalo: University of Buffalo Press.
- Strawson, P. F. (1959). *Individuals*. London: Methuen.
- Strickland, B., Geraci, C., Chemla, E., Schlenker, P., Kelepir, M., & Pfau, R. (2015). Event representations constrain the structure of language: Sign language as a window into universally accessible linguistic biases. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112 (19): 5968-5973.

- Supalla, T. (1997). *An Implication Hierarchy in Verb Agreement in American Sign Language*. Unpublished manuscript. New York: University of Rochester.
- Supalla, T. (1990). Serial verbs of motion in ASL. In: S. D. Fischer & P. Siple (eds.), *Theoretical Issues in Sign Language Research. Vol. 1.: Linguistics*. Chicago, London: University of Chicago Pr.
- Supalla, T. (1986). The classifier system in American Sign Language. In: C. G. Craig (ed.), *Noun Classes and Categorization* (pp.181-214). Amsterdam: John Benjamins.
- Supalla, T. (1982). *Structure and Acquisition of Verbs of Motion and Location in American Sign Language*. PhD Dissertation, University of San Diego.
- Supalla, T. (1978/1980). Morphology of verbs of motion and location in American Sign Language. In: F. Caccamise & D. Hicks (eds.), *Proceedings of the 2nd National Symposium of Sign Language Research and Teaching* (pp. 27-45), Silver Spring, MD: National Association of the Deaf.
- Supalla, T., & Newport, N. (1978). How many sits in a chair? The derivation of nouns and verbs in American Sign Language. In: P. Siple (ed.), *Understanding Language Through Sign Language Research* (pp. 91-132). New York: Academic Press.
- Talmy, L., (2000). *Toward a cognitive semantics, vol. I and II*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Taşçı, S. S. (2012). *Phonological and Morphological Aspects of Lexicalized Fingerspelling in Turkish Sign Language (TİD)*. Master's Thesis. Boğaziçi University, İstanbul.

- Taşçı, S. S. (2013). Hand reversal and assimilation in TİD lexicalized fingerspelling. In: E. Arik (ed.), *Current directions in Turkish Sign Language research* (pp. 71-100). Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Taub, S. F. (2001). *Language from the Body: Iconicity and Metaphor in American Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thompson, R. (2006). *Eye Gaze in American Sign Language: Linguistic Functions for Verbs and Pronouns*. PhD Dissertation. University of California at San Diego.
- Thompson, R. L., Emmorey, K. & Kluender, R. (2006), The Relationship between eye gaze and verb Agreement in American Sign Language: An eye-tracking study. *Natural Language and Linguistic Theory*, 24, 571-604.
- Tkachman, O. & Sandler, W. (2013). The noun-verb distinction in two young sign languages. *Gesture*, 13(3), special issue, Where do Nouns Come From? J. Haviland (ed.), 253-286.
- Vendler, Z. (1967). *Linguistics in Philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Wallin, L. (1996). *Polysynthetic Signs in Swedish Sign Language*. PhD Dissertation. University of Stockholm.
- Wallin, L. (2000). Two Kinds of Productive Signs in Swedish Sign Language: Polysynthetic Signs and Size and Shape Specifying Signs. *Sign Language and Linguistics*, 3, 237-256.
- Wilbur, R. B. (2009). Productive reduplication in a fundamentally monosyllabic language. *Language Sciences*, 31(2), 325-342.

- Wilbur, R. B. (2008). Complex predicates involving events, time and aspect: Is this why sign languages look so similar?. In: J. Quer (ed.) *Signs of the Time. Selected papers from TISLR 8*. Hamburg: Signum Verlag.
- Wilbur, R. B. (1987). *American Sign Language: Linguistic and Applied Dimensions*. Boston: Little, Brown & Co.
- Wilbur, R. B. (1979). *American Sign Language and Sign systems: Research and Application*. Baltimore, MD: University Park Press.
- Wilcox, S. (2004). Cognitive iconicity: Conceptual spaces, meaning, and gesture in signed languages. *Cognitive Linguistics*, 15(2), 119-147.
- Winston, E. A. (1995). Spatial mapping in comparative discourse frames. In: K. Emmorey & J. S. Reilly (eds.), *Language, Gesture, and Space* (pp. 87-114). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Wood, E. J. (2007). *The Semantic Typology of Pluractionality*. PhD Dissertation. University of California, Berkeley.
- Wood, E. J. & Garrett, A. (2002). The semantics of Yurok Intensive infixation. *Proceedings from the Fourth Workshop on American Indian Languages* (pp. 112-126).
- Zeshan, U. (2000). *Sign Language in Indo-Pakistan: A Description of a Signed Language*. Amsterdam: Benjamins.
- Zhang, N. N. (2007). Universal 20 and Taiwan Sign Language. *Sign Language & Linguistics*, 10, 55-81.

Zimmer, J. & Patschke, C. (1990). A class of determiners in ASL. In: C. Lucas (ed.), *Sign Language Research: Theoretical Issues* (pp. 201-210). Washington, DC: Gallaudet University Press.

Zwitserslood, I. (2003). *Classifying Hand Configurations in Nederlandse Gebarentaal (Sign Language of the Netherlands)*. PhD Dissertation. Utrecht University. Utrecht: LOT.

Özet

İşaret diline özgü durumlardan bir tanesi eylemlerin uyum türleri gözetilerek sözlükçede listelenmesi olup Padden (1988)'in üç-parçalı eylem sınıflandırmasına göre şu şekilde ayrılmaktadır: (i) basit eylemler, (ii) uyum eylemleri ve (iii) uzamsal eylemler. Ancak Padden'ın klasik sınıflandırması, eylem türleri arasında birbirini açık bir biçimde dışlayıcı bir ölçüt sunmamakta ve sıklıkla türler arasında geçişim gözlemlenmektedir. Bu çalışmada ise işaret dillerinin biçimbilimsel [kök + şablon] birleşimi sergileyen Sami dillerine benzediği görüşü (Liddell 1984; Fernald & Lillo-Martin 2006) takip edilerek eylem türlerinin, kökler ile belirli eylemcil şablonların birleşimiyle ilişkili olduğu TİD verisi çerçevesinde incelenmektedir. Ayrıca henüz dilsel olarak gerçekleşmemiş, sözlüksel ve sesbilimsel çekirdek rolündeki köklerin, sözlükselleşme sürecinde belirli eylemcil şablonlarla birleşerek sesletilebilir/işaretlebilir eylem durumuna gelmektedir. TİD'in uyumun belirleyici olduğu altı farklı eylemcil şablona sahip olduğu ve eylemin çıkağa ilişkin taşıdığı yapısal potansiyelin uyum tarafından belirlendiği öne sürülmektedir. Böylece, herhangi bir kökün uyuma girebilme özelliği ya da kaç üyesiyle uyum gerçekleştirebileceği, kökün birlikte olduğu eylemcil şablona bağlıdır. Bu durumda, eylemcil şablonların arasındaki farklılıklar sadece sesbilimsel özelliklerin aksine her bir eylemcil şablon, farklı uyum potansiyeli (sıfır, tek veya çift uyum) taşımaktadır.

Summary

One of the peculiarities of sign languages is that verbs are listed in the lexicon according to agreement types and handled with tripartite verb classification of Padden (1988), (i) plain verbs, (ii) agreement verbs and (iii) spatial verbs. However, Padden's classical classification does not clearly present the mutually exclusive criteria between the verb types; transitions between the types have been frequently observed. This study aims to show that verb types are related to the combination of the roots with specific verbal templates within TĪD data, by following the view that the sign languages are similar to the Semitic languages that exhibit morphological [root + template] combination (Liddell 1984; Fernald & Lillo-Martin 2006). Besides, it is claim that the root, underspecified lexical and phonological core, becomes a pronounceable/signable verb in combining with verbal templates (VT) in the lexicalization process. TĪD has six different VTs which can be characterized in terms of agreement and the linguistic status of agreement is the structural potential of the verb in respect to the locus. Thus, for any root to be able to agree or how many arguments it can agree with depends on the VTs. In this case, differences between the VTs are not only phonological, but each VT holds a different agreement potential, i.e. zero, single or double agreement.

Türkçe-İngilizce Dizin

Türkçe	İngilizce
Adcıl alan	Nominal domain
Ağız kıpırdatma hareketleri	Mouthings
Alışkanlık görünüşü	Habitual aspect
Anlık oluşum	Nonce formation
Artgöndergesel	Anaphoric
Artgönderim	Anaphora
Bağlantılı artgönderim	Associative anaphora
Baş yatırma	Head tilt
Belirli	Definite
Belirsiz	Indefinite
Belirsiz eylemler	Fuzzy verbs
Belirsizlik	Ambiguity
Belirtici	Indice
Belirtik	Marked
Belirtik olmayan	Non-marked
Belirtili	Marked
Belirtisiz	Unmarked
Belirtke	Signal
Belirtme	Indicating
Berimsel bileşen	Computational component
Bitirme eylemleri	Achievement verbs

Bütüncül yüklem	Individual level predicate
Çekimli eylem	Inflected verb
Çıkarımsal	Inferrable
Çoğulluk	Plurality
Çoklu	Multiple
Çokluluk	Multiplicity
Çoksulluk	Pluractionality
Dağılımsal	Distributive
Dağıtım	Spell-out
Değişken	Variable
Dizinleme	Indexing
Dizinleme-kopyası	Index-copying
Dizinleme-paylaşımı	Index-sharing
Doğruluk koşulu	Truth condition
Durum eylemleri	State verbs
Düzlem	Plane
Edimsel eylemler	Activity verbs
Ekleme	Affixation
Eklemlenmesiz	Nonconcatenative
Eksilteli uzay	Defective space
El dışı	Nonmanual
Ele ait	Manual
Eşbiçimli	Isomorphhic

Eşgönderimsel	Co-referential
Eylemcil sınıflandırıcı	Verbal classifier
Genel	Generic
Gerçek uzay	Real space
Gönderim-dışı	Non-referential
Gönderimsel belirtici	Referential indice
Gönderimsel Çıkak	Referential-Locus
Gönderimsel Çıkaklar	Referential-Loci
Görüntüsel	Iconic
Görünüşsel	Aspectual
Gösterimsel	Deictic
Gösterme	Pointing
Hareket eylemleri	Movement verbs
İkili	Dual
İletişim kanalı	Modality
İşaretleyici	Marker
İyi-biçimlenmiş	Well-formed
Kimlik	Identity
Konumlaştırma	Localization
Konumsal	Locative
Konumsal çekim	Locative inflection
Kök	Root
Kök birimi	Node

Köprüleme	Bridging
Olay yapısı	Event structure
Örüntü	Pattern
Özerk-parçasal	Autosegmental
Özgül	Specific
Özgül dışı	Non-specific
Parçalı-yüklem	Stage-level predicate
Paylaşılan bilgi	Shared knowledge
Paylaşılan space	Shared space
Rol değiştirme	Role shift
Sayaç	Numeration
Sesletim yeri	Place of articulation
Sınıflandırıcı	Classifier
Simgesel uzay	Token space
Söylem gösterimi	Discourse deixis
Sözcük-altı	Sub-lexical
Sözcük birim	Lexeme
Şablon	Template
Tanıdık olma	Familiarity
Tanımlama eylemleri	Accomplishment verbs
Tanımlık	Artikel
Tek-biçimbirimlik	Monosyllabic
Tekil	Singular

Teklik	Uniqueness
Uyum eylemleri	Agreement verbs
Uzamsal eylem	Spatial verb
Uzaysal-mekansal	Spatio-temporal
Üç-parçalı	Tripartitive
Vekil uzay	Surrogate space
Vücut bağımlı	Body-anchored
Yansız konum	Neutral location
Yansız uzay	Neutral space
Yer-betimsel	Topographic
Yinelemeli	Exhaustive
Yinelemeli görünüş	Iterative aspect
Yolak	Path
Yönelimsel eylemler	Directional verbs
Yönlü bakış	Eyegaze
Yörünge	Trajectory
Zihinsel alan	Mental space